Begroting Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur

Voorzitter: Van Campen

Begroting Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (XIV) en het Diergezondheidsfonds (F) voor het jaar 2027 (37020-XIV).**

(Zie vergadering van 25 november 2026.)

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de begroting van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur. Dat betekent dat eerst de minister en de staatssecretaris de vragen van de Kamer zullen gaan beantwoorden. Daarna zal de Kamer daar in tweede termijn weer op reageren. Vervolgens krijgt het kabinet weer de gelegenheid om appreciaties te geven van nog gestelde vragen en moties. Daarna is de avond alweer voorbij.

Door mij zijn schriftelijke antwoorden ontvangen van de minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur en de staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur op vragen, gesteld in eerste termijn.

Deze antwoorden zullen worden opgenomen in een bijvoegsel bij de Handelingen van deze vergadering.

(Het bijvoegsel is opgenomen aan het eind van deze editie.)

De algemene beraadslaging wordt heropend.

De **voorzitter**:
Maar voordat we die conclusie kunnen trekken, geef ik het woord aan de minister voor zijn beantwoording in eerste termijn. Gaat uw gang.

Minister **Van Essen**:
Dank u wel, voorzitter. Om te beginnen zal ik even iets zeggen over de mijlpaal van twintig jaar voor de Partij voor de Dieren. Gefeliciteerd. De taart smaakte heel erg goed. Gisteren was het ook nog eens de maidenspeech van Debbie, of eigenlijk "mevrouw Mathijsen". Heel fijn! Gefeliciteerd. Sorry voorzitter, wij hebben elkaar al snel leren kennen.

De **voorzitter**:
Alle parlementaire decorum is nu al overboord gegooid!

Minister **Van Essen**:
Wij komen allebei uit het oosten.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Gaat uw gang.

Minister **Van Essen**:
In juni ontving uw Kamer van mij een maatregelenpakket. Via natuurherstel halen we Nederland van het slot en komt vergunningverlening weer op gang, zodat ondernemers gewoon kunnen ondernemen en de natuur kan herstellen, want natuurherstel is de enige weg vooruit. We verbeteren de kwaliteit van onze bodems, ons water en de lucht die we inademen. Gezonde natuur betekent ook gezonde landbouw.

Dan over de landbouw. Wat mij betreft is er ruimte voor alle soorten landbouw: van groot tot klein en van traditioneel familiebedrijf tot moderne agrarische onderneming. Daarbij legt dit kabinet geen blauwdruk op, maar leveren we ondersteuning die past bij de ondernemer en het type bedrijf. Dat betekent dat onze maatregelen ook moeten aansluiten op de diversiteit van de bedrijven.

Voorzitter. Ik hoorde gisteren in de inbrengen van verschillende Kamerleden zorgen over het aanjagen van schaalvergroting. Laat ik duidelijk zijn: dat is niet mijn doel. In de zones stuur ik hier nadrukkelijk van weg. Ik gebruik het WUR-rapport, waar het gisteren regelmatig over is gegaan, juist als vertrekpunt om de ondersteuning, de 20 miljard euro, zo in te richten dat zeker de kleine en extensieve bedrijven goed geholpen worden. Daar mag u mij aan houden.

Het maatregelenpakket betekent verandering. Het heeft dan ook veel losgemaakt, dwars door onze samenleving. Daarom ben ik gaan praten met allerlei partijen over hoe de uitwerking beter kan. Als het beter kan, dan passen we plannen ook aan. Dat heb ik gedaan naar aanleiding van die gesprekken en dat blijf ik ook doen, bijvoorbeeld voor extensieve en biologische bedrijven. Dat zijn ondernemers die al een belangrijke bijdrage leveren aan duurzaamheidsopgaven. In de uitwerking van emissienormen, grondgebondenheid en de zoneringsaanpak blijf ik juist oog houden voor het handelingsperspectief van deze bedrijven. Ik zeg het nog maar eens: onze rekensystematiek gaat voldoen en gaat aansluiten op dit soort bedrijven. Dat zeg ik hier toe.

Voorzitter. Van boeren vragen we veel, maar dat doen we met realisme en beleid dat aansluit op de praktijk. Onze boeren hebben dus ook recht op een betrouwbare overheid zonder wisselende regels en tegenstrijdig beleid. Laten we nu die kans pakken, het kabinet en de Tweede Kamer samen. Laten we dan niet alleen kijken naar 2027, maar juist ook verder, naar de lange termijn. Kamerleden vroegen ook naar de reactie op het rapport van de Ombudsman. Ik hoop dat uw Kamer mij herkent in deze woorden, namelijk dat het om de lange termijn gaat.

Met het maatregelenpakket hebben we de route uitgestippeld. De eerste stappen hebben we zelfs al gezet, maar echt op gang komen doen we als uw Kamer ook alle seinen op groen zet. Dat is door, onder andere met deze begroting, ruimte te geven aan vertrouwen. Vertrouwen in grote dingen kump heanig an. Zo zeggen we dat in Twente. Dat betekent ongeveer: vertrouwen in grote dingen komt niet zomaar. Deze begroting vraagt dan ook om durf. Als mensen zich afvragen waar ik mijn vertrouwen dan vandaan haal, dan zeg ik: mijn vertrouwen huist op het stevigste fundament dat je maar kunt bedenken, op alle ondernemers die elke dag het verschil maken en op wie we trots

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

mogen zijn, de tuinders, de vissers, de natuurbeheerders en de boeren die het sociale leven op het platteland vormen.

Op werkbezoek in het land maak ik de pittigste gesprekken mee, want deze mensen willen het beste, niet alleen voor hun eigen bedrijf, maar voor de hele voedselsector, voor de natuur. Zo sprak ik afgelopen maandag nog met een van de jonge IJsselboeren, die het bedrijf dat hij overneemt een nog steviger fundament wil geven via natuurbeheer. Dat sluit goed aan bij natuurbeheer als vast onderdeel van onze natuur in landbouwbeleid.

Ik zie op werkbezoeken ook prachtige innovaties, omdat ondernemers vooruitkijken, dingen willen weten en uitproberen, zoals bij de proefboerderij van Lely. Ik heb zelfs de Amerikaanse ambassadeur getipt daar langs te gaan en hij was ontzettend positief verrast. "Een internationale parel", noemde hij het.

Onder de indruk ben ik van veehouders die al werken aan minder stikstof met maatregelen die geen vergunning vragen, zoals aanpassingen in het veevoer, zo van: als je nu al begint, heb je sneller profijt. Dat moeten we verder stimuleren. Op bezoek bij een voormalig PAS-melder, zag ik een boer met volle energie: Koos uit Drenthe is overgestapt van veehouderij naar vezelteelt. Met ondersteuning van het ministerie en ondernemerschap gaan voor een nieuw bedrijfsmodel, en niet omdat dat het recept is voor iedereen, maar omdat het een optie is: dat palet aan mogelijkheden moeten we breed houden.

Op werkbezoek met Natuurmonumenten zie ik hoeveel gedrevenheid, kennis en passie er is voor landschapsbeheer. Het gaat om vrijwilligers die zich dagelijks inzetten uit overtuiging en liefde voor de natuur.

Voorzitter. Dat zijn allemaal ondernemers, vrijwilligers, professionals met kennis en kunde. Dat inspireert mij. Hun problemen wil ik helpen oplossen en hun zorgen wil ik omdraaien naar kansen en vertrouwen en ik hoop de Kamer met mij, niet alleen in 2027, maar ook verder vooruit.

Voorzitter, dank. Dat was mijn algemene inleiding, waarmee ik eigenlijk ook al tegemoet ben gekomen aan de vraag van de heer Grinwis over hoe ik kijk naar wat zich de afgelopen negen maanden heeft ontwikkeld sinds het vorige begrotingsdebat. Ik zou willen doorgaan naar de beantwoording van de vragen die zijn gesteld.

De **voorzitter**:
Maar eerst zijn er interrupties van mevrouw Bromet en de heer Flach.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik vind het een mooie introductie, die best lijkt op mijn eigen inbreng, waarin de dingen die al heel erg goed gaan in de schijnwerpers worden gezet. Ik vind het ook heel goed dat de minister het heeft over vertrouwen, want we hebben hier in de Kamer, en misschien ook wel in de samenleving, veel te weinig vertrouwen. Ik vertrouw deze minister ook. Alleen, controle komt altijd achteraf. Daar gaat mijn vraag over. Als wij geloven en erop vertrouwen dat het klopt wat de minister zegt, namelijk dat hij juist hart heeft voor de boeren waarvoor PRO ook wil opkomen, namelijk die koplopers, hoe zit het dan praktisch in elkaar als wij over twee weken een wet gaan bespreken en

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

daarover ook gaan stemmen, zonder dat duidelijk is of die boeren die koploper zijn, gerustgesteld zijn over of het beleid ook voor hen gaat werken?

Minister **Van Essen**:
Wat ik heel mooi en belangrijk vond, was dat bijvoorbeeld Biohuis richting u, maar ook richting mij heeft aangeven het beleid te kunnen steunen, ondanks dat er nog dingen met elkaar te bespreken en te regelen zijn. Ik merk in mijn werkbezoeken, en mevrouw Bromet zei het gisteren ook, dat er een hele groep boeren gewoon heel positief is over wat we met elkaar te doen hebben. De wet die we over twee weken behandelen, gaat met name over het uit de wet halen van de KDW, de kritische depositiewaarde, en het erin zetten van de emissiedoelen. De wet voor bedrijfsspecifieke emissieplafonds komt in Q3 volgend jaar. We hebben aangegeven, juist met de sector en de partijen die biologische of extensieve boeren vertegenwoordigen, dat we een traject met ze uitlopen tot begin, eerste kwartaal, volgend jaar. Ik ben ervan overtuigd dat we binnen de keuzes die we nu hebben gemaakt, deze bedrijven een goed perspectief kunnen bieden.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik heb in mijn bijdrage ook een punt gemaakt van de discussie over de koppeling van emissies aan fosfaatrechten dan wel hectares. De vraag is natuurlijk of deze discussie voorbij is als we instemmen met deze wet. Is iedereen dan blij of moet dat daarna nog gerepareerd worden in een van die andere zes wetten?

Minister **Van Essen**:
Nee, dat zit ook niet in de wet die nu bij u voorligt. Daarin zit niet de keuze voor de bedrijfsspecifieke emissieplafonds. Daar zit niet de keuze in voor de KPI's. Die zit uiteindelijk in de wet die in het derde kwartaal van volgend jaar bij u ingediend gaat worden. In antwoord op vragen van mevrouw Beckerman zal ik daar straks nog op terugkomen. Dat geeft ons ook nog wat tijd om dit traject uit te lopen, om de mogelijkheden en onmogelijkheden goed op een rij te zetten. Maar als ik zie — daar wil ik straks ook nog wat over zeggen — hoe ontzettend veel je al kunt bereiken met laagtechnologische maatregelen, van het spoelen van stalvloeren tot veevoer- en andere managementmaatregelen, en hoever je dan al kunt komen in het bereiken van het bedrijfsspecifieke emissieplafond, dan ben ik daar heel optimistisch over; maar ik wil dat wel toetsen. Ik wil dat getoetst hebben en ik wil met de sector, specifiek de partijen die extensieve boeren vertegenwoordigen, het goede gesprek hebben, in de zin van: hebben we er allebei vertrouwen in dat het kan? Ik heb daar nu vertrouwen in en heb geen signalen dat het anders is, maar ik wil dat zij daar ook van overtuigd raken. En als we daar niet van overtuigd kunnen raken met elkaar, of als er iets anders uit komt dan ik verwacht, dan is dat voor mij aanleiding om iets te heroverwegen.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Op dat laatste punt was mijn laatste vraag gericht. Ik wil het best een kans geven, maar ik zou ook wel willen horen dat de minister, als het anders uitpakt dan hij nu denkt, bereid is om de keuzes die hij eerder gemaakt heeft te heroverwegen. Maar dat zegt hij eigenlijk al. Dat stelt mij gerust.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Dat is ook de reden waarom ik zeg: u mag mij daaraan houden. Ik heb daarmee duidelijkheid willen geven over hoe ik daarin sta.

De heer **Flach** (SGP):
De minister zei in zijn inleiding dat deze begroting vraagt om durf en om vertrouwen. Dat zal iedereen aanspreken. Iedereen wil bekendstaan als iemand met durf en vertrouwen. Als je dat even beschouwt, dan gaat het er eigenlijk over dat je geen garanties kunt geven. Eerder heb ik al met de minister gewisseld dat hij niet kan garanderen dat dit vergunningen gaat opleveren. Ik hoor bij de woordvoerders die zich zorgen maken over de kleinere bedrijven. Ik ben er nog niet gerust op, gelet op wat de minister daarover zegt. Daar gaat mijn vraag ook over. "Extensief" betekent "veel grond". Grond is duur. Kleine bedrijven moeten dus met minder opbrengst dan de wat intensievere of grotere bedrijven, toch ook die best beschikbare technieken, die ten grondslag liggen aan die 42% tot 46%, gaan halen. Hoe ziet de minister het voor zich dat je als klein en extensief bedrijf toch al die best beschikbare technieken in huis kunt halen en daarin kunt investeren?

Minister **Van Essen**:
Dat is een beetje wat ik merk in het debat maar ook in de samenleving, en dat reken ik mezelf ook deels aan: best beschikbare technieken gaan in de beeldvorming heel gauw de richting op van "dan moet iedereen dus een Lely Sphere". Daarom probeerde ik net heel duidelijk te maken dat je ook met laagtechnologische maatregelen — of het nou gaat om het spoelen van een stalvloer, om veevoermaatregelen, om ventilatiemaatregelen of zelfs om het verkoelen van de hele stal — al heel wat kan bereiken. Juist met die laagtechnologische maatregelen kun je een hele grote stap zetten. Daar ben ik van overtuigd. Zolang dat ook blijkt uit de reviews door de WUR en uit wat er in Q1 volgend jaar naar boven komt, blijf ik ervan overtuigd dat dat ook voor kleine bedrijven haalbaar is, ongeacht hoe hun bedrijfsmodel er precies uitziet. In de rapportage van de Wageningen Universiteit over het bedrijfseconomische en sociaaleconomische aspect staat ook dat kleine bedrijven, bedrijven die vaak allerlei neventakken hebben, of juist grote bedrijven die flink kunnen investeren, daar minder problemen mee voorzien. Dat is ook hoe ik mijn ondersteuningspakket vervolgens wil inrichten, om ook voor de bedrijven die daartussen vallen, uiteindelijk te zorgen voor een goed toekomstmodel.

De heer **Flach** (SGP):
Dank voor het antwoord, maar het stelt mij nog niet gerust. Ik weet natuurlijk ook dat die laagtechnologische maatregelen een belangrijke bijdrage kunnen leveren. Misschien komen we makkelijk tot 30%. Dat is een percentage waar je van uitgaat als je de generieke norm afstemt op die gebiedsspecifieke processen. Alleen heeft dit kabinet ervoor gekozen om naar de 42% tot 46% te gaan. Het venijn zit natuurlijk juist in dat laatste deel. Je redt het dus niet alleen met laagtechnologische maatregelen. Dat is ook niet wat de minister zegt. Mijn vraag is: zijn die kleine boeren, die extensieve boeren, in staat om ook de investeringen te doen die die laatste procenten kunnen gaan garanderen?

Minister **Van Essen**:
Daarom maakte ik net even de koppeling met het Wageningenrapport, waar bepaalde bevindingen in zitten. Ik zal mijn ondersteuning moeten richten op die bevindingen. Daar

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

komt uit dat bepaalde bedrijfstypes het moeilijker gaan krijgen om die slag te maken dan bedrijven die zelf heel veel kunnen investeren. Dat betekent voor mij dat mijn ondersteuning aan de boerenbedrijven, dus hoe we fiscale maatregelen inzetten en hoe we die 20 miljard inzetten, er juist aan moet bijdragen dat dit soort kleine bedrijven de stap ook kunnen maken. Daar mag u mij dus aan houden.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Flach** (SGP):
Dat ga ik zeker doen. Ik zal ook in het vervolg van het traject blijven aandringen op een veel lagere generieke norm, omdat ik ervan overtuigd ben dat die voldoende zou moeten zijn, maar daar komen we nog wel op. Ik zal de minister er zeker aan houden dat juist ook de kleine bedrijven, die beeldbepalend zijn voor het hele karakter van het platteland, behouden blijven en dat daar ook voldoende inzet op zal plaatsvinden. Dat zijn juist de vitale familiebedrijven waar we, denk ik, allebei zo van houden.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
Het klinkt allemaal hartstikke mooi wat de minister zegt, maar de praktijk is natuurlijk gewoon anders. De minister schetst een beeld alsof hij met iedereen praat en bij iedereen op bezoek gaat, en dat iedereen blij en happy is. Ik zie daarin wel wat nuance, zal ik maar zeggen. Ik lees echter net het bericht "LTO en Agractie eisen overleg over nieuwe handleiding natuurdoelanalyses". Zij voelen zich hier nauwelijks bij betrokken. Dat is niet wat is afgesproken met de minister.

De **voorzitter**:
Komt u tot uw vraag.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
Dit is natuurlijk niet de eerste keer. We hebben al vaker gezien dat de weinige organisaties die dan wel aan tafel mogen komen, op een gegeven moment eerst zeggen dat ze achter hetgeen wat ze bespreken staan, maar vervolgens in een stuk zeggen: hier kunnen we ons totaal niet in vinden; dit is niet wat we besproken hebben met elkaar. Hoe zit het nou, vraag ik dan maar aan de minister. Liegen die partijen of heeft de minister misschien moeite om zijn boodschap over te brengen?

Minister **Van Essen**:
Nee, ik heb zeker niet het idee dat die partijen liegen. Ik heb goed contact met ze, of het nou Agractie of LTO is. We weten elkaar ook te vinden. We hebben elkaars nummer. Ik heb het bericht ook gelezen; dat was van vanochtend. Ik heb gezegd: jongens, even straktrekken, zorg dat we bij elkaar gaan zitten over die handreiking. Het lijkt me heel normaal dat je, als je dit dan leest of hoort, zorgt dat je elkaar gaat treffen.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
Nogmaals, het klinkt leuk, maar we hebben in de afgelopen maanden ook gezien dat partijen die wel aan tafel zaten, zoals LTO en NAJK, op een gegeven moment dreigden hun steun voor de plannen van deze minister in te trekken. We hebben gezien dat andere partijen, zoals de Landbouw Alliantie, met suggesties komen. Die worden niet eens uitgenodigd; er wordt niet eens serieus naar gekeken. "We wisten van de plannen en we gaan kijken hoe we het verder een plek kunnen geven", krijgen we als antwoord.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De minister legt hier een heel mooi verhaal neer, maar de praktijk is gewoon dat de minister oogkleppen op heeft en doordendert. Of zie ik dat verkeerd?

Minister **Van Essen**:
Ik herken me daar niet in. We hebben met allerlei partijen contact. Ik ben volgens mij een toegankelijke bewindspersoon voor al die partijen. Als ze mij een bericht willen sturen, willen bellen of langs willen komen, dan zijn ze welkom. Of het nou Agractie, LTO, NAJK of Caring Farmers is, de deur staat altijd open. Dat was zo en dat blijft ook zo. Als ik een bericht of een telefoontje zou krijgen dat ze met mij willen praten over de handreiking voor natuurdoelanalyses, dan kan dat; geen enkel probleem.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
Dat is gewoon niet waar, want Stichting Stikstofclaim heeft drie keer heen en weer geappt. Dat was het contact met de minister, die hier eerder in het jaar gewoon met droge ogen heeft beweerd dat hij veelvuldig contact met ze heeft. Het is gewoon niet waar! Er wordt ons hier gewoon een rad voor ogen gedraaid. De Kamer moet het er maar mee doen, omdat we het tegendeel moeten bewijzen. Deze minister loopt gewoon de boel te flessen.

Minister **Van Essen**:
Ik weet dat meneer Jansen heel erg fan is van Stichting Stikstofclaim. Als ik de vraag krijg van de stichting om een keer in gesprek te gaan, dan zal ik dat doen. Ik zie daar helemaal geen probleem in.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Ik sla een beetje aan op de inleiding van de minister, waarin hij heel erg zoekt naar oplossingen voor biologische en extensieve bedrijven. Het is op zich hartstikke mooi dat er gezocht wordt naar oplossingen voor die bedrijven, maar voor ons moet de invoering van die bedrijfsspecifieke norm straks voor ieder bedrijf haalbaar, betaalbaar en uitvoerbaar zijn. Als je uitzonderingen gaat maken voor een specifiek bedrijfstype, dan krijg je eigenlijk een onwenselijke situatie, die het beleid misschien complexer maakt, maar die ook leidt tot ongelijke behandeling en die de reductieopgave in totaal in gevaar brengt. Hoe kijkt de minister daartegenaan?

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat mevrouw Den Hollander een terecht punt maakt. Ik heb in mijn inleiding ook gezegd dat ik een diversiteit aan bedrijven belangrijk vind, of het nou wat grotere, modernere agrarische bedrijven zijn of inderdaad kleine landbouwers. Volgens mij maakt de diversiteit de sector zo mooi. Ik zal me dus voor al die partijen inzetten. Ik denk dat de oplossing veel meer zit in de vraag hoe we dingen als weidegang meerekenen. Daar komen we straks bij de inhoudelijke discussie ook nog op, denk ik. Nu zit weidegang voor 700 uur in de KringloopWijzer, als ik het goed heb. Sommige boeren zeggen echter: ik doe het wel 4.000 uur, maar dat rekent niet mee als ik mijn uitstoot moet berekenen. Op dat vlak hebben we wat te regelen. Bepaalde veranderingen vragen net iets meer van bepaalde bedrijfstypes. Een klein bedrijf zal bijvoorbeeld minder makkelijk een hele machine kunnen aanschaffen dan een groot bedrijf. Dan moeten we nadenken over hoe we kunnen zorgen dat iedereen die op een goeie plek zit

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

en die de slag wil meemaken, de slag ook kan meemaken. In ondersteuning zit dat op het brede palet.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
We gaan straks natuurlijk nog verder in op de inhoud. Voor ons is daar onder andere de motie over de veldemissies, waar meneer Koorevaar vanavond hopelijk mee komt, heel belangrijk in. Dan maak je het namelijk voor ieder bedrijf op een gegeven moment haalbaar. We hopen dus dat we daarvoor straks, in de verdere discussie, veel ruimte krijgen van de minister.

Minister **Van Essen**:
Uiteraard.

De **voorzitter**:
Meneer Koorevaar heeft een interruptie.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Voorzitter, fijn u ook weer te zien.

De **voorzitter**:
Dat is geheel wederzijds!

De heer **Koorevaar** (CDA):
Kijk eens aan! Mijn vraag gaat over de volgordelijkheid. In het debat van gisteren zeiden een aantal leden van de Kamer: er komt eerst een wet en dan komt er een maatregelenpakket. Mijn concrete vraag aan de minister is als volgt. Hoe kunnen mensen thuis nu het vertrouwen krijgen dat we eerst stap één, dan stap twee en dan stap drie moeten zetten? Zou de minister daarop kunnen reflecteren?

Minister **Van Essen**:
In het algemeen heeft dit vraagstuk af en toe een beetje de kip-of-ei-discussie in zich. Wat doe je eerst? Komt er eerst wetgeving? Komen er daarna mogelijkheden? Ik heb de oproep van de heer Koorevaar gister heel goed gehoord. Hij noemde zelf 1 januari 2028. Hij wil dat dan een gereedschapskist verder gevuld is. Zo gaan mensen zien hoe ze daar kunnen komen. Ik zou het wel iets willen aanscherpen. Als wij in het derde kwartaal met een wet komen om de bedrijfsspecifieke emissieplafonds vast te leggen, dan moet de gereedschapskist verder gevuld zijn. Het moet duidelijk zijn dat als je in 2035 op het halen van een doel wordt afgerekend, die kist dan rijkelijk gevuld is. Wat de heer Koorevaar gister zei, zie ik dus als een uitdaging aan mij om dat zo snel mogelijk te doen. Daar vindt u in de 3 novemberbrief allerlei ingrediënten voor. Ik denk ook dat we het moeten doen.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Ik herken die ingrediënten. Van ingrediënten maak je alleen pas soep als je ze bij elkaar stopt en een bepaald proces doorloopt. Begrijp ik nu goed dat de minister zegt dat er soep aan komt, dat er elementen op de plank liggen en dat hij in de rest van dit debat scherp gaat zijn over wanneer mensen de soep kunnen verwachten?

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat dat gewoon nodig is. Ik wil niet in beeldspraak blijven praten, want dan wordt

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

het een beetje verwarrend. Je wil dat boeren en ondernemers gaan bewegen. Dan heb je de ingrediënten voor die soep gewoon nodig.

De **voorzitter**:
Nou doet u het toch!

Minister **Van Essen**:
Ja, nou doe ik het toch, voorzitter! Ik vind het gewoon een hele terechte constatering van de heer Koorevaar. Volgens mij delen wij de ambitie om dat in welke vorm dan ook zo snel mogelijk te doen.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Het is bloedserieus. Mensen thuis zitten echt te wachten. "Parlement en kabinet, geef ons dat perspectief." Die oproep kan ik volgens mij niet voldoende herhalen. Ik begrijp wat de minister zegt. Uiteindelijk zullen we het moeten ervaren. Is de minister dat met mij eens?

Minister **Van Essen**:
Eens. Daarom heb ik in mijn inleiding ook gezegd dat ik merk dat mensen aan de slag willen. Hoe eerder je aan de slag kan, hoe eerder we ook aan de ammoniakreductie toekomen. Daarom ben ik ook heel enthousiast over wat er allemaal al kan met managementmaatregelen. Ik wil daar zo snel mogelijk, in juni volgend jaar, gewoon een regeling voor open hebben. Als je er nu al mee kunt beginnen, zijn we namelijk met z'n allen in beweging gekomen. Als dit vraagstuk één ding nodig heeft, dan is het dat we in beweging komen. Ik deel de ambitie dus. De heer Koorevaar weet ook dat hij mij altijd mag bevragen op wanneer welke techniek via de fast lane in de gereedschapskoffer komt.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Er wordt steeds gesproken over extensiveren, over bedrijven die extensiever willen werken of willen omschakelen naar biologisch, en over biologische bedrijven. We hebben het er in het wetgevingsoverleg van vorige week maandag echter ook over gehad dat het extreem moeilijk is om in Nederland aan grond te komen. Jaarlijks wisselt maar 1,5% tot 2% van alle landbouwgrond. De gemiddelde prijs van landbouwgrond is €116.000 per hectare. Dat is een stijging van bijna 25% ten opzichte van vorig jaar. Gemiddeld heeft een boer die wil extensiveren, 14 hectare aan extra grond nodig om te extensiveren. Dat is gemiddeld; sommige boeren hebben wat meer. Dan praat je over een investering van 1,5 tot 2 miljoen euro.

De **voorzitter**:
Komt u tot een vraag.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Hoe wil de minister dit gaan doen als hij tegelijkertijd zegt dat hij vindt dat er veel extensiever moet worden gewerkt of dat mensen moeten omschakelen naar biologische bedrijven? Het is gewoon niet te doen in Nederland.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Mevrouw Van der Plas heeft het wel vaker over de onmogelijkheden. Ik vind het niet eens onterecht om hier te wijzen op alles wat lastig is, maar ik denk dat het ook heel belangrijk is om te wijzen op wat er allemaal kan en wat we klaarzetten om ondernemers te helpen. We hebben in het WGO ook al even gewisseld dat we een breed palet aan ondersteuning nodig hebben om dit te laten vliegen. Dat zit op fiscaal gebied en op het gebied van de grondbank, waar mijn collega mee bezig is. Daar vindt u de komende jaren ook allerlei middelen voor. Dat ziet ook op hoe je met ruilverkaveling in gebiedsprocessen bezig gaat, op vestigingssteun voor jonge boeren en op hoe TBO's en Staatsbosbeheer omgaan met het verpachten van hun grond aan boeren die de beweging willen maken. Dat zit ook bij het Rijksvastgoedbedrijf. We hebben al die puzzelstukken nodig om die boel in beweging te krijgen. Ik denk dat er ook een centrale rol ligt voor de gebiedsprocessen, omdat er ook veel beweging gaat komen als boeren geen opvolger hebben; dat werd gisteren volgens mij ook door de heer Flach ingebracht in zijn termijn. Dan moeten we ervoor zorgen dat de grond bijvoorbeeld bij jonge boeren terechtkomt, zeker in die gezoneerde gebieden.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ik denk niet steeds in onmogelijkheden. Ik denk realistisch na over wat er mogelijk is. In deze debatten wordt gedaan alsof extensiveren de gouden graal is en we dat moeten gaan doen, terwijl dat ten eerste — ik noemde het al — 1,5 tot 2 miljoen euro kost. Als je als bedrijf een aantal hectares gaat opkopen, er een aankoopprijs is van €100.000 per hectare en een rente van 4%, dan kost alleen de rente al €4.000 per jaar, terwijl de opbrengstprijs van de melk of het gewas per extra hectare grond maar tussen de €1.500 en €2.500 ligt.

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag?

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Dus dat betekent, als je het rekensommetje even maakt, dat een boer elk jaar per hectare — we hebben het niet eens over de aflossing, hè, alleen over de rente — geld bij moet leggen om een rendabel bedrijf te hebben. De minister zegt: we hebben een heel palet en dat gaan we doen. Maar dat palet is nooit voldoende. Het is nooit voldoende. Dat zal zeker niet voor alle bedrijven gelden.

De **voorzitter**:
Interrupties moeten echt binnen de twee minuten blijven, want anders wordt het heel ingewikkeld debatteren.

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat we boeren met al die mogelijkheden — ik ben nog niet eens tot een totaalopsomming gekomen — wel in staat stellen om dat te doen. Natuurlijk zullen we gaandeweg weer tegen dingen aan lopen. Ik noem dat het in het ene gebiedsproces makkelijk kan en in het andere moeilijker, dat we met uitvoeringskracht zitten bij overheden en dat we ketenpartijen moeten mobiliseren om producten af te nemen als er een hogere kostprijs is. Wat betreft de rente: we hebben ook nog het Investeringsfonds Duurzame Landbouw. Wij zullen ervoor moeten zorgen dat er op al die vragen ook een antwoord komt. Ik denk dat we daar een heel goed antwoord op hebben.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Tot slot, kort en bondig.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Tot slot. Ik wil niet de doemdenker van de eeuw zijn, maar ik wil wel gewoon realistisch blijven en ook mensen thuis laten zien dat het allemaal niet zo makkelijk is. Los daarvan is het ook nog zo dat banken heel terughoudend zijn in het financieren van boeren om extra grond aan te kopen. Ten eerste is dat zo omdat de grond heel erg duur is en ten tweede omdat de bank zich afvraagt of die boer de rekening wel kan gaan betalen. Zeker als je extensiever gaat werken, is je opbrengst per hectare lager. Die banken hebben daar dus grote zorgen over. Dat maakt het voor een boer extra moeilijk om financiering bij de bank te krijgen, al zou die het willen en kunnen. Weet de minister dat — hij zal dat vast weten — en wat gaat hij daaraan doen?

Minister **Van Essen**:
Ik ben ervan overtuigd dat hoe eerder wij duidelijkheid geven over wat waar nodig is, hoe de gezoneerde gebieden uitvallen, welke regels daar gelden, welke ondersteuning daar komt en wat de medeoverheden gaan doen voor boeren, hoe eerder private partijen uiteindelijk ook weer financiering kunnen geven. Daar ben ik van overtuigd.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Op pagina 29 van het coalitieakkoord staat: "Onze ambitie blijft om onnodige nationale koppen op Europese regels te schrappen. Europese richtlijnen en regelgeving worden sneller en zo veel mogelijk een-op-een geïmplementeerd." Nu komen er waarschijnlijk nieuwe regels met versoepeling. Waarom maken we nu geen pas op de plaats en denderen we door met dit beleid?

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat dit over de Vogel- en Habitatrichtlijn gaat. Daar kom ik straks nog op terug. Ik denk ook dat het zorgvuldig is om dat op die manier te doen. Ik snap de vraag van mevrouw Ten Hove, maar daar hebben natuurlijk meerdere Kamerleden vragen over gesteld.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ja, dat is altijd het gevaar als je al bij de inleiding naar voren komt: dan weet je eigenlijk niet eens wat de blokjesindeling is en waar de minister allemaal nog op in zal gaan.

De **voorzitter**:
De minister moet nog beginnen; hij heeft zelfs zijn blokjes nog niet eens aangekondigd.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Nee, daarom, maar nu ik hier sta, stel ik toch mijn vraag.

De **voorzitter**:
O. Gaat uw gang.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
De minister begon zijn betoog met wat ervaringen uit de afgelopen negen maanden en over hoe inventief en innovatief de agrariërs zijn waarbij hij is geweest, maar dat is nog

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

niet een visie. Het PBL zegt in de analyse van het stikstofpakket van de minister dat een ruimtelijk-economische visie op de landbouw nog ontbreekt.

De **voorzitter**:
Uw vraag.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Je kunt zonder visie een heel eind komen, maar hoe gaat de minister die handschoen wel oppakken?

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat u, als u alle maatregelen die u ziet staan bij elkaar optelt, wel degelijk tot een visie komt, zeker op de ruimtelijke toedeling van functies. U heeft ook gezien dat mijn collega, de minister van VRO, dat in haar Nota Ruimte heeft gezet. Ik denk dat dat best overeenkomt met wat de heer Grinwis een tijdje geleden samen met de heer Holman in het initiatiefwetsvoorstel over grondgebondenheid heeft gezet: rondom kwetsbare natuurgebieden, in veenweidegebieden en in grondwaterbeschermingsgebieden een maatschappelijk type landbouw — laat ik het zo noemen — waarin natuurbeheer en nevenactiviteiten het agrarische bedrijf vervolmaken en daarbuiten ruimte voor hoogproductieve landbouw. Volgens mij noemde de heer Grinwis dat ook "hoogproductieve landbouwgronden". Volgens mij vindt u in alle losse maatregelen best een stuk visie terug die u heeft aangegeven en die misschien ook Hugo de Jonge in zijn voor-voor-voorloper van de Nota Ruimte heeft aangegeven. U kunt mij uitdagen om daar een strik om te doen en dat ook zo te presenteren. Die strik vindt u in de Nota Ruimte.

De **voorzitter**:
Die vindt de heer Grinwis in de Nota Ruimte.

Minister **Van Essen**:
Die vindt de heer Grinwis in de Nota Ruimte, inderdaad.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Dank; helder. Is dat dan het antwoord op al die instituten die de minister op dit punt uitdagen? Dat is dan mijn wedervraag. Ik geloof hem echt, maar tegelijkertijd leggen heel veel instituten daar wel de vinger bij, waaronder het PBL, dat zijn stikstofpakket analyseert. Hierop aansluitend: we hebben kortgeleden ook een reflectie op het maatregelenpakket stikstof gekregen van de Wageningen Universiteit, van de economische afdeling. Die legt de vinger eigenlijk bij het punt dat ik gisteren ook adresseerde in mijn bijdrage: er gaat heel veel geld naar gebiedsgericht en dat heeft ook de nadruk, maar de grootste opgave ligt op generiek. Daar is weinig ondersteuning voor beschikbaar en het gaat ook leiden tot veel problemen bij bedrijven, bijvoorbeeld bij een bedrijf waar de boer op leeftijd is.

De **voorzitter**:
Uw vraag, meneer Grinwis.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Dat geldt bijvoorbeeld voor bedrijven waar de boer op leeftijd is of waar geen opvolger is. Welke reactie heeft de minister op dit aspect in dat rapport? Dat aspect adresseert hij niet in zijn brief die wij hebben gekregen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Ik vind uiteindelijk 2 miljard, ook voor de generieke opgave, geen klein bier. Ik ben het met de heer Grinwis eens dat in de Wageningenrapportage staat dat het voor 50% of 60% van de bedrijven soelaas kan bieden, maar in die rapportage zie je ook een onderscheid in de typen bedrijven en de behoefte die zij hebben aan ondersteuning. Sommige grotere intensievere bedrijven kunnen heel veel zaken zelf opbrengen. Andere bedrijven moeten een toch wel wat radicalere keuze maken — gaan ze inderdaad door met vergroten of gaan ze zich onder andere richten op nevenactiviteiten of andere inkomsten? — en hebben misschien meer ondersteuning nodig. Ik denk dat de 2 miljard die we hebben voor generiek, gecombineerd met wat er gebiedsgericht mogelijk is maar waarbij die keuze misschien nog net iets pregnanter op tafel ligt, heel veel geld is voor ondersteuning. En ja, ik heb ook in het WGO al gezegd dat die 20 miljard wat mij betreft eerder te weinig dan te veel is. Maar we zullen met dat pakket met elkaar de keuzes moeten maken.

De **voorzitter**:
Tot slot, kort en bondig.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik denk dat we dit echt nog eens moeten doorakkeren, want nu is het even te kort. Maar er is nog één ander punt dat deze auteurs noemen: als je zo'n hoge generieke opgave met relatief beperkte ondersteuning toch wil doorvoeren, dan moet je wel een slimmer systeem organiseren, zodat niet iedereen langs dezelfde meetlat wordt gelegd. Iemand die ver in zijn loopbaan is en geen opvolger heeft, of een kleiner bedrijf met weinig financiële middelen: als je die op hoge kosten gaat jagen, dan is dat eigenlijk een versnelde-uitfaseringsstrategie, een krimpstrategie. Daar gaat de minister nog niet echt op in. Wat is dan de boodschap aan dit soort bedrijven? Of is de boodschap eigenlijk: vanaf 2035 is het verplicht, dus tot 20235 is er toekomst en daarna niet meer?

Minister **Van Essen**:
Ik ben het er niet mee eens dat dat een krimpstrategie is, want juist in de Aanpak Veluwe daagt de wethouder van Ede mij heel bewust uit: "Als er dan al bedrijven zijn die misschien de stap niet willen zetten, die geen bedrijfsopvolger hebben of binnenkort met pensioen gaan, is dat dan niet iets waar we in onze Aanpak Veluwe rekening mee kunnen houden?" Het wordt nu gepresenteerd als een belemmering, maar ik denk dat er ook een kans in zit om op de juiste plek de juiste beslissing te nemen. Ik ben ook heel benieuwd hoe dat verder wordt ontwikkeld in de Aanpak Veluwe.

De **voorzitter**:
Ik stel voor dat de minister aanvangt met zijn beantwoording.

Minister **Van Essen**:
Ja, en dan is het misschien goed om te zeggen dat ik drie blokjes heb. Vergeleken met het WGO van laatst valt dit nog wel mee, maar we gaan kijken hoe lang we met elkaar bezig zijn. Dat was toen elf uur. Het eerste blokje is: ondersteuning en verdienvermogen. Het tweede blokje is: natuur en stikstof. En ik heb nog een klein blokje overig.

De **voorzitter**:
Gaat uw gang.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Het eerste blokje gaat over ondersteuning van agrarische ondernemers. Die ondersteuning vormt een belangrijk onderdeel van de samenhangende aanpak waar het kabinet hard aan werkt. Uitgangspunt daarbij is dat we agrarische ondernemers geen bedrijfs- of verdienmodel gaan voorschrijven, maar dat we hen ondersteunen — dat zei ik net ook al — bij een ontwikkeling die past bij hun bedrijf.

Richting mevrouw Beckerman kan ik inderdaad bevestigen dat boeren die vooroplopen gezien en beloond moeten worden. Het kabinet ondersteunt boeren om doelen te realiseren. Voor eenieder is de opgave, en dus de ondersteuningsbehoefte, anders. De regelingen die het kabinet opstelt, moeten vanzelfsprekend duidelijk zijn over wat de boer moet doen om het goede te doen. Daarbij wil het kabinet niet zo ver gaan dat het een specifieke bedrijfsvoering voorschrijft. Dat is aan de boer zelf.

We hadden het er net al even over: een van de belangrijkste onderdelen van het pakket waar het kabinet aan werkt, is de uitwerking van de bedrijfsspecifieke emissienorm. Daarmee bieden we duidelijkheid op bedrijfsniveau en kan er een ontwikkelrichting worden gekozen die bij het bedrijf past. We hebben gekozen voor een emissienorm van 0,164 kilogram ammoniak uit stallen en mestopslag per fosfaatrecht. Verschillende Kamerleden vragen mij naar de onderbouwing van die keuze. Het kabinet heeft gekozen voor deze relatief neutrale fosfaatnorm, omdat we veel waarde hechten aan de emissienormen die verschillende bedrijfstypen ook handelingsperspectief geven. Voor hen zijn er meerdere wegen naar Rome, zoals mevrouw Podt gisteren zei. Zowel intensieve en extensieve als grote en kleine bedrijven moeten aan de norm kunnen voldoen. Door te kiezen voor een emissienorm per fosfaatrecht behouden we ook perspectief voor bedrijven met bijvoorbeeld minder grond. Zo behouden we de diversiteit in de landbouw. Ik ben ervan overtuigd dat een emissienorm voor verschillende typen bedrijven haalbaar is, en dat moet ook om het te laten werken. Boeren hebben een concreet handelingsperspectief nodig, want anders gaat er niks gebeuren. Dat zei ik net ook al in het korte interruptiedebatje met de heer Koorevaar.

Zowel voor meer intensieve bedrijven, die bijvoorbeeld investeren in techniek, als voor meer extensieve en biologische bedrijven moet het kloppen. Ik heb al in eerdere brieven aangegeven dat de rekensystematiek daarop wordt aangepast, zodat bijvoorbeeld weidegang ook echt meetelt voor het behalen van de norm. Ik heb daarbij de oproep vanuit de Kamer en de sector goed gehoord om nog eens te kijken naar een emissiereductie die door maatregelen wordt behaald bij de veldemissies. De heer Koorevaar noemt dat "salderen". Ik ga dat verder uitwerken. Mijn inschatting is dat zeker ook biologische en extensieve bedrijven daar voordeel van hebben. Ik zei het net ook al in het voorbeeld: bedrijven die bijvoorbeeld meer dan 3.000 uur weiden, eiwitarm voeren en geen kunstmest gebruiken, zouden al aan de norm moeten voldoen.

Het is mijn inschatting dat andere extensieve biologische bedrijven die ook aan weidegang doen, met relatief beperkte maatregelen daar ook aan kunnen voldoen. Als daarvoor financiële ondersteuning noodzakelijk is, dan neem ik dat mee. Ik gaf net al aan dat ik door de WUR laat valideren of het echt zo uitpakt. Ik heb daar structureel overleg over met biologische vertegenwoordigers, bijvoorbeeld Biohuis en extensieve bedrijven die ons allen, denk ik, daar veelvuldig over benaderen. Tegelijkertijd zeg ik niet dat biologische en extensieve bedrijven dan niks hoeven te doen. Iedereen moet, waar

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

mogelijk, een bijdrage leveren aan de benodigde emissiereductie. Als uit het onderzoek van de WUR komt dat deze bedrijven niet op die manier de norm kunnen halen, dan ga ik mijn beleid aanpassen; dan moeten we kijken naar andere opties. Maar daar wil ik nu niet op vooruitlopen, want ik ga ervan uit dat dat niet nodig is.

Voorzitter. Dan over veldemissies. Ik refereerde al even kort aan de vragen van de heer Koorevaar, maar ook mevrouw Den Hollander heeft me daarover bevraagd. Het kabinet wil de potentie, die er is als het gaat om veldemissies, benutten en samen met sectorpartijen en onderzoekers toewerken naar doelsturing op veldemissies. Daarom zijn we bezig om een inventarisatie te maken van maatregelen die met zekerheid veldemissies reduceren en uitvoerbaar en handhaafbaar zijn. Hierbij wordt ook de mogelijkheid onderzocht om te salderen tussen emissies uit stal en opslag, en uit het veld. Dat mag alleen niet leiden tot een achteruitgang van doelbereik of het dubbel inboeken van emissiereducties, bijvoorbeeld met middelvoorschriften die al onderdeel zijn van het pakket, maar daarover hebben we in het WGO ook van gedachten gewisseld. Over de uitkomsten hiervan wil ik de Tweede Kamer in het eerste kwartaal van volgend jaar informeren. En mocht het inderdaad mogelijk zijn, dan zal de optie voor salderen ook een plek krijgen in de ontwerpregelgeving voor de bedrijfsspecifieke emissienormen die ik in het derde kwartaal van volgend jaar in consultatie breng.

De **voorzitter**:
Ik wil u allen echt verzoeken om interrupties kort en bondig te houden. We maximeren niet, dus dan kan dat, maar als het referaten worden van anderhalve minuut, gaan we op de helft van de avond echt andere spelregels bepalen. U staat er zelf bij, meneer Grinwis.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Voorzitter, dank u wel. Ja, heel kort. De minister zegt iedere keer: we moeten dubbelingen voorkomen. Over welke dubbelingen heeft hij het precies? Om hoeveel kiloton gaat dat dan? En waarom, want de kern van het generieke beleid is toch de bedrijfsspecifieke norm? Het is dan toch raar als je daar bij voorbaat afslagen op gaat maken?

Minister **Van Essen**:
Om uiteindelijk de 45 kiloton te halen, hebben wij met middelvoorschriften al veldemissies ingeboekt, bijvoorbeeld bij het emissiearm aanwenden van mest op het veld. Zo zijn we voornemens om een aantal maatregelen met middelvoorschriften in te voeren, die we niet dubbel kunnen gaan tellen. Ik heb volgens mij twee of drie weken geleden ook een besluit genomen over het emissiearm aanwenden van ureumhoudende kunstmest op het veld. Ik neem daarin dan middelvoorschriftenbesluiten en die kunnen we in een doelsturingssysteem ook niet opnieuw gaan tellen. Dit hoewel ik wel de ambitie heb om, zoals de heer Grinwis dat gisteren in zijn eerste termijn zei, "de boer aan het roer te laten" en ik het dus zo veel mogelijk in een doelsturingssystematiek probeer te brengen. Dat is ook een toezegging die ik in juli aan de Kamer heb gedaan.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Over die 45 kiloton komen we later nog wel te spreken. Ik vind dit een beetje een ongelukkige doelredenering, want het doel is niet 45 kiloton halen; het doel is goed zorgen voor de natuur en de vergunningverlening op gang brengen. Binnen de bedrijfsspecifieke norm moet je alles gewoon maximaal kunnen meetellen. Dat is

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

volgens mij de ambitie die wij hier als Kamer hebben en waarover de heer Koorevaar zo een motie gaat indienen. Dan is een soort afslag bij voorbaat heel ongelukkig. Kunnen we dit niet op een andere manier doen?

Minister **Van Essen**:
Ik vind dat u van mij mag verwachten dat ik, als ik dingen via middelvoorschriften ingeboekt heb of al in regelgeving heb omgezet, dat dan hier zeg. Het zou anders toch wel een beetje een rare bestuurlijke verantwoordelijkheid zijn.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ja, maar dan is het ook redelijk om die 0,164 omlaag bij te stellen, want eigenlijk wordt zo een deel van de veldemissieresultaten die geboekt kunnen worden, uit de gereedschapskist van de boer gehaald. Hij heeft dan dus niet meer de volledige vrijheid om zelf te kiezen of hij via stalmaatregelen of vooraf via veldemissiemaatregelen zijn norm haalt. En ondertussen wordt hij wel aan een hoge norm vastgeklonken, want dit is — dat heeft de minister eerder gezegd — wat we technisch potentieel haalbaar achten in die stal. Tja, ik vind dit echt heel ongelukkig. Dus kan de minister, met wat hij net zelf heeft gezegd over de veldemissies, hier nog eens goed naar kijken?

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat het goed is om te zeggen dat de potentie onder die 0,164 waar ik het net over had, is berekend door echt naar stal- en opslagmaatregelen te kijken. Die veldemissies maken daar dus geen onderdeel van uit. Ik deel alleen uw ambitie over het volgende. Ik ben ook bereid om daar verder naar te kijken, u daar in het eerste kwartaal van volgend jaar over te informeren en daar, als de heer Grinwis daar heel erg prijs op stelt, binnenkort wat verder over te filosoferen. Het gaat dan om de vraag hoe dit precies uitpakt, welke maatregelen al zijn ingeboekt en welke potentie nog niet. Ik hoor namelijk, los van dat u mij hierop bevraagt, ook dat allerlei sectorpartijen mij hierop bevragen. Ik hoor dus wat u zegt en wat zij zeggen, en ik deel die ambitie, maar ik wil het wel goed doen.

De heer **Flach** (SGP):
Voorzitter, ik zeg vooraf dat ik uw pogingen waardeer om te zorgen dat wij een beetje op tijd thuis zijn, nadat we gisteren ook al tot 0.00 uur bezig zijn geweest. Tegelijkertijd hebben we al heel veel vragen op papier gekregen en heeft de minister maar twee blokjes. Ik zou dan ook enige ruimte willen vragen om de kern van het debat uit te discussiëren. Ik laat het verder aan u.

De **voorzitter**:
Nou, de interrupties zijn volgens ons gezamenlijke Reglement van Orde ook gewoon kort en bondig. Ik leg u geen beperkingen op. We kunnen ook met elkaar afspreken dat u vijftien interrupties krijgt. Dan ga ik achteroverleunen en gaan we alleen maar tellen. Wat u prettiger vindt: vijftien, of onbeperkt en kort. Zegt u het maar, meneer Flach. U gooide het in de arena.

De heer **Flach** (SGP):
Voorzitter, u kent mij als een gezagsgetrouw Kamerlid, dus ik ben als was in uw handen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
We houden het kort en bondig. Gaat uw gang.

De heer **Flach** (SGP):
Als we het over de kern hebben, moeten we een vraag soms even inleiden om dat te kunnen doen, dus ik ga mijn best doen.

De **voorzitter**:
Gaat uw gang.

De heer **Flach** (SGP):
De minister sprak van de betrekkelijk neutrale normkoppeling aan de fosfaatnorm. Volgens mij is die niet zo neutraal, want hij is onderhevig aan afroming en hij houdt ook geen rekening met stoppers. Boeren die stoppen, hebben dus geen invloed op wat de rest van de boeren moet doen. Is de minister het met mij eens dat je met die koppeling aan de fosfaatnorm de gebiedsprocessen gewoon blokkeert?

Minister **Van Essen**:
Nee, dat denk ik niet. Hij is betrekkelijk neutraal, omdat eigenlijk elk bedrijfstype hiermee verder kan. Daarom is hij neutraal. En ja, we romen af en er zit een cap op die fosfaatrechten, maar dat is nou precies een voordeel waarom we deze KPI ook interessant vinden. Daarmee heb je namelijk een geborgd productiepad.

De heer **Flach** (SGP):
Toch even het volgende. Ik laat dat afromen en de verhandelbaarheid omwille van de tijd maar even buiten beschouwing, maar als 30% van de boeren in een gebied stopt, moeten de overige boeren nog steeds 45% vanuit die fosfaatnorm reduceren. In het totale gebied heb je 30 stoppers en doet de rest 45%; dan heb je een reductie van 62%. Dan heeft een gebiedsproces toch geen enkele zin? Dan heeft het toch geen enkele zin dat je stoppers verevent met boeren die op een andere manier door willen?

Minister **Van Essen**:
Het gebiedsproces ziet ook niet toe op het generieke pakket. Dat hebben we volgens mij eerder ook al uitgediscussieerd. Het gebiedsproces ziet toe op een volgende stap die je daarbij dient te nemen, bijvoorbeeld een stap naar extensivering. We hebben daar in de Kamerbrief van 3 november een gemiddelde norm aan gehangen. Daarbij is dus wat extra's nodig boven op het generieke pakket.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Flach** (SGP):
Ja, boven óp het generieke pakket, maar als je in zo'n gezoneerd gebied zit, heb je én die generieke doelstelling én wat extra's om te doen. Hoe dan ook heb je de koppeling met die fosfaatnorm en blijft mijn punt staan dat je daarmee helemaal niks kan doen met stoppers, terwijl dat nou juist het belangrijkste instrument is om in een gebiedsproces als volgt te kunnen werken: op de ene plek zitten een aantal boeren bij hun pensioenleeftijd en op een andere plek zitten een aantal jonge boeren en die kunnen met een betrekkelijk eenvoudige aanpassing door; dan heb je toch je doelstelling in het gebied

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

gehaald. Maar door het aan de fosfaatnorm te koppelen, blijft iedere boer met een veel te strak hoepeltje zitten waar hij doorheen moet springen.

Minister **Van Essen**:
Als je alleen maar in die gebiedsprocessen naar fosfaatnormen kijkt, denk ik dat je er veel te nauw naar kijkt. Ik had net met mevrouw Van der Plas een hele discussie over grond. Ik denk dat die gebiedsprocessen om andere redenen ook heel belangrijk en heel interessant zijn om doorgang te laten vinden. De fosfaatnorm is namelijk niet het enige wat we met elkaar hebben. Ook die grondposities, die bijvoorbeeld via ruilverkaveling en via een instrument als de Wilg ter beschikking kunnen komen voor andere boeren die verder willen, zijn allerlei belangrijke zaken om mee te nemen. Het gaat mij dus te ver om alleen maar op de fosfaatrechten te focussen en te zeggen dat een gebiedsproces dan geen zin meer heeft.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Misschien is het net ietsje te kort door de bocht, maar ik vat samen hoe het probleem — het is hier vaak herhaald — is ontstaan: we importeren krachtvoer, we exporteren onder andere vlees en we blijven met de shit achter. Dat is natuurlijk een vaak herhaalde samenvatting. Een groep boeren die graag gebruikmaakt van dat krachtvoer of van kunstmest, wat ook nog een van de problemen is, is natuurlijk de groep van extensieve en biologische boeren. Die zitten nu wel in die grote onzekerheid. Hoeveel stelliger durft de minister nog te zijn over die oplossingen voor deze groepen?

Minister **Van Essen**:
Volgens mij bén ik daar heel stellig in geweest. Dat ben ik geweest in mijn eerste begrotingsdebat hier, dat trouwens ook in dit jaar was, met de amendementen van mevrouw Bromet. Dat ben ik geweest bij de presentatie van het maatregelenpakket in juni. En volgens mij ben ik net ook best wel duidelijk geweest over het volgende. Als het niet voldoet en we niet met elkaar in beweging komen, dan zal ik wat anders moeten doen. Naast dat ik met NAJK en LTO daar een goed gesprek over heb, ben ik ook best wel blij dat de partijen die de biologische extensieve boeren vertegenwoordigen ook gewoon zeggen dat die zich goed vertegenwoordigd voelen door mij. Ja, er is altijd wat te verbeteren, maar ik heb hen ook om vertrouwen gevraagd, net zoals ik dat u eigenlijk vraag. Laat mij dit pad tot Q1 volgend jaar uitlopen, want ik denk dat het werkend te krijgen is binnen dit systeem. Ik ben ervan overtuigd dat als weidegang goed meetelt en de laagtechnologische maatregelen geborgd zijn, dan ook deze groep ondernemers, die nu eigenlijk al een voorsprong heeft op de fosfaatnorm, er heel goed uitkomt. Ik voel ook dat ik dat vertrouwen van hen heb gekregen. Dat betekent niet dat ze daar nu blij mee zijn, maar ik las in de brief van Biohuis aan u en aan mij wel dat zij de richting van het pakket van het kabinet kunnen steunen, ondanks dat wat we hier nog hebben liggen gewoon nog een groot vraagstuk is.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dat klopt; de minister is daar inderdaad stellig in geweest. Wij hadden bijvoorbeeld in juni een motie ingediend over onder andere de koppeling van de ammoniaknorm aan de fosfaatnorm. Die motie hebben we uiteindelijk aangehouden, ook op verzoek. De minister is er stellig is geweest, maar tegelijkertijd zien we nu ook doorrekeningen. WUR heeft doorrekeningen gedaan, het PBL heeft doorrekeningen gedaan. Die zeggen: dat wordt wel lastig, juist voor bedrijven met minder vet op de botten. Er wordt ook gewaarschuwd dat het pakket juist kan zorgen voor intensivering. De stelligheid zien we

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

dus, maar tegelijkertijd moeten we als Kamer natuurlijk ook kijken hoe we kunnen zorgen dat deze bedrijven ook echt de stelligheid krijgen waarmee de minister spreekt.

Minister **Van Essen**:
Dan zou ik bijna een stukje uit mijn inleiding dan weer willen voordragen, waarin ik heb gezegd dat de Kamer mij ergens aan mag houden. Veel stelliger dan dat kunt u het volgens mij bijna niet krijgen. Het enige wat ik van u vraag is tijd, want wat we hier aan het uitwerken zijn, is natuurlijk gigantisch; het is heel veel. U wordt de komende tijd bedolven, en nu ook al, denk ik, onder allerlei brieven, ook over precies deze bedrijven. Dus volgens mij kunt u het bijna niet stelliger hebben van mij.

De **voorzitter**:
U spreekt via de voorzitter, minister. Mevrouw Beckerman, tot slot.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik dacht: bij de inleiding ga ik nog niet meteen interrumperen. U weet dat dit voor de SP natuurlijk een van de belangrijkste punten is. Het grootste kritiekpunt dat we in juni hadden, en nu nog steeds, is dat wij die richting graag zouden willen kiezen en dus wel met zo'n visie op landbouw in de hand juist dit als uitgangspunt willen hanteren. Dus vandaar deze vragen. We zien nu dat heel veel boeren dit maatregelenpakket kunnen gaan meemaken. Tegelijkertijd blijven er zorgen over minder kapitaalkrachtige boeren en koplopers. Daar zit wel onze vraag. Is voor de minister die koppeling aan de hectarenorm, waar toch een aantal partijen naar hintte, nu helemaal van de baan en kijkt hij nu vooral weer richting salderen en veldemissieoplossingen of blijft deze ook nog meegenomen worden?

Minister **Van Essen**:
Nee, ik heb volgens mij zonet ook gezegd: als het voor deze bedrijven niet past, dan moet ik mijn beleid aanpassen. Ik heb alleen die informatie niet. Ik zie in de berekeningen die ik ken juist dat dit type bedrijven op de fosfaatnorm nu al veel beter scoort dan intensieve bedrijven, juist vanwege de punten die mevrouw Beckerman maakt.

Nog even over die motie die u inderdaad heeft aangehouden: dat is ook precies de reden dat deze brief naar u toe is gegaan, precies over dit type bedrijven, juist vanwege de vraag van mevrouw Beckerman in juli. Dat was ook de reden waarom de premier in het debat de toezegging deed dat deze brief eraan zat te komen. Dat was zodat u en ook deze bedrijven er vertrouwen in kunnen krijgen dat ze gezien worden door dit kabinet.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Ik wil nog heel even door op het debatje dat net met de heer Grinwis plaatsvond over middelsturing en doelsturing. Wij willen niet het pakket onder druk zetten door het dubbel te gaan intellen. Mijn vraag aan de minister: hoeveel kiloton wordt er ingerekend via middelsturing door emissiearm aanwenden?

Minister **Van Essen**:
Door emissiearm aanwenden is het volgens mij 1 kiloton tot 2 kiloton, maar als u het hele plaatje zou willen, dan zou ik u schriftelijk even moeten doen toekomen welk deel

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

van de 45 kiloton via veldemissies wordt bereikt. Dat is niet een kleine hoeveelheid, vandaar ook dat ik dit punt de hele tijd maak.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Oké, dat is helder. Mocht het niet kloppen, dan is een schriftelijke aanvulling welkom, maar als het klopt, is het prima. Stel dat zo meteen blijkt dat via precisiebemesting de emissienormaanwending wel 5 of 6 of tot 10 kiloton is. Kunnen dan de overige 8 tot 9 kiloton als doelsturing extra worden opgeplust?

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat we op dit punt een beetje in het donker aan het discussiëren zijn, omdat ik u net heb toegezegd u schriftelijk te doen toekomen welk deel van de 45 kiloton met reductie op veldemissies wordt behaald. Ik denk dat dit ook kleurt wat ik zeg, namelijk dat we niet moeten gaan dubbeltellen. Ik denk dat dit ook helpt om te zien hoeveel we al doen op het veld. Desondanks hoor ik u en sectorpartijen zeggen, zeg ik via de voorzitter …

De **voorzitter**:
Ja!

Minister **Van Essen**:
… dat er meer uit te halen is. Dat geluid hoor ik niet van één iemand, maar van meer partijen. Ik denk dus dat we daar dan werk van moeten maken, en dan via een doelsturingssysteem, zoals u allen wenst.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Kunnen we dan de toezegging krijgen dat alles wat boven op het ingerekende middelsturingsdoel komt, als doelsturing kan worden ingezet?

Minister **Van Essen**:
U heeft mijn motivatie hiervoor gehoord. Ik zou dat graag willen, maar ik heb u ook toegezegd dat ik u in het eerste kwartaal van volgend jaar informeer, omdat veldemissies niet zo makkelijk te berekenen zijn als emissies uit stal en opslag. Ondanks de ambitie die we hebben en ondanks de mogelijkheden die we zien, moeten we daar niet lichtzinnig over denken. Dat betekent niet dat we geen oplossing kunnen verzinnen met elkaar, maar ik hecht er wel aan om u daar ordentelijk over te kunnen informeren.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Ik heb een vraag over de 2,6 gve. Het is mij niet helemaal duidelijk of de melkveehouder bij 2,6 grootvee-eenheden de mest van al die dieren mag plaatsen op zijn eigen grond die hij in gebruik heeft.

Minister **Van Essen**:
De 2,6 gve is in relatie tot de landbouwgrond die een ondernemer heeft. We bieden ook de mogelijkheid tot samenwerkingsovereenkomsten in een bepaalde straal.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Mij bereiken berichten dat dit niet kan, dat je dan maar voor 1,5 gve de mest kunt uitrijden. Ik vraag me oprecht af wat voor doel die 2,6 gve dan dient.

Minister **Van Essen**:
Ik herken het signaal niet dat mevrouw Ten Hove uit, maar grondgebondenheid is een brede structuurmaatregel voor waterkwaliteit, voor kringloopbesluiten en ook voor het in balans brengen van de melkveehouderij met de omgeving. Het is een brede maatregel. Daarom hebben we die in het pakket staan. Indirect heeft dit een effect op stikstof.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Maar mag het dan wel allemaal uitgereden worden of niet? Ja of nee, zeg maar.

Minister **Van Essen**:
Het is geen beperking op mest. Sterker nog, de gve-berekening is in zekere zin een administratieve berekening, want die verhindert niet dat iemand die in Groningen zit zijn mest naar Zeeland rijdt. Je mag het dan alleen niet in samenwerkingsovereenkomsten meetellen voor het berekenen van de 2,6. Het hindert dus op geen enkele manier de verhandelbaarheid van mest.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Ik wilde nog even doorgaan op extensieve en biologische boeren. Ik hoor de minister een handreiking doen. De minister geeft aan: ja, daar wil ik goed naar kijken. Is de minister het met mij eens dat het wel moet kloppen, dat het niet een soort doelredenering moet worden maar dat het ook moet kloppen dat de emissies dan ook daadwerkelijk laag zijn?

Minister **Van Essen**:
Zeker moet het kloppen. Dat is precies de reden dat ik u vraag om mijn Kamerbrief in Q1 van 2027 af te wachten, zodat het allemaal klopt wat we hier met elkaar bedenken.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Goed. Dan nog een puntje over extensief, want dat wordt makkelijk genoemd. Wat een "bioboer" is, is vrij eenvoudig. Dat is een Skal-certificering. Maar wat is dan een "extensieve boer"? Zou de minister daar wat meer duiding van kunnen geven?

Minister **Van Essen**:
Daar kunnen de meningen natuurlijk over verdeeld zijn. Maar bijvoorbeeld de normen die u in de brief van 3 november leest, zoals de terugvaloptienormen in de zonering, vind ik duiden op een extensieve boer, en dan op een gemiddeld biologisch bedrijf.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Minister **Van Essen**:
Maar dat wil niet zeggen dat 1,6 of 1,7 of 1,0 niet extensief is.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Ik begreep weleens van de grondgebonden boeren die zich hebben verenigd in het Netwerk GRONDig dat zij uitgaan van 2,2 gve. Begrijp ik dan goed dat de minister zegt: nee, "extensief" is toch iets anders?

Minister **Van Essen**:
Nee, het is een definitiekwestie. Ik snap wat de heer Koorevaar zegt. 2,2 is volgens mij de norm, als ik het goed heb onthouden, waarbij je inderdaad de kringloop kunt sluiten en je een grondgebonden bedrijf bent. Over wat "extensief" exact is, kun je van gedachten wisselen.

De heer **Goudzwaard** (JA21):
Er zijn enigszins hoopvolle berichten, vind ik zelf, over het meenemen van die veldemissies. PBL heeft, volgens mij, 1,2 kiloton besparing staan. Ik hoorde de heer Koorevaar gisteren zeggen: ik heb gesprekken met experts gehad en dat kan zomaar weleens 5 of 6 kiloton zijn. We krijgen in Q1 volgend jaar via een Kamerbrief van de minister uitsluitsel daarover. Wie precies, vraag ik via de voorzitter aan de minister, gaat ons dat uitsluitsel geven?

Minister **Van Essen**:
De Kamerbrief die ik u heb toegezegd, gaat over hoe we met een doelsturingssystematiek op veldemissies zouden kunnen gaan werken. Ik heb u ook toegezegd dat ik u dan nader wil informeren over hoeveel kiloton aan veldemissiereductie er al in het pakket zit.

De heer **Goudzwaard** (JA21):
Ik ben heel erg benieuwd hoeveel kiloton er al in het pakket zit, maar ik wil vooral heel graag weten wie ons dat antwoord precies gaat verschaffen. Wie laat u dat onderzoek doen en waarom? Laat u dat doen door het PBL, WUR of andere instanties? Waarom maakt de minister die keuze?

De **voorzitter**:
De minister, via de voorzitter.

Minister **Van Essen**:
Ja, voorzitter, via u. Wij laten bijna alle beleidsvoornemens door externen checken, of we het maatregelenpakket nou door PBL hebben laten bekijken of door de landsadvocaat of vanwege bedrijfseconomische gevolgen. Dat doen we ook bij andere beleidskeuzes. De 0,164 is bijvoorbeeld onderbouwd met een rapport van de Wageningen Universiteit. We zullen maatregelen die we voorstellen aan uw Kamer bij wet ook laten doorrekenen door externen, zodat u mij nooit alleen maar op mijn blauwe ogen hoeft te geloven, zeg ik via de voorzitter.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Goudzwaard** (JA21):
Dan wachten we het af. Ik ben natuurlijk heel nieuwsgierig hoe die wegingsfactor er precies uitziet, want verschillende instanties kunnen verschillende onderzoeken uitvoeren. Maar ik vraag hier dan wel even zwart-op-wit om een bevestiging van de minister, namelijk: mocht eruit komen dat in het pakket bijvoorbeeld veldemissies maar voor 1 kiloton worden meegenomen en blijkt dat uiteindelijk 6 kiloton te zijn — ik noem maar een getal — kan de minister dan hier, op dit moment, toezeggen dat de Kamer alle ruimte heeft om dat mee te nemen in de generieke reductie? Dat zou namelijk betekenen dat het niet 42% wordt, maar bijvoorbeeld 37% of 38%.

Minister **Van Essen**:
Volgens mij hebben we er allemaal behoefte aan dat de maatregelen die we inzetten veel op gaan brengen, dus als er meer potentie in die veldemissies zit, zouden we gek zijn als we dat niet willen gebruiken. Dat is ook de aard van mijn toezegging geweest in het debat van juli. Dat is dus wat u hier aantreft bij deze bewindspersoon.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Voorzitter, ik … Er wordt net "mand" tegen mij gezegd. Dit triggert mij om een hele lange interruptie te doen, hè.

De **voorzitter**:
Dat weet ik, maar ik kan de microfoon ook nog gewoon uitzetten.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Dat kan. Dan ga ik gewoon heel hard schreeuwen. Nee hoor, ik zal proberen om het kort te houden. Ik wil toch nog even doorgaan op de grondaankoop om te extensiveren. De minister zei: daar zijn allerlei regelingen en subsidieregelingen voor. Die heb ik even bekeken. Voor de tijdelijke krimp is 1,7 miljard beschikbaar. De hectarevergoeding voor minder bemesting en natuur zal ongeveer 2,7 miljard tot 4 miljard kosten. Een grondbank zou ongeveer 13,6 miljard tot 16,3 miljard euro kosten. Als ik dit optimistisch uitreken, kom ik op 18 miljard, en pessimistisch op 22 miljard. We kunnen dus wel stellen dat dat fonds sowieso niet iedereen gaat helpen. Klopt dat?

Minister **Van Essen**:
Mevrouw Van der Plas kijkt alleen maar naar hoeveel het kost als iemand grond moet bijkopen, maar in de hele opsomming die ik net heb gegeven, zitten veel instrumenten die niet alleen maar gaan over meer grond erbij, maar ook over hoe je fiscaal ondersteunt, hoe je bij een gebiedsproces ondersteunt, hoe je met goedkope financiering ondersteunt … Ik denk dus dat we het op een ander niveau aan het bespreken zijn.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Nee, want ik baseer mij op de regelingen die er nu zijn en wat die zouden kosten. Kijk bijvoorbeeld naar de gebiedsgerichte aanpak. Daar is volgens mij iets van 9 miljard voor beschikbaar. Voor uitkoop is 5,6 miljard beschikbaar. Ik denk dus dat we eerlijk moeten zijn naar elkaar toe en dat we hier ook echt duidelijk uitspreken dat met het fonds van 20 miljard een aantal boeren misschien wel geholpen kan zijn — dat staat even los van de uitkoop — maar dat het lang niet toereikend is om te doen wat er gevraagd wordt en dat de vergunningen dus ook niet loskomen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Met dit pakket komt vergunningverlening op gang. Dat zien we op verschillende plekken in Nederland ook al gebeuren. Ik hoor mevrouw Van der Plas ook verschillende dingen zeggen. Ze heeft het over het geld voor tijdelijke krimp en 5 miljard voor uitkoop. Ik herken die getallen niet. Voor uitkoop gaat het bijvoorbeeld om 2,75 miljard. Laten we wel wezen: een fonds van 20 miljard om met elkaar deze stap te zetten, is gewoon ontzettend veel belastinggeld. Het is goed besteed belastinggeld, want we willen de landbouwsector zoals die nu is, zo krachtig als die is, overeind kunnen houden. Maar het is niet niks. Ik heb in de discussies weleens het idee dat mevrouw Van der Plas het erover heeft alsof het een fooi is, maar ík ben heel blij dat we zo veel geld hebben om te kunnen investeren.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
De minister legt mij nu woorden in de mond. Ik probeer hier in het debat serieus tot iets, tot een soort van realisme, te komen. Ik vind het niet fair dat de minister nu zegt: mevrouw Van der Plas doet net alsof het een fooi is. Dat doe ik helemaal niet. 20 miljard is superveel geld. Mensen zitten thuis in de kou en daar is geen geld voor beschikbaar, maar er is wel 20 miljard beschikbaar voor een fonds. Dat is heel veel geld. Het is belastinggeld. Ik vind het niet fair dat de minister mij dat nu aanwrijft, want ik probeer hier gewoon echt tot iets te komen. Kunnen we dit allemaal wel doen? Gaat dit er dan niet toe leiden dat we te weinig boeren kunnen helpen, bijvoorbeeld met extensiveren, en dat de vergunningverlening niet loskomt? Ik wil daar gewoon eerlijk over zijn.

Minister **Van Essen**:
Mijn collega Van Veldhoven van Klimaat en Groene Groei is heel druk bezig om mensen die in de kou zitten ook te helpen. Het fijne hieraan is als volgt. We hebben die grote pot van 20 miljard, maar daarmee zijn we er niet, want we hebben ook nog fiscale en bestuurlijke instrumenten. Het palet — dat heb ik net in de eerste interruptie met mevrouw Van der Plas ook al proberen aan te geven — is dus veel breder dan alleen maar geld. Dat is ook keihard nodig, dus daar ben ik heel tevreden mee.

De **voorzitter**:
U vervolgt.

Minister **Van Essen**:
Het kopje over veldemissies heb ik net gehad. Dan kom ik bij stal- en managementmaatregelen. In het ondersteuningspakket dat het kabinet in november presenteerde, zitten financiële middelen voor diverse ontwikkelrichtingen, waaronder geld voor stal- en managementmaatregelen. Dit soort maatregelen kunnen vaak al snel ingezet worden en op korte termijn al zorgen voor emissiereductie. Ik deel daarom met mevrouw Podt dat voldoende financiële middelen hiervoor belangrijk zijn. In de afgelopen jaren heeft het kabinet al veel middelen beschikbaar gesteld voor stal- en managementmiddelen in de veehouderij. Zo worden koplopersmaatregelen gefinancierd die door provincies zijn uitgevoerd, is er een subsidieregeling voor brongerichte verduurzaming, heb ik recentelijk 10 miljoen beschikbaar gesteld voor een nieuwe innovatieregeling bij het Nationaal Groenfonds, kunnen ondernemers gebruikmaken van een eco-regeling binnen het GLB voor de ondersteuning van weidegang en wordt

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

uiterlijk 1 juli volgend jaar — ik zei het net al eventjes — de Stimuleringsregeling managementmaatregelen veehouderij gepubliceerd, zodat ook veehouders daar zo snel mogelijk mee kunnen beginnen. Ik ben ook echt enthousiast en onder de indruk van de stappen die daarmee gezet kunnen worden. Voor het ondersteunen van managementmaatregelen is de komende jaren circa een half miljard beschikbaar. 60 miljoen daarvan wordt beschikbaar gesteld voor advies, praktijknetwerken en demonstratiebedrijven.

Daarnaast is er 1,2 miljard gereserveerd tot 2035 om te ondersteunen bij het nemen van stalmaatregelen. Daarbij hebben we aan de ene kant onderzoek en ontwikkeling van die maatregelen, versnelling van het innovatieproces en het continu meten van stalemissies op bedrijfsniveau, waar we 100 miljoen voor hebben. Er zijn ook investeringen in integraal duurzame stallen à 1,1 miljard. De komende maanden wordt de inzet van deze middelen verder uitgewerkt. Dan kijken we ook naar een mix — daar ging het net in de interruptie van mevrouw Van der Plas al even over — van subsidies, fiscale instrumenten en financieringsinstrumenten. Het kabinet zal bij de voorjaarsbesluitvorming, dus begin volgend jaar, medio volgend jaar, ook besluiten over de verdere invulling van deze middelen.

De **voorzitter**:
Ik zoek een beetje naar natuurlijke momenten waarop we interrupties kunnen toestaan.

Minister **Van Essen**:
Ik zal u daartoe niet forceren, voorzitter.

De **voorzitter**:
Het kan ook non-verbaal.

Minister **Van Essen**:
Deze middelen moeten het mede mogelijk maken dat ondernemers beschikken over een goedgevulde gereedschapskist, die onder andere bestaat uit geborgde emissiereducerende maatregelen. Er zijn reeds emissiereducerende maatregelen beschikbaar, maar er zitten er ook heel erg veel nog in verschillende fasen van het innovatieproces. Er komen natuurlijk ook nog steeds nieuwe technieken en systemen beschikbaar. Om die zogenoemde gereedschapskist van de boer verder te vullen, werk ik ook aan beleid voor het stimuleren van het innovatieproces. Samen met de staatssecretaris van IenW werk ik aan een fast lane om in het buitenland erkende technieken versneld in Nederland toe te kunnen laten.

Voor het aanzuren van mest, bijvoorbeeld, voert het Nutriënten Management Instituut met financiering van LVVN onderzoek uit naar het biologisch aanzuren van mest op melkveebedrijven. Het onderzoek moet duidelijk maken hoe de techniek in de praktijk kan worden toegepast en wat het effect is op ammoniak- en methaanemissies, diergezondheid en het mestverwerkingsproces. Het project is zo opgebouwd dat er ook officiële emissiemetingen uitgevoerd gaan worden. Ook onderzoek naar de effecten van het spoelen van roosters met water is inmiddels afgerond. Ik noemde het net al even onder het laagtechnologische. Naar verwachting wordt het rapport met de gemeten emissiereductie binnenkort opgeleverd door de Wageningen Universiteit. Tot slot wordt binnen het programma Bemest op z'n Best onderzoek gedaan naar het aanzuren tijdens het uitrijden van mest.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Podt** (D66):
Kijk eens aan, een mooi natuurlijk moment. Het is volgens mij een indrukwekkende hoeveelheid potjes ter ondersteuning. Het is ook heel goed dat we die gereedschapskist hebben. Gisteren stond ik natuurlijk te projecteren richting de voorzitter hoe de matrix voor de begroting eruitzag. Ik snap dat al die verschillende potjes er zijn, maar als ik een beetje door mijn oogharen kijk naar de verdeling over de jaren, valt mij op dat het een hele mooie, gelijkmatige verdeling is. Daar kan best wat voor te zeggen zijn, maar mijn punt was gisteren juist: zou je sommige van die dingen eigenlijk niet wat verder naar voren moeten halen om te zorgen dat mensen ook echt vroeg aan de slag gaan en kunnen?

Minister **Van Essen**:
Als we bijvoorbeeld meer techniek hebben, meer beweging zien bij boeren of deze vraag uit de gebiedsprocessen krijgen, dan ben ik de laatste die dat geen goed idee vindt. Als die beweging er eenmaal is, moeten we die volgens mij koesteren en moeten we daar heel blij mee zijn. We hebben nu een reeks neergezet waarmee we over de komende jaren eigenlijk heel gradueel veranderingen gaan zien. Ik denk dat sommige dingen ook nog best even tijd nodig hebben, ondanks dat we het misschien niet willen. Ik heb eens gevraagd wanneer zo'n gebiedsproces helemaal gereed is als we daar vandaag mee starten. Dan zit je soms al in 2032 of 2033 voordat kavelruil en allerlei veranderingen in fysieke zin hebben plaatsgevonden. We moeten ons dus ook niet wijsmaken dat het allemaal morgen kan. Maar als er ambitie is en als er extra middelen nodig zijn, dan ben ik de laatste die niet met de minister van Financiën in overleg wil om de middelen van artikel 26, waar ze geparkeerd staan, naar artikel 25 te halen om ze uit te geven.

Mevrouw **Podt** (D66):
Ik snap natuurlijk alleszins dat er tijd nodig is, maar de minister zegt: als die beweging er eenmaal is. Ik zou de minister willen uitdagen om juist vooruitlopend op die beweging, die beweging al te stimuleren, omdat we natuurlijk niet willen dat bedrijven tot het allerlaatste moment gaan wachten.

Minister **Van Essen**:
Dat is precies waarom ik zo heb lopen jagen op de subsidieregeling voor managementmaatregelen. Je kunt namelijk al heel veel met laagtechnologische maatregelen. Ik weet dat boeren dat ook interessant vinden. Neem bijvoorbeeld het eiwitarm voeren. Ze kunnen met tot 143 gram ruw eiwit in het voer emissies reduceren. Boeren voelen zich daar ook toe uitgedaagd. Ik ben de laatste die dat niet zou willen. Als dat kan en als het geld eerder beschikbaar moet komen, zodat ik die beweging kan aanjagen, dan doe ik dat. Zo heb ik dat ook gedaan met de subsidieregeling van 260 miljoen.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
Ik ben toch even in verwarring, zeg ik maar even heel eerlijk. Ik hoor de minister net namelijk zeggen dat dierlijke mest bij 2,6 grootvee-eenheid op eigen grond plaatsbaar moet zijn, maar de Nitraatrichtlijn zegt heel duidelijk: als een koe 9.500 liter melk produceert per jaar, dan is de gemaximaliseerde stikstofuitstoot op dierlijke mest slecht 170 kilogram per hectare. Als je dat deelt door elkaar, zit je op 1,41. Dat betekent dus dat een boer die 2,6 grootvee-eenheid op zijn eigen land zou mogen uitrijden, volgens de Nitraatrichtlijn toch 1,2 moet afvoeren. Hoe zit dit precies?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Ik ging er bij de vraagstelling van mevrouw Ten Hove van uit dat we het hadden over de vraag: mag je het uitrijden over je eigen land of over verre afstanden? Daar is namelijk veel verwarring over ontstaan na de 1 julibrief, omdat mensen dachten dat je niet verder dan 25 kilometer met mest mocht rijden. Maar inderdaad, er is een Europees maximum van 170 kilo vanuit de Nitraatrichtlijn.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
Maar dan is dus de vraag: is dit in overeenstemming met elkaar?

Minister **Van Essen**:
Ja. Het is gewoon een Europese verplichting die voor alle landen geldt, behalve op dit moment voor Ierland, volgens mij.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
Dat klinkt heel goed, maar het papier zegt wat anders. Hoe gaat de minister dit uiteindelijk in de praktijk uitvoeren op een zodanige wijze dat boeren precies weten waar ze aan toe zijn?

Minister **Van Essen**:
Het is mij niet duidelijk wat de heer Jansen aan mij vraagt.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Toch nog eventjes over die gereedschapskist. Ik vond dat collega Podt een interessante vraag stelde: wil de minister dit naar voren halen? Ik begrijp dat u zo meteen op de fiets naar meneer Heinen gaat en tegen hem zegt "ik wil het eens even hebben over het aanzuren van mest", waarop minister Heinen zijn portemonnee trekt en we het gaan regelen. Klopt dat? Heeft u die deal al met hem gemaakt?

Minister **Van Essen**:
U heeft gezien dat uiteindelijk het hele bedrag overgaat naar de begroting van LVVN. Dat gaat anders dan zoals u het in het verleden misschien af en toe heeft gezien. De Kamer heeft daarbij de heel belangrijke rol om mij te ondersteunen bij het maken van die snelheid.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Wat mij betreft krijgt de minister een elektrische fiets om daar snel heen te kunnen fietsen.

Dan het punt van 1 juli en de gereedschapskist. Zit daar dan ook heel concreet het aanzuren van mest in, inclusief wat je zou kunnen reduceren bij het uitrijden van aangezuurde mest? Dat klinkt supertechnisch, maar dit is wel het niveau waar ook de mensen thuis op zitten te wachten, want dat geeft handelingsperspectief.

Minister **Van Essen**:
Zeker. Niet iedereen thuis denkt dan aan het aanzuren van mest, maar de mensen met wie wij dit willen doen, denken daar bij dit debat wel aan. Het is natuurlijk niet voor niets

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

dat wij allerlei deskundigen vragen hoe wij dit het beste kunnen inregelen: welke resultaten krijg je dan en welke emissies krijg je eventueel? Dat doen we niet omdat ik dit niet zo snel mogelijk in die gereedschapskist wil hebben. Ik wil dit wel zo snel mogelijk in die kist hebben en ik hoop u elke keer weer een stukje meer te kunnen vertellen over wat daarin ligt, maar ik zou nu zo geen datum kunnen noemen.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Goed. Ik was heel erg blij met de uitspraak over 1 juli. Ik kan mij heel goed voorstellen dat inderdaad niet iedereen thuis zit te wachten op zulk soort techniciteiten, maar daar draait het wel om. Daar draait het wel om. De mensen van wie wij dit verwachten, willen ook gewoon weten of zij op 1 juli voldoende handelingsperspectief hebben. Neem bijvoorbeeld zo'n fast lane. In Vlaanderen maken wel 30 verschillende maatregelen onderdeel uit van een gereedschapskist voor een melkveehouder, maar in Nederland zijn er dat maar 4. Hebben wij er op 1 juli ook 30 in die gereedschapskist, minister?

Minister **Van Essen**:
De ambitie die de heer Koorevaar heeft, heb ik ook. Daarom hebben wij er in de brief aan toegevoegd dat wij naar landen zoals België, Denemarken en Duitsland willen kijken, omdat het palet daar zo veel groter is. Wij willen die fast lane ook met de collega van IenW inrichten, want hoeveel makkelijker is het om te bewegen als je kunt kiezen uit allerlei technieken die bij je bedrijf passen, naast dat je kunt extensiveren en noem zo maar op — het hele trappetje? Een goedgevulde gereedschapskist zorgt er gewoon voor dat we met elkaar in beweging komen. Dus ja, die 30 technieken uit België hebben we volgens mij liever vandaag dan morgen in de mand liggen. Samen met de collega van IenW richten wij daar ook alle effort op.

De **voorzitter**:
Mevrouw Den Hollander en dan vervolgt de minister weer even zijn beantwoording.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Ik was benieuwd of we al aan het einde van dit blokje waren, maar ik begrijp nu dat we daar nog niet zijn. Ik ga daarom eerst een andere vraag stellen. Wij hebben net even een discussie gehad over het naar voren halen van potjes. Stel nou dat de provincies zo meteen met fantastische plannen komen die niet helemaal in lijn zijn met de potjesverdeling. Is er dan ruimte voor uitwisseling tussen potjes? Stel dat de provincie zwaar gaat inzetten op maatregel één en minder gaat inzetten op maatregel twee, terwijl er voor maatregel twee nou eenmaal meer geld in het potje zit. Is voor provincies dan een uitwisseling mogelijk?

Minister **Van Essen**:
Ik kom er straks nog op terug, maar volgens mij hebben we dat bij de omwisselbeslissing heel nadrukkelijk gezegd: als je op een andere manier hetzelfde doel haalt terwijl de kosten gelijk blijven, dan staan wij daarvoor open. Als dat betekent dat wij tussen pijlers moeten gaan schuiven, dan mag u van mij vragen dat ik mij daar hard voor maak. Volgens mij doen wij dat ook al, bijvoorbeeld in het gesprek dat we op de Veluwe hebben: in hoeverre kunnen wij daarin schuiven? Maar dat doen we bijvoorbeeld ook met het potje voor de prioritaire gebieden, waar mevrouw Den Hollander in het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

wetgevingsoverleg naar vroeg. Daarbij zetten we met name in op bepaalde maatregelen, maar ik merk dat nu ook in die prioritaire gebieden wordt gezegd: als ik nou net iets meer van dit geld voor een veenweideaanpak kan gebruiken, dan sla ik meteen drie vliegen in één klap. Volgens mij mag u van mij verwachten dat ik daar open voor sta en dat ik dat ook vraag van mijn collega's in Den Haag.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Nog even voor de zekerheid: dat gaat dan wel om het surplus dat uit de zoneringsaanpak komt? Als men voor een gebied met een plan komt dat volledig anders is, maar wel met dezelfde financiële middelen het doel bereikt, mag dat dan ook? Ik ga nu even terug naar wat de heer Flach zojuist inbracht. Stel dat men voor een gebied een oplossing voorstelt waarbij de totale reductie wordt behaald en met dezelfde middelen hetzelfde doel wordt bereikt. Is daar dan wel of niet ruimte voor via een omwisselbesluit?

Minister **Van Essen**:
Volgens mij hebben we de voorwaarden van het omwisselbesluit best wel al duidelijk in de brieven gezet. Dus ja, die ruimte bieden we. Tegelijkertijd zeg ik erbij dat we nu de spelregels en de financiële spelregels uitwerken: hoe gaat dat dan in de praktijk? Soms kun je immers heel makkelijk iets uitwisselen — daar kom ik in mijn beantwoording zo nog op terug — maar soms is het heel moeilijk om op een drukfactor uit te wisselen. Welke spelregels spreken wij dan met elkaar af, zodat voor provincies ook aan de voorkant duidelijk is wat wel en niet kan?

De **voorzitter**:
U vervolgt uw betoog.

Minister **Van Essen**:
Ja. Dan ben ik nu bij het stukje, binnen dit blokje nog, over de keten.

De **voorzitter**:
Nee, meneer Grinwis. De minister vervolgt weer eventjes.

Minister **Van Essen**:
Duidelijk is ook …

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik heb nog een vraag over het vorige blokje.

De **voorzitter**:
Ho ho ho, meneer Grinwis. De minister vervolgt nog even zijn beantwoording.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Oké. Ik wil alleen alvast aankondigen dat ik een vraag heb over het vorige blokje.

De **voorzitter**:
Gaat uw gang, minister. U rondt dit deel van uw beantwoording even af.

Minister **Van Essen**:
Zeker. Dit is misschien een deel dat wel even duurt en ook de heer Lohman weer in de benen brengt.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Voorzitter. Duidelijk is ook dat de kosten voor verduurzaming in de primaire sector niet alleen gedragen kunnen worden door agrarische ondernemers en de overheid. Ook ketenpartijen moeten bijdragen. Daarom ben ik bezig met het uitwerken van uitgebreide ketenverantwoordelijkheid. Mevrouw Podt vroeg er al even naar in het kader van verduurzaming en het aanbod. U weet dat ik voor 1 april heldere afspraken maak met ketenpartijen over het vergroten van de afzet van duurzaam geproduceerd voedsel en het aanbod in de winkels. Dat zijn afspraken die gaan over biologisch, de uitgebreide ketenverantwoordelijkheid en de eiwittransitie. Door die afspraken te maken over het vergroten van de afzet van duurzaam geproduceerde producten, waaronder biologische, zullen supermarkten hun verkoopstrategie ook aan moeten passen. In het tweede kwartaal zal ik uw Kamer hierover informeren, ook over de mogelijke prijseffecten van afspraken over inkoop en aanbod.

Om biologisch toegankelijker te maken, onderzoekt het kabinet hoe de kosten voor boeren omlaag kunnen, bijvoorbeeld door de verplichte certificeringskosten deels te vergoeden. Daarnaast ondersteunt het kabinet zogeheten ketendoorbraakprojecten. Daarin brengen we boeren, tuinders, supermarkten, banken en overheden samen om duidelijke afspraken te maken over hoe ze duurzaamheid op het boerenbedrijf meten en zichtbaar maken.

Ik kijk ook naar indirecte manieren om de biologische markt te vergroten, zeg ik in de richting van mevrouw Podt, die de mogelijkheid opperde van de bijmengverplichting voor melk. Dat is inderdaad een veelgehoorde optie om de afname van biologisch te verhogen. Tegelijkertijd hoor ik verschillende signalen uit de sector en de keten. Ook de universiteit van Wageningen geeft twee belangrijke aandachtspunten mee. Ten eerste is dat de verminderde zichtbaarheid van het biologische keurmerk en ten tweede zijn de effecten op de prijs van biologische producten. Daarom laat ik momenteel onderzoek uitvoeren naar welke wettelijke maatregelen er mogelijk zijn om de afzet van die producten te verhogen. Die bijmengverplichting is hier onderdeel van.

De stevige groei van de biologische sector, waar ik op inzet, zal ook schaalvoordelen met zich meebrengen, die kosten in de keten juist kunnen verlagen. Mevrouw Podt vroeg ook naar afspraken met de horeca en een keurmerk à la Denemarken, het Organic Cuisine Label. Ik vind dat een interessante mogelijkheid. Daarom verkent RVO momenteel de mogelijkheid voor het voeren van een biologisch label voor restaurants. Ik verwacht uw Kamer daar medio volgend jaar over te informeren.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Over die gesprekken met de supermarkten: ik had eigenlijk gedacht dat die in het voorjaar afgerond zouden zijn en dat de minister dan met wetgeving zou komen, die al in voorbereiding is. Klopt dat, of heb ik dat verkeerd begrepen? Ik hoor nu namelijk "tweede kwartaal". En hoe gaat het met die gesprekken? Ik neem aan dat die al lopen.

Minister **Van Essen**:
April is inderdaad in het tweede kwartaal volgend jaar. Volgens mij heb ik ook altijd 1 april tegen u gezegd. Ik zal zelf begin volgend jaar in januari met alle CEO's van supermarkten om tafel gaan zitten, om het te hebben over hun aanbod en wat wij daartegenover stellen. Tegelijkertijd — dat heb ik ook altijd gezegd — bereiden we wel wettelijke maatregelen voor, bijvoorbeeld voor een bijmengverplichting, waar mevrouw

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Podt gisteren naar vroeg. We lopen dus beide sporen uit. Dat moet ertoe leiden dat ik u op 1 april volgend jaar hierover kan informeren. Daarnaast vinden er op ambtelijk niveau allerlei gesprekken plaats met verschillende ketens en partijen daarin.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dat vind ik goed om te horen. Hier in Den Haag is het zo dat als een bewindspersoon "tweede kwartaal" zegt, het vaak de laatste dag van dat kwartaal is, dus complimenten voor deze minister dat hij het heeft over de eerste dag van het tweede kwartaal.

De heer **Lohman** (CDA):
Goed om te horen dat er aan de uitgebreide ketenverantwoordelijkheid gewerkt wordt. Ik hoor dat de minister zegt dat supermarkten dan hun strategie moeten aanpassen. Dat vind ik toch nog een beetje abstract. Zou de minister daar iets meer over kunnen zeggen?

Minister **Van Essen**:
Wat ik heel mooi vond, is dat ik deze week hoorde dat uit onderzoeken naar voren komt dat supermarkten die hun strategie voor het maken van reclame aanpassen naar meer met biologisch, significant meer afzet realiseren. Dan kan het bijvoorbeeld gaan om de plaatsing van producten in de winkel, die consumenten ertoe kan verleiden om biologische alternatieven gauw te pakken. Als supermarkten hun verantwoordelijkheid pakken op het gebied van biologische producten, worden daar in de hele keten de voordelen van ondervonden. Ik ben dus erg optimistisch over wat we samen met hen kunnen bereiken. Ik zie daar bij allerlei ketenpartijen ook veel enthousiasme over.

Ik bedenk net dat ik nog een vraag van de heer Lohman over regeneratief heb openstaan. Dat antwoord kan hij dus nog verwachten.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik ben even aan het nadenken over waar ik wil beginnen. Ik ben op zich ook optimistisch en positief, maar ik heb al eerder aangegeven dat die ketenaanpak echt wel ingewikkeld is. Ik heb ook verwezen naar het conceptlandbouwakkoord, waarin allerlei voornemens staan om er met name voor te zorgen dat er meerwaarde betaald wordt voor het volume dat we hier in Nederland maken, maar waarvan we een groot deel naar het buitenland exporteren. Dat lukt niet als je in Nederland afspraken met supermarkten maakt.

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag?

De heer **Lohman** (CDA):
Mijn vraag is: kan de minister nog eens reflecteren op de aanpak uit het landbouwakkoord, dus op het maken van een gemeenschappelijke taal en hoe je in het buitenland onze meerwaarde kunt verwaarden?

Minister **Van Essen**:
Die antwoorden zitten in de schriftelijke set, maar in het landbouwakkoord zit inderdaad ook True Value Language, dat wij als initiatief omarmen en ook oppakken met de ketenpartijen. Er zitten ook andere interessante vervolgopties in. Ik denk dat het goed is dat ketenpartijen dat bij mij op tafel leggen, in januari, als ik met hen spreek; dat doen ze nu ongetwijfeld ambtelijk ook al. Ik ben namelijk ook heel benieuwd hoe zij sinds het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

landbouwakkoord met deze initiatieven verder zijn gekomen. Eenzelfde eenduidige duurzaamheidstaal in heel Europa, zodat je met je afzet verder kunt komen dan Nederland, ondersteunen wij ook.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Lohman** (CDA):
Dit gaat ook over de vraag hoe die partijen hieraan gehouden gaan worden. Ik vroeg wat voor tools de minister in handen heeft om dat te doen. Zou de minister een concrete verplichting kunnen noemen, misschien een die al genoemd is in de gevoerde gesprekken, die hij haalbaar vindt?

Minister **Van Essen**:
Dat zou bijvoorbeeld kunnen via de uitgebreide ketenverantwoordelijkheid, waarin we een wettelijke verplichting hanteren voor een aandeel inkoop of verkoop van biologische producten. Ik zie allerlei mogelijkheden die wettelijk geborgd kunnen worden. Tegelijkertijd zie ik ketenpartijen die hier zelf allerlei goede ideeën over hebben en zelf dingen op tafel hebben gelegd. Dat deden ze al bij het landbouwakkoord. Ik vind het goed om die energie eerst te benutten, maar achter de schermen gaan we wel verder voor het geval we daar geen significante stappen in kunnen zetten.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Ik wil nog even doorgaan op het debatje dat de minister met de heer Jansen had. De minister zei dat het hem niet duidelijk is wat de heer Jansen wil. Ik wil dat dus even verduidelijken. Het is namelijk zo dat een boer met 2,6 grootvee-eenheid maar 1,2 gve daarvan moet afvoeren. Hoe ziet de minister dat voor zich met de schaarste aan grond en de grondprijzen die nu al hoog zijn?

Minister **Van Essen**:
Volgens mij laat dit voorbeeld heel goed zien waarom we moeten zorgen dat de melkveehouderij in balans komt met de omgeving. Ik hoorde mevrouw Beckerman van alles zeggen over input en output. Volgens mij illustreert dit voorbeeld dat heel mooi.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Ik ben onlangs op werkbezoek geweest. Volgens mij was de minister-president bij hetzelfde bedrijf op werkbezoek. Het is een prachtig melkveebedrijf met zelfs een monovergister. Het kan honderden huishoudens aan het groene gas houden. Tevens wordt er kaas gemaakt met een buurbedrijf waarmee het samenwerkt. Twee groepen ouderen met dementie gaan daar dagelijks naar de dagopvang. Dit zijn volgens mij precies de bedrijven die we willen hebben. Dat gaat onderuit door die grootvee-eenheid, puur door een tekort aan grond. Dat is toch niet de weg die wij willen bewandelen?

Minister **Van Essen**:
Volgens mij zijn dat dingen die we allemaal heel fijn vinden. Er is in de Kamer ook een wet aangenomen om de groengasproductie te stimuleren. Dat is heel positief. Groen gas is een belangrijke pijler in onze aanpak. Dat stimuleren we met subsidieregelingen. Ik ben ook fan van, zoals we dat hier in Den Haag noemen, multifunctionele landbouw. Ik noem het nevenactiviteiten die heel goed de link tussen consument en boer verkorten, bijvoorbeeld door zelf kaas te maken. Ik ken dat ook uit Twente. Ik ben daar groot

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

voorstander van, maar het is natuurlijk geen wetmatigheid dat een bedrijf een bepaald aantal dieren moet hebben en dat je als overheid niet mag vragen om op verschillende maatschappelijke vraagstukken een stap te zetten. Maar dan mag de boer van ons vragen dat wij hem daarbij ondersteunen en dat doen we.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
In de praktijk werkt dit dus gewoon niet. Volgens mij moeten we heel zuinig zijn op deze bedrijven om ze te behouden. Dat gaat hiermee niet lukken. Ik zou mevrouw Van der Plas dus willen vragen om nog eens de motie in te dienen om die gve gewoon af te schaffen totdat we een duidelijker voorbeeld hebben liggen.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik heb nog een aantal vragen over de bedrijfsspecifieke norm. De minister heeft in de analyse van het PBL een aantal kiloton toe laten rekenen aan de opbrengsten van de stalmaatregelen, de bedrijfsspecifieke norm, en een aantal kiloton aan stoppende boeren et cetera. Hij stuurt vervolgens ook op plafonds per sector.

De **voorzitter**:
Kunt u tot een vraag komen?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Als dat plafond per sector nou harder omlaaggaat, bijvoorbeeld doordat meer boeren stoppen, hoe wordt dat dan teruggekoppeld aan de bedrijfsspecifieke normen en de afroming et cetera? Hoe gebeurt dat als het allemaal harder gaat dan verondersteld?

Minister **Van Essen**:
De heer Grinwis weet ook dat afroming op dit moment plaatsvindt vanwege het mestproductieplafond. Als dat niet wordt overschreden, dan hebben we daar wat te doen met elkaar. We hebben tegelijkertijd in het coalitieakkoord afgesproken dat we streven naar een productiestelsel dat ook op basis van ammoniak kan sturen. Een heel pad voor stoppende boeren zit heel nadrukkelijk in ons plan. Er zit inderdaad geen terugkoppeling in. Stel dat het ineens drie keer over de kop gaat, betekent dat dan meteen dat de ammoniaknorm omlaag kan? Ik denk dat dat niet kan, omdat we voor vergunningverlening die kraan juist dicht moeten draaien. Dat doe je hier generiek op te sturen.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Met dat laatste ben ik het niet eens. De minister zit duidelijk weer gevangen in een soort emissiegedachte, terwijl vergunningverlening natuurlijk loskomt door goed te zorgen voor de natuur en door in de gebieden eromheen veel te doen. Dan is emissiereductie een ondersteunend spoor en niet het hoofdspoor. Dat even als eerste reactie. Maar er zitten dus geen terugkoppelmechanismes in. Hoe gaan we er dan voor zorgen dat boeren niet generiek op enorme kosten worden gejaagd, terwijl je de hoeveelheid kilotonnen die de minister beoogt de reduceren, al via andere sporen aan het halen bent? Dan jaag je de samenleving, in dit geval de boerenstand, op meer maatschappelijke kosten dan strikt noodzakelijk.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
In dat zeggen zit de assumptie dat we heel positief rekenen in alles wat we doen, of dat we de opbrengst heel conservatief hebben ingeschat. Ik denk echter dat we alle zeilen moeten bijzetten om überhaupt te doen en te laten slagen wat we hebben afgesproken. Dat laat het PBL ook zien. Het zit enerzijds aan de kant van ondersteuning aan de boer, waarin wij een heel nadrukkelijke verplichting hebben. Maar dat zit ook aan het behalen van alle doelen op de boerenbedrijven. Ik kan de heer Grinwis nog niet volgen als hij zegt dat ik verwachtingen zou moeten hebben op basis van het pakket en de doorrekening. Dat het zou meevallen, dat er meeropbrengst uit komt en dat we ruimte overhouden omdat we onze doelen voorbijschieten, dat zie ik niet.

Ik hoorde de heer Grinwis in het eerste deel van zijn interruptie zeggen dat emissiereductie ondersteunend moet zijn. Ik ben het wel met hem eens dat je heel gerichte maatregelen moet treffen in en bij natuurgebieden. Maar je moet ook zorgen dat je generiek een dalende lijn aan stikstofuitstoot hebt. Dat is precies wat ervoor heeft gezorgd dat we op Texel en in Rotterdam van het stikstofslot af kunnen komen. Daar wordt namelijk heel gericht aan natuurbeheer gedaan. Wat heeft dat gebied nodig? De dalende lijn van stikstofuitstoot die we generiek hebben, die stikstofdeken, zorgt ervoor dat we in 2035 op een mooi kleurtje in de hexagoon uitkomen, om het maar eufemistisch te zeggen. Beide zijn nodig. Emissiereductie is geen heilig doel op zich, maar het heeft elkaar nodig: emissiereductie en gerichte maatregelen in en bij natuurgebieden.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik ga nergens van uit. Ik vraag gewoon naar terugkoppelmechanismes in de systematiek die de minister zelf hanteert. Hij houdt het allemaal gescheiden. Daar komen we later op terug. Ik denk dat je een andere systematiek dan die van fosfaatrechten nodig hebt. Nu ga je een gelijkheidsdeken over Nederland uitrollen, waardoor je de maatschappij en veel boerenbedrijven op onnodige kosten jaagt. Daar gaan we later over door bij de wetsbehandeling. Mijn laatste vraag gaat over het punt dat de minister hier inbrengt. Hij zegt dat reductie dichtbij Natura 2000-gebieden effectiever is voor de natuur in die gebieden dan reductie verder weg. Hij schrijft in een antwoord aan de Eerste Kamer dat het in de bufferzones gemiddeld tweeëneenhalf keer effectiever is dan generieke reductie. Stel dat uit de gebiedsgerichte sporen meer kilotonnen reductie dichtbij wordt gerealiseerd. Wat betekent dat qua terugkoppeling naar de generieke opgave en de totaalopgave?

Minister **Van Essen**:
Nog even op het eerste punt: ik was vergeten te zeggen dat we wel hebben gezegd dat we in 2028 een evaluatie doen om te kijken of we de doelen van 2030 halen of dat we moeten bijsturen. Bijsturen kan natuurlijk twee kanten op. Om mijn antwoord van een kleine nuance te voorzien: we hebben een moment ingebouwd ter evaluatie. Ik denk dat het goed is voor de heer Grinwis om te horen.

Over de gebieden hebben we heel globaal gezegd: ja, emissiereductie bij die gebieden is veel effectiever. Tegelijkertijd hebt u mij altijd horen zeggen dat ik landbouwkundig gebruik mogelijk wil houden. Dat betekent dat je minder uit die gebieden haalt dan mogelijk is met een optimaal scenario, zoals het Eerdmans-scenario waarover de heer

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Grinwis vaker is begonnen. Dat doen we dus niet, omdat je die gebieden dan daadwerkelijk moet leegvegen. Ik vind dat een vervelende term, maar zo is het. Ik vind dat dat niet kan, want landbouw en natuur horen bij elkaar. Maar dan accepteer je dus een mindere opbrengst uit die zones.

Uit de gesprekken met de provincies hoor ik meestal niet dat zij méér willen doen in die zones, maar dat zij het anders gaan doen met een gelijke opbrengst. Ik heb niet de signalen dat medeoverheden bij mij komen en zeggen dat zij meer kunnen doen, wat iets betekent voor de generieke aanpak.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw beantwoording.

Minister **Van Essen**:
Ik wilde nog iets zeggen tegen de heer Lohman over de ketenverantwoordelijkheid in het kader naar regeneratieve landbouw. Hij vroeg of een aandeel van 25% in 2035 voor supermarkten en de verwerkende industrie niet interessant zou zijn. Ik denk zeker dat een doelstelling voor regeneratieve landbouw een plek kan krijgen in de kabinetsaanpak. Ik zie ook veel enthousiasme hiervoor bij ketenpartijen. Het vraagt wel — dat heeft de heer Lohman volgens mij zelf ook gezegd — om een eenduidige definitie: wat is dan regeneratieve landbouw? Ik denk dat we samen snel werk moeten maken van een vastgesteld kader, KPI's en een systematiek van monitoring, om aantoonbaar via het spoor van regeneratief een impact te kunnen maken. Het kabinet ziet dit in ieder geval als een waardevolle ontwikkeling voor de transitie naar een duurzame landbouw. Daarom ondersteunen we de ontwikkeling van rendabele verdienmodellen voor regeneratieve landbouw met het Nationaal Groeifondsprogramma ReGeNL. De heer Lohman is daar ongetwijfeld mee bekend. We hebben hier vanuit het Groeifonds 129 miljoen voor beschikbaar gesteld. De hoogte van de doelstelling die de heer Lohman oppert en de naleving daarvan, zou ik graag mee willen nemen in de verdere uitwerking van de afspraken met de ketenpartijen.

Dan ga ik naar het tweede blokje: natuur en stikstof.

De **voorzitter**:
Dan is er een interruptie van meneer Lohman.

De heer **Lohman** (CDA):
Minister, dank u wel voor de beantwoording over regeneratieve landbouw. Er is inderdaad een definitie en die zou doorvertaald moeten worden naar een Nederlandse certificering. Ook hierbij geldt dat dat eigenlijk in Europees verband moet. Misschien zou een aanvullende vraag zijn: is de minister bereid om samen met de staatssecretaris in Brussel te pleiten voor een gemeenschappelijke definitie en een gedeelde manier om resultaten te meten? De ketenafspraken moeten ook op Europees niveau, dus dit geldt ook voor de ketenafspraken. Op welke manier kan dat en op welke termijn kan dat?

Minister **Van Essen**:
Als we landbouwmodellen hebben waar niet alleen u en ik, maar ook allerlei ketenpartijen en boeren enthousiast van worden, dan vind ik het altijd positief om daarvoor te pleiten. Dat wil ik met plezier doen, ook omdat het ons uiteindelijk kan helpen in de definitiekwestie.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Dan de vraag of alle ketenafspraken op Europees niveau moeten. Volgens mij hebben we het daar met elkaar over gehad in het WGO, of zelfs in het debat over het verdienvermogen. Ik denk en ik vind dat we zaken Europees moeten zien. Dat had u waarschijnlijk ook wel verwacht van iemand met mijn partijkleur. Tegelijkertijd vind ik dat we moeten bewegen. Dat heb ik toen ook in het debat aangegeven. Het moet niet zo zijn dat door de vraag om dingen Europees te regelen, de ketenaanpak maar op zich laat wachten. Er rust een stevige verplichting op onze schouders om heel snel te zorgen voor een kloppend verdienmodel wat betreft bijvoorbeeld de producten die boeren gaan maken in de zonering. Daarbij vragen we maatschappelijk gezien meer van hen en zouden er meer kosten kunnen zijn. Dat zit 'm deels in hoe wij en de keten met deze boeren omgaan. Het is dus: Europees ja, wachten nee.

De heer **Lohman** (CDA):
Begrijp ik goed dat de minister zegt: een deel van de afspraken gaat gemaakt worden tussen Nederlandse supermarkten en de verwerkende industrie en de Nederlandse boeren, om een meerwaarde te krijgen op een deel van de afzet van Nederlandse producten? Denkt u dat dat een haalbare kaart gaat zijn?

De **voorzitter**:
De minister, via de voorzitter.

Minister **Van Essen**:
Ja, zo zeg ik tegen de heer Lohman. Ik denk dat dat nodig is.

De **voorzitter**:
Mevrouw Den Hollander. Of had u nog een laatste vraag, meneer Lohman?

Minister **Van Essen**:
Ik zeg het volgende alvast via u, voorzitter. Er zullen vast allerlei vragen en heikele punten uit naar voren komen. Dat weet de heer Lohman ook heel goed, want hij zit daar goed in. Ik denk dat het dan aan ons als politiek is om af te wegen of wij dit ervoor over hebben om de boeren in die zones een goed verdienmodel te bieden. Nemen we sommige imperfecties voor lief? Of vinden we die imperfecties zo groot dat we zeggen: dan laat het maar even op zich wachten. Ik vind die laatste een heel moeilijke boodschap, maar ik vind dat we dat debat dan gewoon goed met elkaar moeten voeren. Daar heeft de heer Lohman terecht al wat punten voor aangedragen, ook in de debatten.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Lohman** (CDA):
Het is inderdaad een ingewikkelde discussie. Ik vraag me af in hoeverre dat gaat lukken. Ik denk wel dat het belangrijk is om dat pad te gaan bewandelen en om niet te wachten op Europa. Op dat punt sluit ik me aan bij de minister.

Ik had nog een vraag gesteld over de afweging die je ook in dit geval maakt tussen middelsturing en doelsturing. We hebben allerlei keurmerken die op dit moment met elkaar concurreren. Op het moment dat je er een label opplakt, dan ga je voor één vorm

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

kiezen en de concurrentie minder maken. Hoe wordt dat meegenomen in de afwegingen en de uitwerking van de uitgebreide ketenverantwoordelijkheid?

Minister **Van Essen**:
Als deze suggestie van de heer Lohman kan helpen om de ketenverantwoordelijkheid beter vorm te geven, dan ben ik daar een voorstander van. Ik denk dat u deze vraag en het antwoord daarop verder in uw schriftelijke set aantreft.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Het kan zijn dat ik hem gemist heb, maar wij hebben ook een vraag gesteld over het verdienvermogen van loonbedrijven: in hoeverre is de minister bereid om in de begroting bijvoorbeeld de aanschaf van precisiebemestingsapparatuur voor loonbedrijven open te stellen in de subsidieregelingen? Is die vraag niet beantwoord of heb ik hem gemist?

Minister **Van Essen**:
Die vraag is vanochtend schriftelijk beantwoord. Als het nodig is voor het halen van de doelen, zullen wij ook naar bijvoorbeeld loonbedrijven kijken, die natuurlijk een belangrijke rol vervullen, ook als je vaker emissiearm gaat aanwenden. Een regeling die we al hebben en die voor meer partijen openstaat, is de SEL, een subsidieregeling voor de elektrificatie van landbouwvoertuigen. Daar wil ik gerust naar kijken, maar wel altijd met het oog op het doel dat we hebben. U hebt in het WGO immers ook van mij gehoord dat die 20 miljard eerder te weinig dan te veel is. Het moet dan ook echt bijdragen en noodzakelijk zijn. Maar ik zie ook dat zij een belangrijke schakel zijn in de hele keten.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Ik heb de schriftelijke beantwoording nog niet gezien, dus het kan zijn dat ik daardoor in herhaling val. Maar het is vooral heel belangrijk voor de wat kleinere bedrijven, bijvoorbeeld familiebedrijven, die niet zelf al die apparatuur kunnen aanschaffen. Je moet volgens mij ook niet willen dat heel veel geld wordt besteed door heel veel kleine bedrijven die allemaal hele dure apparaten kopen, die dan de hele week in de schuur staan. Het zou heel mooi zijn als daar optimaal naar gekeken kon worden voor koppelkansen daarin.

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat je als boer heel trots kunt zijn met mooie apparaten in je schuur, maar je wilt inderdaad ook dat ze goed gebruikt worden. Ik deel de analyse van mevrouw Den Hollander: als het effectiever kan door loonbedrijven, en ik denk dat heel veel loonbedrijven al heel veel klussen doen voor veel boeren, dan is dat ook belangrijk voor het doel dat wij met elkaar voor ogen hebben. Ik sta daarvoor open als het doelbereik toeneemt.

De heer **Flach** (SGP):
De minister begon zelf over de partijachtergrond. Ik heb de laatste tijd bij een aantal ...

Minister **Van Essen**:
Ik doe dat niet vaak!

De **voorzitter**:
U staat er ook namens de Kroon.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Flach** (SGP):
Precies. Klopt, maar de partijachtergrond kan wel van betekenis zijn. Ik heb de laatste tijd bij een aantal collega's met dezelfde partijachtergrond verschijnselen gezien van een zekere vorm van tsjakkapolitiek. Ik kreeg toch een beetje de vrees dat dit besmettelijk is, want ik hoor de minister over het verdienvermogen rondom die gve-norm, maar ook voor kleine bedrijven en over de prijzen in de keten, toch iets uitstralen van "ik ben ervan overtuigd dat ..." of "dan moeten we gaan regelen dat ..." Maar er zijn geen garanties. Kan de minister begrijpen dat boeren daar op dit moment gewoon heel weinig aan hebben en dat die op zoek zijn naar zekerheid, zeker ook omdat banken daarom vragen?

Minister **Van Essen**:
Ik snap wat de heer Flach zegt. Als ik hier niet zou staan vol overtuiging in wat ik aan het doen ben, dan zou ik een heel slecht verhaal hebben. Ik sta hier met die overtuiging en dat blijf ik ook zeggen, maar ik heb ook weleens eerder in debatten gezegd: garanties krijg je als je bij de Mediamarkt een wasmachine aanschaft; garanties krijg je niet in de politiek. Ik zie echter ook wat de Ombudsman heeft geschreven en wat wij als overheid en als bestuurders te doen hebben om vertrouwen te doen toenemen. Volgens mij zit 'm dat in met diezelfde overtuiging, met diezelfde energie alles uitwerken wat nodig is om boeren de stap te laten maken. Dat kunt u van mij verwachten, zonder dat dat, denk ik, tsjakkapolitiek wordt, want ik sta altijd open — zo ben ik ook begonnen in dit debat — voor partijen die zeggen "ja, maar heeft u hiernaar gekeken?" en "heeft u daaraan gedacht?" en "kom daar eens op terug". Dat doe ik altijd, zonder het tsjakka te maken.

De heer **Flach** (SGP):
Ik verwijt de minister helemaal niet dat hij een overtuiging heeft. Dat is mezelf ook niet vreemd en het is ook een vereiste voor een bestuurder. Tegelijkertijd hoop ik dat er ook enige flexibiliteit is en dat de minister ook wil uitspreken dat die er is. We gaan nu een traject in met heel wat wetgeving, waarmee boeren toch op een bepaald pad gedwongen worden waarvan er ook geen weg meer terug is. Ik hoop dat er dan ook de flexibiliteit is om te zeggen: als onderweg blijkt dat bepaalde dingen niet geregeld kunnen worden of niet haalbaar zijn, dan ga ik daar ook vanuit diezelfde overtuiging op bijsturen.

Minister **Van Essen**:
Zeker. Ik vind ook, en dat heb ik in de brief van 3 november ook aangegeven, dat je met dezelfde duidelijkheid waarmee je dingen van boeren vraagt, ook jezelf moet aankijken, wat je zelf te regelen hebt en wat je als overheid juridisch moet borgen, bijvoorbeeld die managementmaatregel waar ik heel enthousiast over ben of de weidegang. Dat moet kloppen, anders kun je ondernemers ergens niet aan houden. Ik laat mij daarin ook voeden door anderen, die mij zeggen hoe zij kijken naar de taken die ik te doen heb. Ik laat mij ook voeden door alternatieve ideeën. Ik hoop ook, zeg ik via u, voorzitter, dat de heer Flach in de brief van 26 juni en in de brief van 3 november ziet dat daar ook ideeën uit de sector bij zitten die het beter hebben gemaakt. Daar blijf ik altijd voor openstaan en daarom kan ik ook in antwoord op vragen van de heer Jansen met overtuiging zeggen: ja, die deur van mij staat altijd open voor allerlei partijen, want als we in dit vraagstuk niet naar elkaar gaan luisteren, dan komen we er niet.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Flach** (SGP):
Tot slot even in alle scherpte. Er waren een paar interrupties over de onhaalbaarheid van de gve in relatie tot het verdienvermogen van de boer. Als dat op een gegeven moment ondubbelzinnig wordt aangetoond op basis van grondprijzen en melkprijzen, is de minister dan bereid om te zeggen: "Dit kan inderdaad niet. Ik was dit wel van plan. Het was mijn overtuiging dat het zou lukken, maar mijn overtuiging is minder waard dan de toekomst van de boeren en dus ga ik dat bijstellen"? Kunnen we daar dan ook op rekenen?

Minister **Van Essen**:
U heeft in de brief van 3 november een alinea over wederkerigheid aangetroffen. U heeft ook alinea's aangetroffen die zeggen: we houden de boer niet aan het onmogelijke. Met die houding zit ik er ook in.

De **voorzitter**:
Ik stel voor om een heel kort ogenblik te schorsen. Daarna vervolgt de minister zijn beantwoording op het onderdeel natuur en stikstof. Ik schors heel kort.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Het woord is aan de minister voor de voortzetting van zijn beantwoording.

Minister **Van Essen**:
Voorzitter. Dan kom ik bij het blokje natuur en stikstof. Ik zal daarlaten wat we al hebben behandeld. Gezonde natuur vormt de basis voor ons voedsel, schoon water en een toekomstbestendige economie. Het kabinet is ervan overtuigd dat natuurherstel cruciaal is om Nederland van het slot te krijgen en kijkt daarbij naar meer dan alleen stikstof. Dat zal u niet verbazen.

De heer Grinwis vraagt hoe ik voorbij de tegenstelling tussen landbouw en natuur kom. Ik zie het inderdaad anders, en dat is in een aantal inbrengen al heel duidelijk naar voren gekomen. Natuur en landbouw zijn geen tegenpolen, maar partners. Boeren spelen een belangrijke rol bij het beheren van ons landschap en onze natuur. Natuurverbetering is van belang om meer ruimte te creëren voor die boeren die die nodig hebben voor hun bedrijf.

Een mooi voorbeeld is inderdaad het Limburgs heuvellandschap, waar natuur en landbouw samenkomen. De staatssecretaris kan dat beamen. De heer Koorevaar vraagt hoe ik ondernemers zoals melkveehouders in dat heuvellandschap bescherm. De melkveehouderij heeft een belangrijke rol bij het behoud en beheer van het unieke heuvellandschap en is van groot belang voor het in stand houden van grasland op hellingen en plateaus. Het behoud van het heuvellandschap vraagt om toekomstperspectief voor de agrarische ondernemers die dit landschap medevormgeven en medeonderhouden. Hiervoor is een gebiedsgerichte aanpak nodig met aandacht voor grondgebruik, waarbij de samenwerking tussen Rijk, provincie Limburg, gemeenten en agrarische ondernemers essentieel is. Dat is ook nadrukkelijk de insteek van het Limburgs Offensief Stikstof.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw Podt vroeg mij daarnaast naar de voortgang en inhoud van het Natuurpact 2.0. Ik ben het met mevrouw Podt eens dat het belangrijk is om goede afspraken te maken met medeoverheden over toekomstige invulling, inrichting en realisatie van het natuurbeleid. Er wordt nu samen met de medeoverheden hard en voortvarend aan gewerkt. Ik zal nog voor het volgende commissiedebat Natuur de Kamer informeren over geborgd natuurherstel en natuurbeheer en zal daarbij de voortgang en inhoud van het Natuurpact 2.0 meenemen.

Mevrouw Den Hollander en de heer Goudzwaard vroegen naar de inzet van het kabinet op de evaluatie en mogelijke herziening van de VHR. Daarnaast stelt de heer Koorevaar dat Nederland een actieve rol moet pakken op dit dossier. Er is gisteren in het Europees Parlement inderdaad een amendement aangenomen waarin de Commissie wordt gevraagd om binnen twaalf maanden na inwerkingtreding van de Milieuomnibus een uitgebreide evaluatie van de VHR in te dienen, samen met een wetgevend voorstel voor de herziening van deze richtlijnen, gebaseerd op de stresstest van de Commissie. Hiermee heeft het Europees Parlement zijn positie ingenomen, maar de onderhandelingen, de zogenaamde trilogen met de Raad en de Commissie, moeten nog beginnen. Het kabinet streeft ernaar de doelstellingen van de VHR op een zo effectief mogelijke wijze te realiseren, met zo min mogelijk administratieve lasten. Nederland zal in de Europese gesprekken over de VHR vanzelfsprekend een actieve rol pakken, zoals ook al is gedaan bij de VHR-stresstest. Hierbij heb ik onder andere gepleit voor het aanpakken van verschillen tussen lidstaten, waarvoor Europese harmonisatie en vereenvoudiging van de wijze van toestemmingsverlening een mogelijke oplossing kan zijn. Ik deel uw verbazing als het gaat om de beperkte flexibiliteit van regelgeving, bijvoorbeeld bij het intern salderen voor verduurzamingsprojecten. Gelukkig worden er op dit punt al stappen gezet, bijvoorbeeld in het kader van het Grids Package, maar je wil dat breder hebben. Op basis van de uitkomsten van de stresstest door de Commissie zal het kabinet het standpunt bepalen over een evaluatie of een mogelijke herziening van de VHR. De publicatie van die stresstest is voorzien in december van dit jaar.

Daarnaast vroeg de heer Goudzwaard of ik per ecosysteem … Ik kijk even naar de voorzitter, want volgens mij is er een interruptie.

De **voorzitter**:
Als u uw zin afmaakt, dan …

Minister **Van Essen**:
Ja. Daarnaast vroeg de heer Goudzwaard of ik per ecosysteem en landelijk gebied inzichtelijk kan maken welke verplichtingen voortkomen uit de Europese vereisten van de Natuurherstelverordening en welke het gevolg zijn van nationale beleidskeuzes. Zoals gevraagd in de recent aangenomen motie-Boomsma, zal in het definitieve Natuurplan per natuur- en hersteldoel worden uitgewerkt welke normen, doelen en eisen door de NHV zijn voorgeschreven. In het definitieve Natuurplan zullen we niet verder gaan dan Europa op basis van de Natuurherstelverordening van ons eist.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
De minister haalde mij en mijn collega, denk ik, even door elkaar. Wij zijn natuurlijk enorm inwisselbaar.

Ik wilde toch nog even terugkomen op dat Natuurpact 2.0. Het is fijn dat de minister ons

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

voor het volgende commissiedebat Natuur een stand van zaken geeft. Daarop vooruitlopend had ik ook gevraagd: verwacht de minister nog steeds dat er voor 2028 ook een Natuurpact 2.0 ligt?

Minister **Van Essen**:
Mijn insteek is — ik zal u daar ook verder over informeren — om volgend jaar tot een principeakkoord te komen met de medeoverheden, juist omdat de impuls die we nu hebben gegeven aan natuurbeheer en natuurherstel zo snel mogelijk moet worden opgevolgd door structurele afspraken met provincies.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Ik ben natuurlijk blij met de "het kan wel"-houding. Ik ga ervan uit dat het lukt. We hebben voor volgend jaar extra geld moeten regelen voor het terreinbeheer en de organisaties. Stel nou dat het toch vertraging oploopt, zegt de minister hier dan toe dat er in de eerste helft van 2027 ook alvast uitzicht is voor die TBO's op een oplossing voor 2028?

Minister **Van Essen**:
Een goede staat van natuurgebieden en natuurbeheer is uiteindelijk zo belangrijk om vergunningverlening los te krijgen, net als wat we van boeren vragen en wat wij te doen hebben, dat ik me niet kan voorstellen dat er een jaar komt dat we in één keer weer van 100 miljoen naar het basisbedrag zouden zakken. Als het nodig is om een soort overbrugging te regelen, dan kunt u ervan uitgaan dat ik me daar hard voor inzet.

De **voorzitter**:
U vervolgt.

Minister **Van Essen**:
Overigens heeft de Kamer op 25 maart 2025 een brief ontvangen — dat gaat nog over het punt van de heer Goudzwaard over de inzichten uit NHV — waarbij in de bijlage een uitgebreid overzicht is opgenomen van wettelijke vereisten van de NHV per ecosysteem. Ook in het ontwerp-Natuurplan wordt daar verder op ingegaan. Zoals gezegd zullen we in het definitieve plan niet verder gaan dan Europa op basis van de verordening van ons vereist.

De heer Grinwis vraagt hoe ik ouderen en jongeren de liefde voor de Nederlandse natuur wil bijbrengen. Dat doe ik natuurlijk op verschillende manieren. Als minister doe ik zelf allereerst mijn best om de liefde voor de natuur bijvoorbeeld over te brengen tijdens mijn werkbezoeken. Ik vind het ook heel erg mooi om op mijn social media de mooie Twentse natuur tentoon te stellen als ik bijvoorbeeld met mijn hond Freddie door het Lutterzand of in het Gerardus Majellapark wandel. Juist dat laten zien en de schoonheid daarvan uitdragen is belangrijk.

Dat doe ik ook samen met het Collectief Natuurinclusief, om bij Nederlanders van alle leeftijden enthousiasme voor de natuur te laten zien. Dat doet het collectief door het stimuleren van natuurinclusief onderwijs, met bijvoorbeeld groene schoolpleinen, buitenonderwijs en natuur in lesprogramma's en curricula. Ook in onze nationale parken vinden veel natuureducatieactiviteiten plaats. Zo heeft Staatsbosbeheer het afgelopen jaar 900.000 kinderen laten deelnemen aan natuuractiviteiten en heeft de organisatie ook een eigen educatief natuurprogramma. Dat is mooi, want het bieden van kennis van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

en ervaring met natuur aan jongeren en ouderen vind ik heel belangrijk.

Mevrouw Beckerman vraagt wat het kabinet gaat doen om de UNESCO-status van de Waddenzee te behouden. Het is goed om te zeggen dat ik heel erg veel waarde hecht aan die UNESCO Werelderfgoedstatus. Er is mij en het kabinet veel aan gelegen om deze status te behouden voor de Waddenzee. Ik denk dat het goed is om te zeggen dat er op dit moment geen sprake van is dat de Waddenzee op een lijst van bedreigd Werelderfgoed dreigt te komen. Met het Beleidskader Natuur Waddenzee, dat naar verwachting volgend jaar gereedkomt, werk ik aan het omlaagbrengen van die cumulatieve druk, zoals dat zo mooi heet, op de natuur van de Waddenzee. Daarmee kan dan ook natuurherstel plaatsvinden. Juist met dat beleidskader kan ik werken aan het tegengaan van versnippering van beleid.

Vorige week heb ik jullie uitgebreid gesproken over stikstof, maar er zijn ook nog een aantal vragen op dit onderwerp, naast de Waddenzee, blijven liggen. Zo vraagt het lid Koorevaar of er bij een omwisselbesluit niet meer hoeft te worden gevraagd dan noodzakelijk om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste. De provincies krijgen de mogelijkheid om met zo'n omwisselbeslissing een alternatief te bieden voor rijksregels in de zone, waarbij de maatregelen in deze omwisselbeslissing met dezelfde middelen een even grote bijdrage moeten leveren aan natuurherstel en vergunningverlening. En ja, bij het indienen van een eigen plan hoeft een provincie op dit aspect niet meer te reduceren dan nodig is voor het aantonen van additionaliteit per gebied. Bij andere drukfactoren is een onderbouwing van het effect van de maatregelen in vergelijking met de rijksregels wél nodig.

De heer Koorevaar vraagt ook naar een aanpak buiten de gezoneerde gebieden. De gebiedsgerichte aanpak is van groot belang bij het realiseren van de opgave. Provincies zijn hierin primair aan zet als gebiedsregisseur; zij weten immers het beste wat er speelt in de gebieden en zijn op lopende gebiedsprocessen aangesloten. Het Rijk kiest ervoor om zijn gebiedsgerichte inzet te focussen op kwetsbare natuur en watergebied. Daarnaast zijn we samen met medeoverheden actief betrokken bij de brede interbestuurlijke aanpak in de prioritaire gebieden, waaronder ook de Alblasserwaard en het Groene Hart, omdat juist daar grote en gestapelde opgaven liggen. Ook hebben provincies nog middelen van de versnellings- en koplopermaatregelen, ook buiten de zones. Uw Kamer ontvangt op korte termijn een voortgangsrapportage.

Ik heb nog één alinea, voorzitter. Voor overige gebieden stuurt het Rijk via een generieke aanpak. Onderdeel hiervan zijn emissienormen die gelden voor elk bedrijf. Volgens mij hebben we daar al wat woorden aan kunnen wijden.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik kom terug op een antwoord op mijn vraag over natuureducatie en de liefde voor de natuur. Die vraag was ingegeven doordat eerder is aangekondigd dat Staatsbosbeheer de buitencentra gaat sluiten — het schijnt nu weer iets uitgesteld te zijn. Tot voor kort kwamen daar ongeveer 1,3 miljoen mensen per jaar op bezoek. Het had dus een belangrijke functie binnen de natuureducatie. Mijn vraag aan de minister is hoe het hiermee verdergaat. Als ze wegvallen, hoe wordt dat gat in het bijbrengen van kennis over en liefde voor de natuur dan gevuld?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Ik zal even kijken welk deel ik kan beantwoorden en welk deel in de bedrijfsvoering van Staatsbosbeheer valt. Allereerst is mijn basishouding dat als we zo veel geld investeren in natuur, in natuurbeheer en natuurherstel, mensen daar ook van moeten kunnen proeven en kunnen genieten en dat moeten kunnen zien. Dat vereist dus dat je die gebieden in kunt, dat je erover wordt verteld en dat je er wat over leert. Het grote aantal kinderen dat eraan deelnemen, laat zien hoe belangrijk dat is. Staatsbosbeheer heeft een bepaalde afweging gemaakt en zegt dat ze het ook op een andere manier kunnen doen. Ze hebben vervolgens gehoord hoeveel dat teweeg heeft gebracht; de buurman van de her Grinwis, het lid Koorevaar, heeft er vragen over gesteld, net als mevrouw Vellinga-Beemsterboer. Ik ben zelf heel nieuwsgierig wat er uit het gesprek komt dat Staatsbosbeheer gaat hebben met volgens mij de or. Ik denk dat natuureducatie in een tijd waarin je zó veel gemeenschapsgeld daarin investeert des te belangrijker wordt en ik vind ook dat mensen daar dan wat van mogen vragen.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Dat denk ik ook; dat ben ik eens met de minister. Kan de minister of de staatssecretaris toezeggen wanneer er hier dan duidelijkheid over komt? Nu hangt het namelijk nog een beetje in de lucht. De beslissing is volgens mij uitgesteld, maar het "what if"-scenario is mij in ieder geval nog niet helder.

Minister **Van Essen**:
We komen in de tweede termijn even terug op wanneer Staatsbosbeheer daar duidelijkheid over denkt te geven.

De heer **Koorevaar** (CDA):
We hadden het net even over de omwisselbeslissing. We hadden het ook over de rijksinstructieregels, die als een soort terugvaloptie in gang worden gezet in 2035 als een gebied niet met een omwisselbeslissing komt. Mijn vraag is als volgt. Heb ik het goed begrepen dat de minister zei: "Stel je voor dat stikstof niet aanvullend hoeft te worden gereduceerd omdat het geen drukfactor is voor dat gebied. Dan gaat niet alsnog een regel gelden dat er wél een schuifje aan moet staan van stikstof met een minimumwaarde"?

Minister **Van Essen**:
Dat klopt. We hebben in onze beleidsbrief aangegeven dat we willen dat de instructieregels die wij maken, ook toezien op de drukfactoren die er zijn in de natuur. Als stikstof geen probleem is, bijvoorbeeld op Texel, omdat we daar een oplossing hebben, is het natuurlijk best onzinnig om aanvullende maatregelen op te leggen. Op het moment dat dat wel een drukfactor is, is het ook heel noodzakelijk om daar een aanvullende regel op te leggen.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Stel je voor dat er bij het basispad — dat is wat er is, en er komt nog aanvullend beleid — vrijwel geen hexagoon boven de KDW zit in 2035. Dan is stikstof niet zo'n drukfactor. Misschien is nog 10% overbelast, maar is dat ook heel beperkt. De vraag is dan: moet er dan altijd een schuifje aan van "minimaal zo veel" van de minister of mag er dan ook in hoogte worden geschoven?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Dan kan er ook in hoogte worden geschoven. Dat is precies waarom we ook een omwisselbesluit willen bieden. Dan kan een provincie ons ervan overtuigen dat dat kan vanwege de omstandigheden die zij goed kennen op basis van hun analyses. Dan kunnen wij dat laten toetsen. Als dat zo is, zou een regel ook net iets anders kunnen uitvallen.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Tot slot. Begrijp ik dan goed dat dat dus verschillend mag zijn in hoogte? Het is dus een soort mengpaneel met schuifjes die je aan en uit kan zetten en ook in hoogte kan variëren, afhankelijk van de drukfactor. Kan dan ook uit de 9 miljard worden geput — we zitten hier toch in een begrotingsvergadering — om de inrichting van de maatregelen die door de omwisselbeslissingen worden voorgesteld, te betalen?

Minister **Van Essen**:
Dat kan als dat hetzelfde doelbereik kent en net zo effectief is, maar de financiële spelregels daarvoor gaan we wel vastleggen met de provincies. Er zijn ook gedeputeerden die tegen mij zeggen: minister, wees snel met die spelregels, want we zien nu al op de provinciehuizen dat allerlei projecten die er toch al lagen, nu in het kader van stikstof erbij worden gevoegd. Dat is niet waar we die 20 miljard voor hebben. In die regels zal ook af en toe wat strengheid zitten, om er geen circusplannen van te maken.

De heer **Flach** (SGP):
Ik hoor de minister vrij duidelijk zeggen dat gebiedsprocessen voorbehouden zijn aan kwetsbare zones. Daarbuiten is het niet nodig, want we hebben de bedrijfsspecifieke emissienormen. Op welke manier houden we buiten die kwetsbare zones rekening met stoppers?

Minister **Van Essen**:
De vrijwillige beëindigingsregeling die we recent bekendgemaakt hebben, ziet toe op Natura 2000. Dat is de eerste focus; dat hebben we ook besproken in deze zaal. De tweede ronde is voor heel Nederland. Net zoals we met het generieke pakket ondersteuning gaan bieden aan alle bedrijven die aan een emissienorm moeten voldoen, zullen we ook andere regelingen hebben die in het hele land open zullen gaan. Ik ben ook met de gebieden in overleg over vragen als: zijn er plekken waar bepaalde regelingen misschien iets eerder open moeten? Dat zal altijd een afweging zijn tussen wat je ziet gebeuren, wat sectorpartijen zien gebeuren en waarvoor je met elkaar een oplossing moet bieden.

De heer **Flach** (SGP):
Ik ben niet duidelijk geweest, want dat was eigenlijk niet de strekking van mijn vraag. Stel dat in een gebied buiten zo'n kwetsbare zone ongeveer 80% van de boeren stopt, om wat voor reden dan ook. Dan blijft er 20% over. Zegt de minister dan gewoon: je hebt een bedrijfsspecifieke emissienorm van 42% tot 46%, succes ermee? Je kunt in zo'n gebied dan toch zeggen: met 80% stoppers heb je ruim voldaan aan de generieke

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

opgave van 42% tot 46%. Op die manier bedoelde ik het. Hoe hou je rekening met het aantal stoppers in een gebied bij het behalen van normen?

Minister **Van Essen**:
Het woord zegt het al: generiek beleid is generiek, dus dat geldt voor iedereen. Tegelijkertijd hebben we in de brief van 26 juni aangegeven dat we willen kijken naar het idee over een gebiedsplafond uit het rapport Van verwarring naar verbinding. Dat werken we dus wel uit, ook met NAJK, zoals we nu naar het referentiemoment aan kijken zijn. Is dat dan nog een mogelijkheid? De basishouding is: generiek is generiek. Maar zoals we net ook zeiden … Er werd gevraagd: luistert deze minister ook naar andere geluiden? Ja, dat doet hij. Dus ook deze optie ben ik aan het bekijken, maar ik sta ook voor een generieke aanpak.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Flach** (SGP):
Wat de minister hier zegt, vind ik heel belangrijk. Als je een gebiedsplafond hebt, dan kan je echt op corporatieniveau rekening houden met elkaar, dan kan je naar generatieverschillen kijken en dan kan je als oudere boer tegen je pensioen aan een stapje opzij doen voor een jongere boer. Juist dat kan die dynamiek in een gebied teweegbrengen, terwijl die volgens mij compleet doodslaat als iedereen dezelfde norm heeft. Ik snap heel goed dat de minister een middel zoekt om achterblijvers aan te pakken, maar daar kun je zelfs in zo'n gebiedsproces nog bepaalde waarborgen voor inbouwen. Ik wil de minister alleen maar van harte aanmoedigen om deze gedachte van zo'n gebiedsplafond verder door te ontwikkelen, want dat is voor de SGP heel belangrijk.

Minister **Van Essen**:
Dank. Dat zal ik doen.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Het klonk alsof de minister een beetje richting het einde van dit blokje ging. De minister heeft vanochtend een aantal vragen schriftelijk beantwoord, waaronder mijn vragen die ik gisteren heb gesteld over het groen in steden en dorpen. Toen gaf de minister aan: ik zie dit allemaal heel erg positief; ik ga samen met mijn collega van VRO aan de slag en we hebben een maatlat. Maar het punt is als volgt. Die maatlat die wij hebben voor groene steden en dorpen, klinkt eigenlijk nog supervrijblijvend. De Natuurherstelverordening, waar wij straks aan moeten voldoen, is dat niet.

De **voorzitter**:
Uw vraag.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Hoe verhoudt zich dat tot elkaar?

Minister **Van Essen**:
We werken de Natuurherstelverordening — volgens mij is dat specifiek artikel 9 over stedelijk groen — op dit moment verder uit. Daar heeft de minister van VRO ook nog een aantal keuzes in te maken. Ik deel met u dat het niet te vrijblijvend moet zijn, want volgens mij merkt iedereen de gevolgen van te weinig groen in de stedelijke omgeving.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Tegelijkertijd moet ik dit artikel uit de Natuurherstelverordening in samenwerking met de coördinerend minister voor stedelijk groen behandelen.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Dat is nog steeds een vrij breed antwoord. Als ik nu zeg "elke vierkante meter groen die we kunnen toevoegen, draagt straks bij aan de doelen in het Natuurplan", hoe helpt privaat groen daar dan bijvoorbeeld bij?

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat elke vierkante meter kan helpen. Dat is ook de reden dat ik de minister van IenW, naar aanleiding van een motie van mevrouw Bromet, heb gevraagd om bijvoorbeeld het bermbeheer zo te organiseren dat die meters bijdragen. Ik zie ook dat gemeenten daar superenthousiast mee bezig zijn; ze zijn zelfs bezig met boomkroonmonitoren. Ik denk dus dat elke vierkante meter helpt. Allerlei partijen en bedrijven die zich daartoe geroepen voelen — ook daarbij zie ik allerlei dingen die kunnen bijdragen, van Hoopheggen tot bedrijvencollectieven die dat doen — helpen daarbij. Ik probeer u alleen mee te nemen in het volgende. U vraagt mij specifiek naar de invulling van artikel 9, maar daar staat de minister van VRO ook voor aan de lat. Ik kan daar nu niet in mijn eentje allerlei dingen over zeggen.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Dat snap ik heel goed. Ik denk dat we hierin de balans zoeken tussen het aanmoedigen van goede initiatieven en het toestaan van lokaal maatwerk, maar wel willen zorgen dat we het ook halen met elkaar. Ik heb nog een zorg die ik wil delen. Projectontwikkelaars, die hier natuurlijk ook mee te maken hebben, geven altijd aan: wij vinden het het fijnst als er een soort van overkoepelende richtlijn is. Kan de minister toezeggen om hier ook met de collega van VRO naar te kijken? Er is geen groennorm vast te stellen, want in Nederland verschilt men van elkaar, maar kan er wel gezorgd worden voor een zo helder mogelijk overkoepelend doel?

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat bouwbedrijven dat van ons mogen vragen, want mijn collega wil natuurlijk de woningbouwproductie heel erg opjagen, en dat heeft ze ook gedaan. Dan is het ook goed om te kijken wat effectief en werkbaar is als het gaat om het plaatsen van groen in de stad. Het anders hanteren van een bepaalde groennorm of daar soepel mee omgaan, waardoor het doel wel wordt gehaald en uiteindelijk bouwen in staat stelt, vind ik een goede suggestie.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Nog even over de Wadden. De minister zegt, terecht natuurlijk, maar niemand zal dit niet zeggen: ik wil die UNESCO Werelderfgoedstatus graag behouden.

Minister **Van Essen**:
Zeker.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Tegelijkertijd zie ik in mijn tijd als Kamerlid allerlei gigantische projecten voorbijkomen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

die daar druk op zetten: vergunningen voor zoutwinning en voor kabels en nu weer de dreigende kerncentrale. Zou een Waddenwet, als aanvulling op dat beleidskader, niet een heel goed middel zijn om betere bescherming te borgen?

Minister **Van Essen**:
Dat beleidskader is een kader waar ook partijen uit de regio aan bijdragen en moet heel duidelijk maken hoe al deze individuele projecten ertoe kunnen leiden dat er druk komt op het gebied. Dat is ook bindend voor de Rijksoverheid. Ik denk dat dat de stap is die we nodig hebben. Daarom ben ik er nu nog niet van overtuigd dat het instellen van een Waddenwet noodzakelijk is.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Zeker. Ik geloof ook dat afspraken daarover heel nuttig kunnen zijn. Tegelijkertijd hebben we ook een aantal keren gezien dat het met de wet in de hand heel moeilijk is om projecten tegen te houden. Dat hebben we bijvoorbeeld gezien bij de gaswinning, waarbij de overheid zich in heel veel bochten moest wringen en uiteindelijk diep in de buidel moest tasten om dat tegen te kunnen houden. Het is dus niet zo dat de wetgeving die we nu hebben de Waddenzee en het Waddengebied automatisch goed genoeg beschermt. Erkent de minister dat?

Minister **Van Essen**:
Ik wil u best zeggen hoe dat beleidskader straks doorwerkt in de besluiten over individuele projecten, want dat is volgens mij precies het doel, omdat we die nu soms nog te weinig in samenhang zien. Als ik zo'n beleidskader aanbied, wil ik de Kamer meenemen in hoe dit doorwerkt in individuele projecten en hoe het ervoor zorgt dat de druk op dit mooie gebied, waarvan we absoluut niet willen dat het die status verliest, wordt voorkomen.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
En tot die tijd, is dan mijn laatste vraag. Dat hebben we namelijk ook meermalen gezien. Dan dachten we: hup, holadijee, we hebben nu fantastische kaders, fantastisch beleid, of whatever, en nu gaat het allemaal goedkomen. Dan bleken er claims uit het verleden te liggen. Ik noem nu natuurlijk het besluit over de kerncentrale. Die dreigt aan de rand van het Waddengebied te komen en gaat dat gebruiken als koelwater. Hoe kan je straks met in de hand zo'n beleidskader dat zegt het te gaan beschermen, ook zorgen dat we dat soort drukfactoren niet meer toevoegen? Of geldt dan ineens toch weer dat die plannen al ouder zijn?

Minister **Van Essen**:
Voor al deze plannen waarbij nog niet vergund is, ligt er voor mij natuurlijk een rol met mijn andere pet op, namelijk die van de natuurvergunningverlening. Zo'n beleidskader in de hand hebben, helpt mij ontzettend om daarin de juiste afweging in te maken.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik ben even in de schriftelijke beantwoording gedoken en heb nog een paar aanvullende vragen. Ik lees: op dit moment is er geen specifiek wettelijk kader op grond waarvan duurzaamheidseisen aan de keten kunnen worden opgelegd. De minister zegt vervolgens dat hij eerst vrijwillige afspraken wil gaan maken met de keten. Wanneer beoordeelt hij of die vrijwillige afspraken voldoende zijn?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Dat wil ik uiteindelijk betrekken bij het besluit op 1 april. Ik kan dan zeggen: dit is een afdoende pakket; hier kunnen we met elkaar mee vooruit, omdat we nu waarmaken dat er extra verdienmodellen komen voor boeren in bijvoorbeeld gezoneerde gebieden. Als ik dat niet overtuigend kan doen, zal ik zorgen dat er wetgeving klaarstaat. Dat heb ik bijvoorbeeld ook over de bijmengverplichting gezegd: als we geen goede afspraken kunnen maken met ketenpartijen, mag u van mij verwachten dat ik daarmee bezig ben. Wetgeving is naar haar aard wel iets wat langer duurt dan vrijwillige afspraken — dat weten we allemaal — maar als je daar niet nu mee begint, heb je straks een probleem, want dan loopt het uit de tijd.

De heer **Lohman** (CDA):
De minister merkt waarschijnlijk dat ik op zoek ben naar een beetje comfort om te kijken wat er de komende maanden gaat gebeuren. Is het niet toch mogelijk dat daar iets in de vorm van een soort convenant of een tafel ... Bij de staatssecretaris mogen wij op een gegeven moment bij de gewasbeschermingsconvenanttafel aanschuiven. Kan de minister dat soort overwegingen meenemen om de Kamer wat comfort te geven dat het proces voldoende vlot verloopt?

Minister **Van Essen**:
Ik snap dat de heer Lohman dit zegt, want ik heb zelf bij specifiek dit onderdeel van mijn pakket ook ontzettend veel ongeduld, omdat het de afgelopen jaren niet van de grond is gekomen, maar wel een manier is om boeren in gebieden waar de maatschappij meer van ze vraagt dan op andere plekken, eerlijk te belonen. Ik heb hetzelfde ongeduld als ik bij de heer Lohman merk, dus ik druk op alle knoppen om dit te versnellen. Ik vraag ook met enige regelmaat om te kijken naar de constructies van wetgeving die al bestaat, bijvoorbeeld voor producentenverantwoordelijkheid, juist om sneller een haak te hebben om het te kunnen doen. Ik vind het goed dat de heer Lohman dat ongeduld ook heeft. Mevrouw Podt heeft dat volgens mij ook. Waar ik de Kamer tussentijds vaker kan bijpraten, hetzij met zo'n tafel, hetzij met even een sessie over wat er nu onder de motorkap gebeurt, doe ik dat dus met plezier.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Lohman** (CDA):
Dank u wel voor dit antwoord. Ik heb nog een korte vraag over het voorstel van Stichting Questionmark. Die stelt voor om supermarkten te verplichten of te vragen om elk jaar te rapporteren welk aandeel van hun verkoop in de Schijf van Vijf zit of aan duurzaamheidseisen voldoet. Hoe kijkt de minister naar dat voorstel? Neemt hij dat ook mee in deze aanpak?

Minister **Van Essen**:
Volgens mij kan dat een alternatief zijn voor de wettelijke inkoop- en verkoopverplichting waar ik het net over had. Al dit soort ketenpartijen hebben zich ook al bij mij gemeld om met mij aan tafel te komen, maar ik heb dat nog even afgehouden, omdat ik mijn boodschappenkar eerst goed gevuld wil hebben met zaken waar mijn ideeën naar uitgaan. Ik nodig ze vervolgens allemaal wel weer uit, dus eind komende maand zal ik zorgen dat ik dit soort partijen, waar de heer Lohman ook het ongeduld van merkt, omdat zij ook goede ideeën hebben, ga bedienen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
De heer Jansen nog en dan vervolgt de minister weer met een deel van zijn beantwoording.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
De minister heeft een aantal vragen van mij schriftelijk beantwoord. Mijn vraag gaat over het Eurofins-onderzoek. De minister zegt in de beantwoording: het betreft een eerste verkenning; de resultaten zijn daarom niet representatief genoeg om robuuste uitspraken te doen over de staat van de Nederlandse bossen en natuurgebieden. Een onderzoek naar 27 natuurgebieden is dus niet representatief genoeg, maar het volgende is wel representatief: op basis van de monitoringsrapportage van het RIVM hebben we in beeld hoeveel stikstof er wordt uitgestoten en neerdaalt in gebieden. Kan de minister daar eens op reflecteren?

Minister **Van Essen**:
Het gaat erom dat de 27 gebieden naar hun aard niet representatief zijn voor het gehele natuurareaal dat we hebben. Dat laat onverlet — dat vindt u ook in de antwoorden terug — dat wij bodemonderzoek heel belangrijk vinden en daar ook verbetering in willen aanbrengen.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
Tegelijkertijd zien wij dat er in Overijssel in 2025 en 2026 in acht Natura 2000-gebieden meer dan 160 grondmonsters zijn genomen. Het gaat om verschillende stikstofgevoelige habitattypen. De bodemmonsters geven aan dat juist in de gebieden waar volgens de modelmatige berekeningen geen sprake zou moeten zijn van al te hoge overschrijdingen van nitraat- of ammoniumwaarden, het grootste probleem is. Kan de minister daarop reflecteren?

Minister **Van Essen**:
Volgens mij laat dat zien dat het nuttig is om nog meer aan meten te doen. We doen met een verbeterd monitoringsprogramma ook meer onderzoek. Dat heb ik eerder in het debat ook met mevrouw Ten Hove gewisseld. Meten is weten. Daar ben ik ook een voorstander van. Het voorbeeld dat de heer Jansen noemt, ken ik niet exact, maar het klinkt ook als een interessant voorbeeld van waarop je de monitoring kunt verbeteren.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
Ja, voorzitter. Dan komen we wel terug bij de basis: op dit moment baseren wij een deel van ons beleid op modelmatige, theoretische berekeningen over wat er zou gebeuren in de natuur, terwijl wij de bodemmonsters die er zijn nog niet goed in kaart hebben gebracht of naast ons neerleggen omdat ze niet representatief genoeg zijn. Dat is toch niet normaal? Wij gaan met z'n allen 20 miljard euro over de balk smijten, terwijl we eigenlijk geen flauw idee hebben wat dat gaat bewerkstelligen.

Minister **Van Essen**:
Dit is best wel een karikatuur van hoe we nu weten hoe het met de natuur gaat. Ik denk dat de heer Jansen dit antwoord ook van mij had verwacht. Dat laat onverlet dat je altijd kunt verbeteren, maar we hebben genoeg informatie om op te handelen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik ga nog even door op het antwoord dat de minister net gaf aan de heer Flach. De heer Flach en ik hebben allebei een paar keer gevraagd welke ruimte er zit in het generieke beleid. In het laatste antwoord zei de minister "generiek is generiek, maar gezien de stoppers en de structuur van een bedrijf werk ik nu toch met het NAJK aan gebiedsplafonds en uitzonderingen", en toen zei hij iets over een referentiemoment. Waar werkt de minister nou precies aan en waar zit precies de ruimte om af te wijken van bijvoorbeeld een bedrijfsspecifieke norm uitgedrukt in fosfaatrechten?

Minister **Van Essen**:
Ik ben wel blij dat deze vraag nog een keer wordt gesteld, want dan kan ik duidelijk zeggen dat ons generieke beleid generiek is. Punt. Tegelijkertijd ben ik dit jaar door uw Kamer uitgedaagd om het rapport Van verwarring naar verbinding serieus te betrekken bij alles wat kan. Daarover heb ik gezegd: dat doe ik. Daar zit een interessant instrument in, namelijk het gebiedsplafond. Ik denk niet dat het daar allemaal makkelijker van wordt, maar zoals ik net ook zei in het debatje met de heer Flach: ik wil niet doof en blind zijn voor bestaande alternatieven. Daarom werk ik dit soort instrumenten ook uit. Dat doe ik bijvoorbeeld met het hedendaagse referentiemoment dat het NAJK heeft ingebracht en dat het kabinet ook wil invoeren, mits al aan de randvoorwaarden is voldaan. Als er andere instrumenten zijn die ons kunnen helpen om uit dit slot te komen, dan is het mijn dure plicht, vind ik, om daarnaar te kijken. In dat licht moet u ook mijn commentaar van zonet op het gebiedsplafond zien.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Helder. Hoe zou dat doorwerken in de manier waarop wordt omgegaan met de fosfaatrechtennorm van 0,164 kilogram? Heeft de minister daar ook al een idee van? Het kan dan immers zo zijn dat het ene bedrijf meer gaat doen en het andere bedrijf wat minder, terwijl je per saldo op gebiedsniveau in dat generieke spoor nog steeds doet wat de minister van de sector vraagt. Er zit dan alleen wat variatie tussen bedrijven.

Minister **Van Essen**:
Gezien de discussies die de heer Grinwis en ik hebben gehad, snap ik dat hij hierin heel geïnteresseerd is en hier al meer over wil weten, want dit kan ook belangrijk zijn voor de debatten over de wet. Dit is echter nadrukkelijk iets wat ik ook met wat partijen aan het uitzoeken en bekijken ben om te zien hoe dit kan uitpakken. Dit is geen gereedschap dat al in de kist ligt. Ik moet de heer Grinwis dus nog wel teleurstellen, want ik kan hem op verdere details nog niet bedienen.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Is de minister het wel met mij eens dat de combinatie met het idee van verhandelbare ammoniakrechten dat ik eerder in de discussie heb gebracht, gevoed door economen als Jongeneel en Poppe, in deze benadering wel zou bijdragen aan een veel effectievere en doelmatiger inzet van rijksmiddelen? Dan kan je met minder inzet, met minder subsidies, een grotere prestatie op het gebied van ammoniak leveren dan wanneer je iedereen op voorhand dezelfde norm oplegt.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
In het kader van eenduidigheid en duidelijkheid tegenover iedereen buiten dit huis — wat zijn we aan het doen en waar gaan we de komende jaren naartoe? — is het, denk ik, gewoon goed om heel helder te zijn: dit is de generieke norm en die geldt overal. Bij het ammoniakidee van de heer Grinwis, van ESB volgens mij, en dit idee heb ik wel gezegd dat er altijd ruimte moet zijn om dit soort ideeën met elkaar te verkennen naast het spoor dat we uitwandelen, maar dat moet dan wel zonder daarbij schade toe te brengen aan de duidelijkheid tegenover boeren, want ik voel daar een dure plicht, zeker na het rapport van de Ombudsman. Ik ben echter geen bestuurder die daar doof voor is, zeker niet als het om zo'n groep wetenschappelijke experts gaat, en daar niet eens naar wil kijken.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Ik wilde graag nog even doorgaan op het antwoord aan de heer Jansen. Dat is niet omdat ik betwijfel dat we iets moeten gaan doen. Sterker nog, ik complimenteer de minister met het oordeel Kamer geven aan de motie die zat op het kunnen doen van meer vliegtuigmetingen in bijvoorbeeld het programma dat TNO aan het ontwikkelen is binnen het Nationaal Kennisprogramma Stikstof.

Maar het gaat nu even over bodemmetingen. De vraag is eigenlijk: zou de minister hier toch niet eens goed naar willen kijken? Uit dat onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat je, als je de bodem van natuurterreinen goed op orde hebt, ook meer koolstofopslag onder die natuurterreinen zou kunnen hebben. Is het niet heel interessant om dit juist vanuit die optiek op te pakken?

Minister **Van Essen**:
Ja, zeker. Volgens mij hebben we in de schriftelijke set of anders in het WGO van vorige week al aangegeven dat we op bodem veel te doen hebben. Ik laat me ook altijd graag inspireren door wat de heer De Vries zegt over wat je bij de verschillende bodemtoestanden te doen hebt en wat je op de korte termijn kunt doen. Ik kijk daar dus zeker met interesse naar. Ik denk ook dat we ons kunnen verbeteren in de monitoring en dat we vervolgens ook de maatregelen kunnen verbeteren.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Wat me inderdaad opvalt, is dat de heer De Vries zegt dat een reden waarom we nu te maken hebben met die problemen is dat de bodem is uitgeloogd met zwaveldioxiden die in de vorige eeuw zijn gevallen. Als je meer aan monitoring gaat doen, kun je dus ook aan het publiek vertellen wat je precies aan het doen bent en dat je niet altijd direct resultaat kunt zien. Is de minister dat met mij eens?

Minister **Van Essen**:
Ja. Ik denk dat dat heel verstandig is, zeker in dit debat, waarin er in de verschillende gebieden in de verschillende delen van het land vraagtekens worden gezet bij dingen die uit rapporten komen. Ik vind dat onterecht, maar ik vind het wel belangrijk om mensen te bereiken en hen allemaal te overtuigen. Als meer meten en meer weten daarbij helpt, dan ben ik de laatste die dat betwijfelt.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Zou de minister dan ook bereid zijn om aan een landelijk bodemmeetnetwerk, bijvoorbeeld gebaseerd op zo'n analyse, te gaan werken?

Minister **Van Essen**:
Dat klinkt interessant, maar ik zou daar voor de heer Koorevaar nog op terug moeten komen. Dat is dan in tweede termijn.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Ik heb daarstraks in mijn inleiding al een beetje verklapt dat er gewoon letterlijk in het coalitieakkoord staat: zodra er een verandering van regelgeving vanuit Europa komt. Nou, die ligt er nu. Volgens mij gaat deze minister dus gewoon in tegen het coalitieakkoord. En ik vind het flauw dat de minister zich in de schriftelijke beantwoording verschuilt achter de stresstest, met dat de uitslagen er niet zijn. Ik heb hier de stresstest. Die zegt helemaal niet dat het slecht gaat met onze natuur. Het zijn gewoon echt wat bolletjes die we hebben aangeleverd. Dus waarom ziet de minister dit niet als een oplossing voor boeren? Ik weet echt niet wat ik meemaak, want dit kan juist de oplossing zijn.

Minister **Van Essen**:
Volgens mij wordt er heel veel poeha gemaakt over iets waar ik ook best open naar kijk. Ik heb dit eerder ook al aangegeven in de Kamer. Als het gaat over de VHR, vind ik het soms — nou, niet eens soms — onuitlegbaar dat je niet kunt verduurzamen met intern salderen. Ik vind dat heel moeilijk uit te leggen. Daar moeten we uit komen. Dat heeft u deze zomer ook in een interview met mij in Politico kunnen lezen. Ik kom zelf uit een grensgebied. Als het gaat over hoe grensnatuur aan de ene kant en aan de andere kant van de grens uitpakt ... Ik herken het voorbeeld van Beuningen, waar we aan de ene kant een Natura 2000-gebied aan het aanleggen zijn en onderhouden, en er aan de andere kant ik-weet-niet-hoeveel kippenschuren bij komen. Tja, dat is niet alleen onbegrip bij mij; ik denk bij heel veel mensen in dat gebied. En als ik kijk naar compensatiebepalingen uit de VHR, denk ik dat we daarin veel toekomstgerichter bezig kunnen zijn. Soms is exact terugbrengen wat er nu is niet altijd het beste voor de natuur, dus daar moet je een stuk flexibiliteit bij hebben. Volgens mij vindt u mij op verschillende momenten aan uw zijde als het gaat over de VHR en hoe die soms uitpakt, en hebben wij met die stresstest ook een hele betekenisvolle inbreng geleverd.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Ja, maar dit komt nog niet in de buurt van een antwoord; het is allemaal onzin wat ik hoor. Dan maar een wat specifiekere vraag. We doen dit allemaal om de staat van de natuur in stand te houden, hè, en zelfs om die te verbeteren. Maar waarom zijn we dan nog niet intensiever gestart met beheer?

De **voorzitter**:
Nounou ... Zullen we dit debat wel een beetje respectvol blijven voeren, mevrouw Ten Hove?

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Zeker, voorzitter.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Ik kon door de kwalificaties van mevrouw Ten Hove niet eens horen wat haar vraag was, voorzitter. Zou ze die nog een keer kunnen herhalen?

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Zeker, hoor. Ik wil het zo vaak herhalen als nodig is. De hele discussie over stikstof is gestoeld op de staat van de natuur. Europa vraagt ons de daadwerkelijke staat van de natuur in stand te houden. Waarom zijn we tot op de dag van vandaag nog niet gestart met intensiever beheer van onze natuur?

Minister **Van Essen**:
Ik herken dit niet. Ik ben hier nu acht maanden en we hebben 100 miljoen extra geregeld voor natuurbeheer. Volgens mij heeft u dat de afgelopen twee jaar niet gezien. Intensiever beheer van de natuur vind ik dus heel belangrijk. Dat doen we ook en daar maken we geld voor vrij.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
De basis van dit hele beleid deugt gewoon niet, want we blijven alles ophangen aan AERIUS en aan berekeningen. We moeten gewoon naar de praktijk kijken.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ik hoor de minister zeggen: dat hebben we in de afgelopen twee jaar nog niet gezien. Het vorige kabinet heeft structureel 500 miljoen uitgetrokken voor agrarisch natuurbeheer. Dat wil ik hier wel even gemarkeerd hebben. Ik word dat constante sneren naar vorige kabinetten, omdat die niks zouden hebben gedaan, gewoon spuugzat. Dat meen ik serieus, dus bij dezen.

Ik had een vraag over de UNESCO-besluitenlijst. Die vraag is schriftelijk beantwoord. In dat antwoord geeft de minister aan dat het UNESCO-rapport beschikbaar is, maar ik heb gevraagd om de UNESCO-besluitenlijst naar de Kamer te sturen. Dat informatieverzoek wil ik hier graag herhalen. "Het is beschikbaar" volstaat niet, dus ik wil de minister vragen dit naar de Kamer te sturen per Kamerbrief.

Minister **Van Essen**:
Daar kom ik in tweede termijn even op terug, maar dit klinkt niet als een onredelijk verzoek. Wat betreft de 500 miljoen voor agrarisch natuurbeheer is het wel goed om daar dan ook bij te vertellen dat maar een gedeelte daarvan daadwerkelijk financieel beschikbaar was. Als het geld er al was, hadden we namelijk niet vrij recent die motie voor 500 miljoen voor ANLb hoeven hebben.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Daar kunnen we een heel debat over gaan voeren. Er was structureel 500 miljoen uitgetrokken. Over de kabinetsperiode van vier jaar, die we helaas buiten onze schuld om niet hebben kunnen volmaken, was het 2 miljard. Nogmaals, ik ben het echt spuugzat om hier steeds te horen dat het vorige kabinet niks heeft gedaan. Er is een hele basis gelegd. Die basis is verergerd door dit kabinet, zeg ik daarbij. Daarom sta ik hier soms fel te debatteren. Maar we moeten hier echt mee ophouden. Deze

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

staatssecretaris zonder ik hiervan uit, want die is altijd fair en eerlijk en noemt ook wat door vorige kabinetten is gestart en wat hij kan afmaken. Daar heb ik respect voor, maar stop daarmee. Dit was even een punt van orde.

Minister **Van Essen**:
Specifiek op dat punt: of het nou in talkshows is of hier, ik heb met enige regelmaat aangehaald welke zaken door het vorige kabinet zijn klaargezet, onder andere voor doelsturing, voor een Sem-regeling en voor andere facetten. Dat zal ik ook blijven doen, want ik vind dat mevrouw Van der Plas daar een terecht punt over maakt.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ik wil het ook nog even hebben over de Vogel- en Habitatrichtlijn. Dankzij onze fractie van BBB in Europa is er gisteren een stemming geweest om de Vogel- en Habitatrichtlijn aan te passen. Ik hoorde de minister het daar net over hebben en ook over de grensgevallen, de letterlijke grensgevallen. In Duitsland mag iets wel en in Nederland niet. Ik zou de minister en de staatssecretaris willen vragen of zij bereid zijn in Brussel, in Europa, een bepaalde inzet te plegen, bijvoorbeeld door vergelijkingen te maken met andere landen. Ik zou graag van de minister willen horen wat zijn inzet daarbij gaat zijn. Ik heb hier ook een motie over in voorbereiding.

Minister **Van Essen**:
Ik heb net al een aantal dingen genoemd die onder mijn inzet vallen, zoals intern salderen ten behoeve van verduurzaming, en dan niet alleen voor de elektriciteitsinfrastructuur, maar ook voor boerenbedrijven. Ik vind het belangrijk dat dat mogelijk wordt. Ik vind het ook belangrijk dat er harmonisatie plaatsvindt ten aanzien van de grensnatuurgebieden en het onbegrip dat ze teweegbrengen. Ik vind ook flexibiliteit rondom compensatiemaatregelen van belang. Ik ga dat de komende tijd met evenveel verve inbrengen als in de stresstest.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw betoog.

Minister **Van Essen**:
Dan was ik eigenlijk al bij het een-na-laatste stukje gekomen, namelijk het blokje overig. Dat bestaat uit twee pagina's. Mevrouw Bromet vroeg mij nog naar de overtreding van de fosfaatregels. Daar zijn eerder al mondelinge vragen over gesteld. Daar hebben ondernemers zich aan te houden. Als je meer dieren dan fosfaatrechten hebt, moet dat gelijkgetrokken worden. De NVWA zal de controles hierop intensiveren. Door er nu, net als bij de mondelinge vraag, toe op te roepen om het aantal beesten in overeenstemming te brengen met het aantal rechten, kunnen we overtredingen dit jaar ook voorkomen. Dat pleidooi houd ik dus nogmaals. Daarnaast heb ik aan de NVWA en RVO gevraagd om samen met mijn ministerie de mogelijkheid te verruimen om de handhaving, specifiek op fosfaatrechten, verder te versterken.

Dan kom ik bij de laatste vraag, over de handel in fosfaatrechten. Dat is een vraag van het lid Koorevaar. Hij vroeg naar mijn inzet om de handel in fosfaatrechten transparanter te maken. RVO registreert momenteel het aantal transacties in fosfaatrechten, het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

verhandelde volume en de afroming. Op basis daarvan stellen ze een monitor op. Die is momenteel inderdaad niet openbaar. Meer transparantie over de handel in fosfaatrechten vind ik belangrijk en wenselijk. Ik zeg de heer Koorevaar dan ook graag toe dat ik met RVO zal bespreken op welke wijze en in welke vorm we de gegevens over het aantal transacties, het verhandelde volume en de afgeroomde fosfaatrechten openbaar kunnen maken.

De **voorzitter**:
Heeft u nog veel in uw beantwoording over dit laatste onderdeel? Ik kan me namelijk voorstellen dat we dat even afronden en dan …

Minister **Van Essen**:
Nee, dit was het antwoord op de laatste vraag.

De **voorzitter**:
Dit was uw beantwoording.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dat gevoel had ik al. Dank voor de antwoorden. Ik had nog een vraag gesteld. Als je meer koeien hebt dan waar je fosfaatrechten voor hebt, is dat niet alleen een economisch delict, maar kun je daar ook strafrechtelijk voor vervolgd worden. Ik had gevraagd wat dat betekent en hoeveel veehouders er vorig jaar strafrechtelijk vervolgd zijn.

Minister **Van Essen**:
Het gaat inderdaad om een economisch delict. Dat had ik de vorige keer ook aangegeven. Dan kan er een geldboete gegeven worden in, volgens mij, de vierde categorie. De hoogte wordt bepaald door het OM en uiteindelijk de rechter. Wanneer er sprake is van opzet, dan is het een misdrijf en kan het leiden tot een strafblad. Je kunt je voorstellen dat je dan allerlei problemen kunt krijgen met bijvoorbeeld vog's. Dat wil niemand, denk ik. Daarnaast ben ik bezig om samen met de NVWA en RVO bestuursrechtelijk mogelijkheden te creëren om op te treden. Ik vind het heel fijn dat we in dit land een OM en een rechter hebben die uiteindelijk allerlei zaken meewegen, maar ik vind ook dat we het naleefgedrag moeten verbeteren. Daar past een meersporenbeleid bij.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dat is goed, maar als iemand die boete op de koop toe neemt, omdat hij dan meer melkopbrengst heeft, dan is het dweilen met de kraan open. Is de minister dat met mij eens en wat gaat hij daaraan doen? Zijn die boetes hoog genoeg?

Minister **Van Essen**:
Dat zijn boetes die kunnen oplopen tot tienduizenden euro's. Dat is precies de reden dat ik de bestuursrechtelijke route zo interessante vind. Met een last onder dwangsom kun je wel degelijk de economische voordelen meewegen in de hoogte van de dwangsom die je oplegt. Daar zijn we tot nog toe terughoudend in, maar als het naleefgedrag niet op een andere manier beter wordt, dan zul je ook de andere instrumenten die je hebt, moeten benutten. Laat ik dan herhalen dat we, door dat hier te bespreken en de oproep te herhalen, nog dit jaar kunnen voorkomen dat we met elkaar in de problemen komen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Ik roep ondernemers nogmaals op om de hoeveelheid koeien in overeenstemming te brengen met de fosfaatrechten.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dat lijkt me goed. Ik had ook nog de vraag gesteld hoeveel boeren er strafrechtelijk waren vervolgd vorig jaar. Omdat er geen antwoord op komt, begrijp ik dat dat nul is. Of begrijp ik dat verkeerd?

Minister **Van Essen**:
Als u dat wilt weten, zou ik dat moeten doorgeleiden naar de minister van JenV.

De **voorzitter**:
Dat beschouwen we als een toezegging.

Minister **Van Essen**:
Als het antwoord daar ja op was, dan zenden we dat door.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Ik heb de minister gevraagd waarom we nog altijd niks over de dieren hebben gehoord. We hebben eerder beelden gezien van hoe konijnen gevangen worden. Dat waren beelden die door merg en been gaan. Twee weken geleden zagen we beelden uit de varkenshouderij, ook van stallen met één ster. Ik heb de minister gevraagd of hij die beelden heeft gezien en hoe hij daarnaar kijkt.

Minister **Van Essen**:
Ik vond dat afschuwelijke beelden. Toen u het daar in uw eerste termijn over had, kreeg ik daar een verschrikkelijk gevoel bij. Misschien zag u het ook aan mijn ogen. Ik vond dat ellendige beelden om te zien. Ik wil dat dat niet in dit land gebeurt, maar het is fair om te zeggen dat dat niet in mijn portefeuille zit. Daarom bemerkt u een bepaalde terughoudendheid bij mij om daar direct op te antwoorden.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Dank aan de minister dat hij er alsnog iets over zegt. Ik begrijp de portefeuilleverdeling, maar de minister is uiteindelijk eindbaas over de hele transitie die van boeren wordt gevraagd. Bij die transitie hoort ook het maatschappelijke doel, dat ook in de wet staat, om de omslag naar een dierwaardige veehouderij te maken. Boeren zullen ook aan hem vragen hoe hij dat ziet. Ik ben dus blij dat de minister er alsnog op ingaat. Ik begrijp de portefeuilleverdeling. Dan is mijn laatste vraag aan de minister toch nog hoe hij het rapport van de Commissie Stelseltoezicht Vleesketen ziet. Daarin wordt gezegd: ook als je de wet naleeft, is er sprake van grootschalig dierenleed en dat sluit niet aan bij wat de samenleving van de politiek verwacht.

Minister **Van Essen**:
Die verwachting van de politiek kan ik heel goed volgen. Volgens mij zijn wij niet de enigen die gruwen van die beelden. Ik denk wel dat mij terughoudendheid past om in een begrotingsbehandeling, waarin de staatssecretaris zo dadelijk op dit soort thema's ingaat, mijn mening daarover te geven. Omdat mevrouw Ouwehand er een aantal keer

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

naar vroeg, heb ik wel heel duidelijk laten weten wat zulke beelden met mij doen en dat ik die beelden niet in dit land wil zien.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Fijn, dank u wel. Ik ga zo meteen het debat verder met de staatssecretaris aan, maar ik denk dat het belangrijk is dat ook de minister hierop reageert. In het coalitieakkoord staat zo goed dat er een samenhangende aanpak komt. Van boeren gaat veel gevraagd worden. We vragen veel voor het natuurherstel dat nodig is, maar ook voor de omslag naar een dierwaardiger veehouderij. Daar zal de minister in gesprekken met de boeren ook op worden aangesproken, neem ik aan. Dank dat de minister hier ook iets over heeft willen zeggen.

Minister **Van Essen**:
Het antwoord is: ja. Dat is de reden dat de staatssecretaris en ik allebei bij onze collega van IenW langsgaan. Als we het over toekomstige stalsystemen hebben, dan willen we dierwaardigheid daarin meenemen.

De heer **Koorevaar** (CDA):
We hadden het net even over fosfaatrechten. In reactie op mevrouw Bromet gaf de minister wat stevige antwoorden. Ik vind dat de overheid zelf ook een rol heeft in de monitoring. Daar hebben we het eerder over gehad. Ik zou de minister willen vragen om daar met enige coulance naar te kijken. Ook de overheid dient die monitoring mee te geven aan de sector. Is de minister dat met mij eens?

Minister **Van Essen**:
Als er iets misgaat, moet je volgens mij altijd kijken waar de verantwoordelijkheden liggen en hoe je dingen beter kunt doen. In eerste instantie vind ik dat regelgeving door iedereen nageleefd moet worden, dus ook door ondernemers. Ik vind dat wij duidelijk moeten zijn over de sancties die er zijn, omdat het naleefgedrag dan beter wordt. Dat probeer ik te doen door stellig te zijn over de instrumenten die wij tot onze beschikking hebben. Maar ik vind het ook heel belangrijk dat een rechter omstandigheden kan meewegen, want daar hebben wij vanuit dit huis niet altijd zicht op. Daarom noemde ik het net even. Het is heel belangrijk dat omstandigheden waar veehouders zich in bevinden, persoonlijk, bedrijfsmatig, met bepaalde regelgeving of noem maar op, door een rechter meegewogen kunnen worden in de strafrechtelijke route.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Het is ook de dynamiek van de seizoenen die daarin een rol speelt. Ik ben trouwens heel blij met de antwoorden over het transparant maken van die handel. Ik vind dat de minister echt een belangrijke stap zet. Daar wil ik hem voor complimenteren. Een vraag die ik daarbij heb is of de minister zou willen overwegen om hier nog eens op te reflecteren. Dat kan wellicht in een brief. Het is eigenlijk een informatieverzoek, dus dat wordt gewoon geregeld. Of niet, voorzitter?

De **voorzitter**:
Zeker weten.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Misschien wil de minister daar nog even op reflecteren.

Minister **Van Essen**:
In de brief van 26 juni hebben we op verzoek van een aantal sectorpartijen aangegeven welke gevoelens zij, net als de heer Koorevaar, hebben over hoe de fosfaatmarkt werkt. We hebben ook erin opgenomen dat we dat willen gaan bekijken: is die markt transparant genoeg en gaat het allemaal op een manier waarop ondernemers het goed kunnen volgen? Ik wil u gerust een brief hierover toezeggen, maar ik geef er niet meteen een termijn bij. Dat is misschien ongebruikelijk, maar ik wil nog even kijken wanneer we u iets substantieels kunnen bieden. Als we alleen herhalen wat ik hier heb gezegd, dan biedt dat niemand inzicht en ik wil met die brief graag inzicht bieden.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Koorevaar** (CDA):
We zouden elkaar brieven kunnen schrijven waar niks in staat, maar dat lijkt me inderdaad niet handig. Maak maar een goede brief; dat zou ik zeer op prijs stellen. Ik heb nog niet echt een antwoord gehoord op een vraag die ik had over een heel ander onderwerp, namelijk graslandbehoud in de heuvels van Limburg. Had u dat ergens in de schriftelijke beantwoording laten terugkomen of heb ik het gemist?

De **voorzitter**:
Volgens mij is het wel voorbijgekomen.

Minister **Van Essen**:
Ik heb mijn liefde voor het Limburgs heuvellandschap en hoe de staatssecretaris daarin is opgegroeid hier tentoongespreid, alleen was u toen net nog niet hier, denk ik.

Mevrouw **Mathijsen** (PvdD):
Ik heb de beantwoording van de minister met veel interesse gelezen vanmiddag. Dat ging over afschot van katten. Het antwoord verbaasde me enigszins. Lees ik nu goed dat de minister het oké vindt dat katten worden afgeschoten in Friesland?

Minister **Van Essen**:
Nee. Als je katten afschiet ... Ik heb zelf een kat en ik kan me niet voorstellen dat ik het leuk zou vinden als die afgeschoten wordt. Tegelijkertijd is het ook aan mij om ervoor te zorgen dat mijn kat niet in het buitengebied rondloopt tussen allerlei fauna, die we beschermen. De heer Grinwis staat naast u: voor het ANLb willen we heel veel diersoorten behouden, bijvoorbeeld de grutto. Ik denk niet dat we het fijn vinden als die ertussenuit gepikt worden als ze net opgroeien, door onder andere wilde katten. Ik vind het een duivels dilemma. Aan de ene kant wil je de rechten van dieren eerbiedigen en niet onnodig tot afschot overgaan. Volgens mij gaan we al regelmatig tot afschot over, bijvoorbeeld van andere grote beesten. Maar bij katten vind ik het moeilijk om tegen provincies te zeggen dat het helemaal niet mag gebeuren, juist omdat ik zie wat een groot belang het opgroeien van gruttokuikens wereldwijd heeft en welk belang Nederland daarin heeft. Als je het hebt over de NO_x in uiteindelijk Senegal, waar mevrouw Ten Hove net nog over was begonnen, dan wil je dat je daar uiteindelijk een goede populatie hebt. Je wil niet dat door predatoren — dat kunnen ook verwilderde

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

katten zijn — dit soort gruttokuikens ertussenuit worden gepakt. Ik vind het een duivels dilemma, maar ik wil provincies daarin niet voorschrijven dat ze het absoluut niet mogen doen. Wat mij betreft is afschot nooit de start van een traject. Nooit.

Mevrouw **Mathijsen** (PvdD):
Dan heb ik goed nieuws voor de minister, want er is natuurlijk gewoon een diervriendelijk alternatief: TNRC. De kans op verwarring is anders natuurlijk heel erg groot. Het is aan de jager om te bepalen of een kat een huisdier of een verwilderde kat is. Er zijn inmiddels verhalen bekend van kinderen die hun katten hebben verloren door deze werkwijze. Uit onderzoek in Utrecht bleek dat 85% van de katten die werden aangemerkt als verwilderd, gewoon een thuis hadden. Dit kan toch niet zo, wil ik vragen aan de minister.

Minister **Van Essen**:
Ik ben het ermee eens dat je katten eigenlijk niet wil afschieten en dat dat eigenlijk niet oké is. Tegelijkertijd wil ik die afwegingsruimte wel aan provincies geven op het moment dat katten andere soorten ombrengen. Dan denk ik dat we die afweging moeten maken, omdat bijvoorbeeld die gruttokuikens heel belangrijk zijn voor de biodiversiteit hier in dit land.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Mathijsen** (PvdD):
Dan ga ik hier wel een motie over indienen, denk ik. Ik snap ook dat de minister misschien wat ruimte nodig heeft om te kijken hoe we dat gaan doen. Die ruimte wil ik hem met alle liefde geven, maar het afschot van katten moet echt stoppen.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik heb ten slotte nog een vraag over de vergunningverlening. Op dit moment worden er heel weinig vergunningen verstrekt, maar de minister werkt toe naar een situatie waarin er wel weer vergunningen worden verstrekt. Daarmee wordt de vergunningsystematiek ook weer belangrijk. Een aantal jaar geleden heeft de commissie-Hordijk advies gegeven over de vraag of de AERIUS Calculator wel of niet doelgeschikt is voor vergunningverlening. Eigenlijk was de conclusie: zoals AERIUS nu is ingericht, is dat niet het geval.

De **voorzitter**:
Uw vraag.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Mijn vraag is: op welke wijze wil de minister alsnog werk gaan maken van die aanbeveling van de commissie-Hordijk, waar de kabinetten tot op heden geen werk van hebben gemaakt? Dat is de aanbeveling om meerdere hexagonen bij elkaar te klusteren en om niet op één hexagoon te sturen bij de AERIUS Calculator in relatie tot vergunningverlening.

Minister **Van Essen**:
Ik heb in eerdere brieven, en volgens mij ook in de meest recente brief, aan uw Kamer aangegeven dat ik het vergunningstelsel wil moderniseren. Alle zaken die

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

vergunningverlening in de weg staan, wil ik uiteindelijk wegruimen. Ik kan nu niet heel specifiek op dit voorbeeld ingaan. Dat zou ik in de tweede termijn moeten doen.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Daar neem ik natuurlijk genoegen mee. Dan kijk ik uit naar de tweede termijn.

De **voorzitter**:
Meneer Lohman. Daarna is het woord aan de staatssecretaris voor zijn beantwoording. Dan gaan we weer even verder met het debat.

De heer **Lohman** (CDA):
Het is duidelijk dat we bij een eclectisch blokje zijn aangekomen, want ik wil het nog even hebben over de gezonde voedselomgeving. De minister schrijft dat hij in gesprek is met VWS om te werken aan de gezonde voedselomgeving. Volgens mij wachten we al enige tijd op een voedselbrief van minister Hermans, waar minister Van Essen ook aan meeschrijft. Heeft u enig idee wanneer we die brief kunnen verwachten?

Minister **Van Essen**:
Daar heb ik geen idee van. Ik zal dus even een vraag moeten stellen aan VWS en aan u daar in de tweede termijn over terugkoppelen.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik denk ten eerste dat het goed is dat de twee ministeries met elkaar samenwerken. Onlangs was er natuurlijk ook weer gedoe over het ongezonde aanbod van fastfood in gemeentes. Gemeentes kunnen daar dan niet zo veel aan doen. Die wijzen naar het Rijk en het Rijk wijst naar gemeentes. Het is best urgent dat hier een keer een oplossing voor komt. Mijn vraag is: ziet u ook dat fastfood in het gemeentelijke aanbod een van de dingen is waar een verandering in zou moeten komen?

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat het lokale bestuur wat vindt van het aanbod van fastfood op bepaalde locaties en daar andere keuzes in maakt. Dat doen gemeenten ook al. Ik kan me dat ook nog herinneren uit de gemeenteraad van Deventer. Dat ging over een vestiging van een bepaalde hamburgerketen. Volgens mij worden die keuzes gemaakt, maar ik zal zo dadelijk, als ik inga op de vraag wanneer die wet komt, specifiek nader ingaan op deze vraag.

Dan heb ik op miraculeuze wijze toch nog een antwoord op één openstaande vraag.

De **voorzitter**:
U heeft nog wat gevonden.

Minister **Van Essen**:
Ja, de vraag over de besluitvorming van Staatsbosbeheer over die buitencentra. Uitsluitsel over mogelijkheden om die buitencentra daadwerkelijk open te houden, wordt voor de zomer van 2027 verwacht, zeg ik tegen de heer Grinwis.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Ik zit vreselijk in dubio of we nog even doorgaan met de beantwoording van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

de staatssecretaris. Ik zie wel, ik zie niet. Weet u wat, we gaan gewoon aan de maaltijd. Ik schors voor drie kwartier.

De vergadering wordt van 18.19 uur tot 19.05 uur geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de begroting Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, en ik geef het woord aan de staatssecretaris voor zijn eerste termijn. Wellicht, staatssecretaris, kunt u ons meenemen in de wijze waarop u uw beantwoording heeft gestructureerd.

Staatssecretaris **Erkens**:
Zeker, voorzitter. Ik heb een korte inleiding, gevolgd door het blokje handhaving en toezicht, dan de wolf, dan dierenwelzijn, dan een kort blokje gewasbescherming en ik eindig met overig.

De **voorzitter**:
Voordat ik u het woord geef om uw beantwoording aan te vangen, moet ik vermelden dat het amendement-Koorevaar op stuk nr. 7 (37020-XIV) gisteren tijdens zijn termijn is ingetrokken.

Het woord is aan de staatssecretaris.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dank u, voorzitter. Ook van mij, en ik zal dat dadelijk nog herhalen, complimenten voor de maidenspeech van het lid Mathijsen, die vast en zeker via een van de televisies meekijkt, en ook gefeliciteerd aan de Partij voor de Dieren voor haar 20-jarige bestaan. Dank ook aan het lid Beckerman, die ook nog niet terug in de zaal is, voor het indienen van een initiatiefwet. Als oud-Kamerlid weet ik hoeveel werk daarin gaat zitten. Dat verdient altijd een compliment en wij zullen daar als kabinet dan ook serieus naar kijken.

Dank u, voorzitter, en dank aan alle Kamerleden voor de vele vragen die zij hebben gesteld. Het is bijzonder dat dit kabinet twee begrotingen in één jaar met uw Kamer mag behandelen. Bij deze begrotingsbehandelingen komen altijd veel onderwerpen voorbij, van de wolf tot gewasbescherming, en van dierenwelzijn tot voedselzekerheid. Dat is logisch, want het beleidsterrein van LVVN is ook heel breed. Terwijl het vaak over stikstof gaat, kunnen we uiteraard veel meer bespreken dan dat. In de politiek richten wij ons het meest op wat er niet goed gaat. Dat is begrijpelijk, want of je nu Kamerlid of bewindspersoon bent, we zijn hier om problemen op te lossen.

Ik wil vandaag kort beginnen met een aantal zaken die wel goed gaan. Dankzij onze innovatieve ondernemers en vooraanstaande kennisinstellingen is Nederland uitgegroeid tot een wereldleider in agrifoodinnovatie, een plek waar kennis en ondernemerschap samenkomen en waar volop wordt gepioneerd aan nieuwe en duurzame oplossingen. Denk aan biotechnologie, precisielandbouw en de toepassing van kunstmatige intelligentie. Die innovaties zorgen niet alleen voor een sterke economische positie met werkgelegenheid en alles wat daarbij komt kijken. Ze geven ons ook een sterke positie in de wereld. Tijdens mijn bezoeken aan India en China werd ook duidelijk met hoeveel ontzag en bijna jaloezie zelfs deze grootmachten kijken naar een aantal van die pareltjes in die agrifoodsector in Nederland. Dat stemt trots.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Voorzitter. Wij zijn bescheiden als Nederlanders, maar we mogen daar wel wat meer bij stilstaan. Innovatie is niet alleen belangrijk voor de economie of onze positie, maar biedt ook oplossingen voor de maatschappelijke uitdagingen waar we voor staan, of het nu gaat over het terugdringen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, het verbeteren van het dierenwelzijn of het versterken van onze voedselzekerheid. Die sterke uitgangspositie wil het kabinet behouden en verder uitbouwen. Daarom zetten we ons met de Agrifood Innovatieagenda er ook voor in dat Nederland in een aantal domeinen die koppositie ook de komende tien jaar kan behouden en verder versterken.

Daarnaast zijn we in Nederland niet welvarend geworden door ons achter de dijken terug te trekken. Integendeel. Juist door naar buiten te kijken, over grenzen heen samen te werken en handel te drijven, hebben we onze welvaart opgebouwd. Onze voedselvoorziening is sterk verweven met mondiale handelsketens en grote energie- en grondstoffenstromen. Aan de ene kant maakt dat ons sterk en welvarend, maar ook kwetsbaar, zeker in een wereld waarin het steeds instabieler wordt. Gezondheid, zeg ik tegen het lid Podt, dat moest niezen. We moeten ook kijken naar — dat is een mooi bruggetje — weerbaarheid. Nederland is voedselzeker, maar we hebben niet de luxe om achterover te leunen. Dat hebben we gezien met de recente cyberaanvallen bij de Albert Heijn. Met de strategische agenda voedselzekerheid brengen we samen met alle partijen onze afhankelijkheden in kaart en kijken we ook hoe we die de komende periode kunnen verkleinen.

De heer Grinwis vroeg mij eerder naar mijn ervaringen en ontwikkelingen in visie de afgelopen negen maanden. Wat mij betreft was dit mijn inleiding en antwoord op die vraag. We willen blijven bouwen aan een sterke toekomstbestendige sector, die innoveert, internationaal voorop blijft lopen, bijdraagt aan het oplossen van maatschappelijke problemen en tegelijkertijd weerbaarder wordt. Dat doe ik graag samen met uw Kamer. Ik geloof dat we samen verder kunnen bouwen aan een sector waar Nederland trots op is.

Voorzitter. Ik zei dat we beginnen met het optimisme en daarna gaan naar de zaken die we met elkaar willen verbeteren. We gaan dus nu naar het blokje handhaving en toezicht. Ik wil hier vanaf deze plek graag nogmaals benadrukken dat het onacceptabel is dat NVWA-medewerkers tijdens hun werk te maken krijgen met agressie, intimidatie en geweld. Zowel mevrouw Bromet als andere Kamerleden vroegen hier terecht aandacht voor. Ik ben blij dat zij hun steun hebben uitgesproken voor de medewerkers en achter hen zijn gaan staan. Er zijn meldingen gedaan bij de NVWA van telefonische intimidatie, dreiging, hinderlijk achtervolgen, soms zelfs met een waakhond of tot in het toilet, tot en met discriminatie, fysieke agressie en seksuele intimidatie. Ook in de privésfeer van NVWA-medewerkers of hun gezinsleden heeft intimidatie plaatsgevonden. Dit gaat alle grenzen te buiten en is in geen enkele wereld acceptabel. NVWA-medewerkers moeten in een veilige werkomgeving hun werk kunnen doen. Ik zal daarom alles doen om dit aan te pakken. Ik geef de NVWA dan ook alle ruimte en steun om bij een ontoelaatbare situatie hard op te treden tegen het betreffende bedrijf. Die ruimte betekent bijvoorbeeld dat het slachtproces wordt stilgelegd tot het moment dat de veiligheid verzekerd is. Ook doet de NVWA aangifte wanneer dat aan de orde is en er is voor de betrokken medewerker vanzelfsprekend nazorg en steun beschikbaar.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Ik herhaal nog maar eens dat het doen van aangifte niet noodzakelijk zou moeten zijn. Richting mevrouw Van der Plas wil ik dan ook aangeven dat de gesprekken met de sector en individuele slachthuizen worden gevoerd, maar dat ik vanwege de veiligheid van de melders individuele slachthuizen hier niet ga noemen.

Richting de heer Graus wil ik het volgende kwijt. Ik zou het de omgekeerde wereld vinden dat de politie medewerkers van de NVWA zou moeten vergezellen bij hun werkzaamheden. Ik deel wel wat hij zegt: alleen de sector aanspreken werkt onvoldoende op dit vlak. We kunnen dit niet afdoen als incidenten. Het komt te vaak en te breed voor. De NVWA kan dus ingrijpen door de slacht stop te zetten, aangifte te doen of andere maatregelen te treffen. Tegelijkertijd is ingrijpen noodzakelijk omdat het in sommige slachthuizen, maar niet in allemaal, een patroon is. Daarom wil ik de NVWA meer bevoegdheden gaan geven op dit vlak. Als het dierenwelzijn betreft, werken we bijvoorbeeld met "three strikes and you're out" bij ernstige overtredingen. Als het om mensen gaat, kan dat op dit moment niet voor de NVWA, dus dat gaan we veranderen, om ervoor te zorgen dat slachthuizen waar dit de norm is uiteindelijk de deuren gaan sluiten. Voor dit soort slachthuizen mag er geen plek zijn in Nederland. Als je structureel medewerkers intimideert en dat niet oplost, dan hoort dat gewoon niet hier. Ik ga uw Kamer in het eerste kwartaal informeren over de route die daarvoor passend is, omdat we zo'n bevoegdheid wel op de juiste manier moeten uitwerken.

Mevrouw **Podt** (D66):
Ik vind dit heel goed klinken. Dank daarvoor. Mag ik de staatssecretaris dan toch even om een soort reflectie vragen? Ik moet namelijk heel eerlijk zeggen dat toen ik de brief in eerste instantie zag, ik niet helemaal de toch wel wat stevige taal die hij nu bezigt, las.

Staatssecretaris **Erkens**:
De brief benoemt het ook. In alle eerlijkheid: vanuit de NVWA kregen wij signalen dat men blij was dat dit eindelijk op deze manier in de openbaarheid gebracht is. Tegelijkertijd waren de vervolgacties daar nog niet concreet genoeg in. Daar hebben we de laatste uren aan besteed, om te bezien wat die route is. Daar was dus meer op nodig.

Mevrouw **Podt** (D66):
Oké, dank daarvoor. In eerste instantie zei de staatssecretaris eigenlijk dat het bedrijf stilgelegd kan worden op het moment dat er sprake is van agressie. Als ik hem nu in tweede instantie hoor, dan hoor ik eigenlijk dat hij zegt dat de consequentie dan ook langer duurt. Het gaat dan dus niet alleen maar om het moment dat er sprake is van agressie, maar ook echt om een soort disciplinerende maatregel waarmee je zegt "nu bent u gewoon heel even niet meer de baas van uw bedrijf, want dit was zo ernstig dat we dit niet meer gaan doen".

Staatssecretaris **Erkens**:
Op dit moment kan de NVWA de slacht stilleggen tot het moment dat de situatie hersteld is. Als er sprake is van een incident op basis van één medeweker en er wordt ingegrepen door een bedrijf, dan vind ik dat een logische route. Is er sprake van een patroon waarin het structureel niet op orde is, dan moet ook een meer permanente oplossing voorhanden zijn. Dat kan wettelijk nog niet. Wat ik net heb toegezegd aan de Kamer, is dat we die route ook gaan uitwerken met elkaar conform het "three strikes,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

you're out"-principe. Dat hebben we bijvoorbeeld ook op het gebied van dierenwelzijnsmisstanden. Dat is volgens mij ook op verzoek van uw Kamer.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Podt** (D66):
Uitstekend. Dank u wel.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik wil daar ook graag nog even op doorvragen. Dat betekent dat er drie keer een overtreding plaatsvindt en de tent dan gesloten wordt. Voor hoelang wordt die dan gesloten?

Staatssecretaris **Erkens**:
Daar kom ik echt op terug in de brief die ik begin volgend jaar stuur. We zien dat de NVWA de slacht kan stilleggen tot de situatie hersteld is. Er zijn een aantal slachthuizen waar gewoon een patroon is, waar het structureel niet op orde is. Daarvoor moet de toezichthouder een bevoegdheid hebben om daar voor een tijdje of mogelijk permanent de deuren te kunnen sluiten.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
We hebben in Nederland natuurlijk ook nog de Arbeidsinspectie. Wat is dan de rol van de Arbeidsinspectie? Verandert die ook of kunnen we die nu al inzetten?

Staatssecretaris **Erkens**:
Die kunnen we nu al ten dele inzetten. Ik pak daarom de ruimte om uw Kamer begin volgend jaar te informeren over wat de snelste route is om juridisch goed te kunnen borgen in de bevoegdheden van de NVWA dat ze kunnen ingrijpen.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Tot slot. Is het dan een bevoegdheid van de staatssecretaris of het kabinet om via een AMvB een wetswijziging in te dienen of moet dat door de Kamer? Wat gebeurt er dan tot het moment dat die wet is aangenomen? Ik kan me voorstellen dat het voor de medewerkers hier en nu ook belangrijk is.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dat snap ik. Voor de medewerkers hier en nu is dat van belang. Ik heb dus nu al bij de NVWA aangegeven achter hen te staan en hen de ruimte geven om binnen de bevoegdheden die ze hebben ook zo streng mogelijk te kunnen optreden en aangifte te doen wanneer er sprake is van een misdrijf. Daarnaast zal ik een wettelijke bevoegdheid op een goede manier in de wet moeten zien te krijgen. Vandaar dat ik richting uw Kamer aangeef dat ik begin volgend jaar een brief wil sturen waarin ik precies op een rijtje zet welke wijziging ervoor nodig is om dat zo snel mogelijk te regelen. Dat kan ik hier vandaag helaas niet ter plekke doen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Dank voor de beantwoording van de staatssecretaris. Sterkte voor alle medewerkers en ook grote waardering voor hen, want we krijgen deze signalen al langer, maar ik weet dat mensen het ook eng vinden om het daadwerkelijk te melden. Dat is dus heel dapper; ik hoop dat ze alle steun krijgen.

Mijn vraag gaat over wat er dan in de tussentijd gebeurt. Ik kan me namelijk niet voorstellen dat we echt niks kunnen totdat we die bevoegdheid hebben gecreëerd. We zijn er ook verantwoordelijk voor om deze mensen, die in dienst zijn van de overheid, te beschermen.

Staatssecretaris **Erkens**:
Er kan nu dus al wat, want de NVWA kan al ingrijpen. Dat betekent dat de slacht stilgelegd kan worden. Dat kan een heel poosje duren als het een structurele omstandigheid is die moet veranderen. Dat zullen ze ook blijven doen. Daarnaast zie je dat er in dit geval nog sanctionering mogelijk is op het niveau van het individu. Ik zoek naar iets waarmee je inderdaad ook richting een organisatie kan zeggen: als het structureel niet op orde is, moeten er verdergaande consequenties aan verbonden kunnen worden dan op dit moment kan. Dat neemt niet weg dat de NVWA nu al actie kan ondernemen als toezichthouder in die situaties.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Ik wil ook nog even doorvragen op het volgende. Ik begrijp dat de staatssecretaris allerlei bedrijfsgevoelige informatie niet kan delen, ook voor de bescherming van de medewerkers die zich hebben gemeld, maar ik kan me wel voorstellen dat er ook gesproken moet worden met de bedrijven die dieren afleveren aan deze slachterijen. Ik kan me zo voorstellen dat er de komende periode wat minder capaciteit is, omdat de NVWA daar gewoon niet veilig kan handhaven. Ik denk dat boeren dat ook moeten weten en daar rekening mee moeten houden in hun fokprogramma's.

Staatssecretaris **Erkens**:
Daar ga ik straks nog op in. Ik zal wel even twee dingen uit elkaar trekken. Dit speelt een rol in capaciteitstekorten, omdat de NVWA-inspecteurs niet in sommige slachthuizen willen zijn. Tegelijkertijd zijn er een aantal andere zaken waardoor er ook capaciteitstekorten zijn. We werken er als kabinet met de NVWA wel aan om die gaten in te vullen en om te voorkomen dat dat inderdaad misgaat in de primaire sector.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Oké. Wat we natuurlijk willen voorkomen, is dat boeren vervolgens boos zijn, terwijl er om goede redenen niet geslacht kan worden als slachthuizen zich niet houden aan de normen voor basisveiligheid en respect in de richting van de toezichthouders, en dat we hier dan weer partijen krijgen die klagen dat de slachtlijnen niet doorlopen. Ik zou dus ook het gesprek met de sector aangaan. Ik hoop dat er begrip voor is dat NVWA-medewerkers veilig hun werk moeten kunnen doen. Als een slachthuis dat niet kan waarborgen, is de consequentie wel voor dat slachthuis.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dat ben ik met het lid Ouwehand eens. Daarnaast, en daar maak ik duidelijk een knip in, is dit gewoon onacceptabel gedrag. Waar dat structureel plaatsvindt, moet er ingegrepen kunnen worden. Volgens mij is dat ook geen discussiepunt hier. Daarnaast zal er ook een verbeterprogramma moeten gaan lopen met de slachtsector samen, waar ik ook spreek met degenen die wel van goede wil zijn over hoe we de komende jaren de situatie kunnen verbeteren en een en ander beter op orde kunnen krijgen. Maar dat staat voor mij wel echt los van dit. Dit is geen gespreksonderwerp; dit kan gewoon niet.

De **voorzitter**:
Meneer Grinwis. Daarna vervolgt de staatssecretaris zijn beantwoording.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik begrijp dat de staatssecretaris nu geen man en paard gaat noemen waar het de slachthuizen betreft. Complimenten voor het daadkrachtig optreden. Maar ik heb wel de vraag of hij iets meer informatie kan geven over waar we het over hebben. Is er sprake van een toenemende trend van dit soort incidenten, medewerkers van de NVWA die zich bedreigd voelen of belemmerd in hun werkzaamheden? Gaat het vooral om de grotere slachthuizen, waar permanent toezicht is, of juist om de kleinere, waar geen permanent toezicht is? Kan de staatssecretaris hier iets meer over zeggen, of er anders op terugkomen in zijn aanpak van begin januari?

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik zal daar sowieso op terugkomen in mijn aanpak begin januari. Dan zal ik kijken wat ik wel of niet kan delen. Maar het betreft een breder patroon dat je niet kunt afdoen als incidenten in de sector. Dat betekent niet dat het in elk slachthuis plaatsvindt, maar het is wel meer dan een incident in één slachthuis.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw beantwoording over handhaving en toezicht.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja, voorzitter. Ik gaf net al aan dat ik echt een knip maak in de discussie daarbinnen.

Mevrouw Van der Plas vroeg daarnaast naar mijn inzet om te zorgen dat er zo snel mogelijk voldoende personeel in slachterijen is om keuringen te doen. Deze discussie staat wat mij betreft los van het feit dat medewerkers hun werk niet veilig kunnen doen. Dat moet opgelost worden; dat is onacceptabel. Daarnaast zijn er een aantal andere zaken waardoor je ook ziet dat de capaciteit nog niet volledig op orde kan zijn. Daar voert de NVWA een uitvoeringsagenda voor uit. Hierbij ligt de focus enerzijds op kortetermijnoplossingen voor acute tekorten en anderzijds op de zorg voor voorspelbaar en transparant toezicht op de lange termijn. De NVWA doet dat samen met de sector en brancheorganisatie VleesNL is daarbij aangesloten. Zo wordt er op dit moment gewerkt aan een evenwichtige geografische verdelingscapaciteit, om optimaal toe te kunnen delen en de flexibiliteit van de inzet te vergroten. Dit vraagt wel om een zorgvuldig proces waarbij rekening moet worden gehouden met geldende arbeidsvoorwaardelijke afspraken en de belangen van de medewerkers. Ik verwacht dat de sector zelf bijdraagt aan dit proces om een en ander in betere banen te leiden. Daarnaast is de NVWA zelf actief aan de slag met verbetertrajecten, waaronder een plan om het hoge ziekteverzuim aan te pakken en de werkprocessen te optimaliseren.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Graus** (PVV):
Ik heb het gisteren gezegd: maandag zit ik twintig jaar in de Kamer, maar ik hoor alleen maar "de sector, de sector, de sector, de sector". Maar de sector lost het niet op. Ik neem al twintig jaar lang klokkenluiders onder de arm van de voormalige AID, de Algemene Inspectiedienst, en de huidige NVWA. Ik heb bij diverse bewindspersonen gezeten, zelfs op zondag, omdat die mensen niet herkend wilden worden op het ministerie. Zelfs op zondag heeft een bewindspersoon mij ontvangen met klokkenluiders. Dit is een structureel probleem, al tientallen jaren lang, al decennia lang. Het is omdat de media het de laatste jaren oppakken dat het nu zo naar buiten is gekomen. Maar ik wil gewoon dat er nu echt iets gaat gebeuren aan de bescherming van dierenartsen en inspecteurs. Het kán zo niet langer.

De **voorzitter**:
De staatssecretaris.

De heer **Graus** (PVV):
Ja, maar het is al twintig jaar hetzelfde verzoek en er gebeurt niks, meneer de voorzitter.

De **voorzitter**:
Ja. De staatssecretaris.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dan heeft de heer Graus niet mijn hele beantwoording gehoord. Ik heb net al aangegeven dat ik niet alleen naar de sector kijk en bereid ben om de wettelijke bevoegdheden van de toezichthouder uit te breiden om ook in te grijpen en mogelijk slachthuizen waar het structureel gebeurt de deuren te laten sluiten.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw beantwoording.

Staatssecretaris **Erkens**:
De heer Goudzwaard vroeg of ondernemers mogen verwachten …

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ik dacht dat er nog wat meer over het vorige punt kwam. Dank voor de beantwoording. De vraag waar we het precies over hebben, is wel heel belangrijk; ik heb er gisteren ook expliciet naar gevraagd. Dan kunnen we er namelijk ook zelf goed naar kijken, in plaats van alleen maar te horen dat er intimidatie is. Ik hoor van de staatssecretaris: het is schokkend als dat gebeurt, zeker als er een patroon in zit. Ik kijk met belangstelling uit naar de maatregelen. Maar mijn vraag blijft wel onbeantwoord. Dus inderdaad: losknippen van intimidatie. Er is een personeelstekort. Er zijn varkens die gewoon niet geleverd kunnen worden aan een slachterij. Die boer kan daar niks aan doen, want die staat niet in die slachterij. Hoe gaan we dan om met de diergezondheid en het dierenwelzijn?

Staatssecretaris **Erkens**:
Dat komt in een volgend blokje, maar ik zal 'm er nu uit pakken. Incidenteel kan voor sommige diensten onvoldoende toezichtcapaciteit gevonden worden. Daar zijn we ons van bewust. Voor individuele bedrijven en veehouders is het lastig om de planning daarop aan te passen. Daarom werken we hard aan oplossingen. Ik heb net een aantal

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

verbetertrajecten genoemd waar de NVWA zelf aan werkt. Daarnaast ben ik ook voornemens om de komende jaren samen met de slachtsector, de NVWA en het Rijk te gaan werken aan een verbeterprogramma dat niet alleen maar draait om toezichtcapaciteit, maar ook de slachtsector zelf toekomstbestendiger moet maken. We zien dat de discussies op dit moment inderdaad vaak onvoldoende goed lopen. We hebben discussie over de tariefhoogte. We gaan hier continu met elkaar in debat over incidenten of zaken die niet door de beugel kunnen. Ik wil gewoon dat we met elkaar in ander vaarwater terecht gaan komen. Dat betekent dat je met elkaar om tafel moet gaan zitten om te praten over de verbeteringen die daarvoor noodzakelijk zijn. Ik ben bereid om me daarvoor in te zetten. Daarnaast hebben we op dit moment geen aanwijzingen dat er dierenwelzijns- of gezondheidsproblemen optreden in stallen als gevolg van de tekorten in de toezichtcapaciteit. Als er door een gebrek aan toezichtcapaciteit varkens onverhoopt langer op transport of in stallen verblijven, gaat de NVWA ook niet gericht op zoek naar overtredingen, want we werken met risicogebaseerd toezicht en dit zou het tegenovergestelde daarvan zijn. Ik hoop dat dat misverstand daarmee de wereld uit kan.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Maar wij horen dat wel, onder meer vanuit de belangenorganisatie POV, de Productenorganisatie Varkenshouderij, waar veel varkenshouders lid van zijn. Die varkenshouders melden dat daar ook. Ook bij Vee&Logistiek horen we dat. Ik wil de staatssecretaris dus vragen om, als die meldingen niet actief bij hem binnen komen, contact te zoeken met die organisaties om de omvang van het probleem toch een beetje in beeld te krijgen.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dit past ook bij de visie die ik heb op toezicht en handhaving. Ik heb daarover eerder aangegeven dat het wat mij betreft gaat om high trust, high punishment, om het toch even in het Engels te zeggen. We zijn coulant met ondernemers die gewoon hun best doen om zich aan de regels te houden. We gaan veel harder optreden tegen ondernemers die willens en wetens de regels overtreden. Als er inderdaad varkenshouders zijn die zelf alles netjes doen, buiten hun schuld om de varkens niet naar de slacht kunnen brengen en daardoor te maken krijgen met handhaving, dan ben ik bereid om daarover te spreken met de NVWA. Ik sta open voor die signalen als ze bij mij binnenkomen. Er lijkt geen patroon te zijn, maar nogmaals, als die signalen er wel zijn, zal ik ze tot me nemen.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Ik heb het gisteren in een interruptiedebat met een van de collega's gehad over andere oplossingen. Er is een tekort. Dat is er al heel lang en dat zal ook nog niet direct opgelost worden. De relativiteit van één controleur die ergens in dat slachthuis is en lang niet alles kan zien … Kunnen we niet veel meer toewerken naar een heel nieuw systeem, met pilots, waarbij je veel meer met cameratoezicht gaat doen en met AI enzovoorts, zodat je gewoon minder afhankelijk wordt van deze kwetsbaarheden?

Staatssecretaris **Erkens**:
Het lijkt alsof mevrouw Den Hollander weet wat het verbeterprogramma waar ik aan ga werken, moet gaan inhouden. Ik wil precies naar een nieuw model toewerken met de sector en de toezichthouder. Dat is wel een traject van meerdere jaren dat je met elkaar aangaat, met heel veel vastliggende Europese wet- en regelgeving. Wij zijn bereid om stappen te zetten met bijvoorbeeld cameratoezicht en AI. Ik zal daar in Europa ruimte

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

voor moeten gaan creëren, maar ik ben daar dus wel toe bereid. Mevrouw Den Hollander vraagt niet eens om een toezegging, maar die kan ik toch doen. Ik kan toezeggen om begin volgend jaar, als ik inga op het verbeterprogramma dat ik in de slachtsector wil inzetten, ook nader in te gaan op wat het toekomstperspectief zou kunnen zijn.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Dank voor de toezegging, dat ten eerste. Dat past ook heel goed bij high trust, high penalty, zoals de staatssecretaris net zei. Als het gewoon goed gaat op bepaalde plekken in de slachtlijn, of zelfs in bepaalde slachthuizen of op bepaalde kleine locaties, is er ook gewoon minder nodig. Je gaat dan de kosten ook veel beter verdelen. Heel fijn dat de staatssecretaris dat gaat doen. Wij gaan zeker proberen om daar positief aan bij te dragen.

Staatssecretaris **Erkens**:
Fijn. Ik zie ernaar uit.

De **voorzitter**:
U vervolgt. We ronden nu eerst even het kopje handhaving en toezicht af.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja. De heer Goudzwaard vroeg nog wat ondernemers mogen verwachten van de NVWA wanneer de keuringsafspraken zijn bevestigd en welke mogelijkheden zij krijgen om hun schade te vergoeden wanneer de afspraken niet worden nagekomen. De NVWA deelt de toezichtcapaciteit toe via het zogeheten planningskader, dat wordt gepubliceerd op de website van de NVWA. Als er een dreigend tekort is, informeert de NVWA de ondernemer. De NVWA en ik hebben geen indicatie dat er een relatie is tussen capaciteitstekorten bij middelgrote slachthuizen en het voortbestaan daarvan. Zij geven die signalen zo vroeg mogelijk aan en waar het kan, is er ook overleg om te bezien wat de mogelijkheden zijn, bijvoorbeeld het verschuiven van de aanvraag naar een andere dag. De NVWA heeft, volgend uit een uitspraak van het CBb, een zware inspanningsverplichting en voldoet daar conform rechterlijke uitspraken ook aan. Als een ondernemer van mening is dat er financiële schade is geleden, staat het de ondernemer vrij een financiële claim in te dienen, die de NVWA in behandeling zal nemen en beoordelen. Uiteraard is er ook een gang naar de rechter mogelijk als de ondernemer het daarmee oneens is.

Mevrouw Den Hollander en de heer Flach vroegen nog naar de stand van zaken van de afspraken over het doelmatig en efficiënt werken bij retribueerbare activiteiten van de NVWA. Ik benadruk het belang van doelmatig toezicht door de NVWA met behoud van effectiviteit van het toezicht. Daarom is mijn inzet om met de NVWA door te ontwikkelen — ik gaf het net aan — naar een moderne, kennisgedreven en meer risicogerichte toezichthouder. Ondersteun meer door data en innovatie, want dat draagt op lange termijn bij aan doeltreffendheid alsook de doelmatigheid van het toezicht. Daarnaast is de NVWA doorlopend in gesprek met de sectororganisaties over de externe doelmatigheid. De NVWA werkt met inachtneming van ieders rol samen met het bedrijfsleven om verbeteringen in toezichtketens toe te passen die leiden tot efficiënter en effectiever toezicht. Ook de voorspelbaarheid van de vraag en het aanbod van de dienstverlening vormen hierbij onderwerp van gesprek. Daarnaast wordt er gewerkt aan een zogeheten perceptiemonitor, met als doel meer inzicht te krijgen in de ervaringen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

die stakeholders hebben in hun omgang met de NVWA. De NVWA zal daarover in gesprek gaan met het bedrijfsleven.

Dan ben ik bij de laatste vraag in dit blokje, voorzitter. Mevrouw Bromet vroeg nog of wij kunnen bevestigen dat het tekort aan handhavingscapaciteit niet verder uitgekleed wordt als gevolg van de taakstelling. Om publieke belangen zoals voedselveiligheid, dierenwelzijn, plantgezondheid, natuur en milieu te kunnen waarborgen, is het van belang dat de NVWA voldoende middelen beschikbaar heeft voor toezicht. De taakstellingen worden zorgvuldig ingevuld in nauwe samenwerking met de toezicht- en uitvoeringsorganisaties. Het ministerie van LVVN, VWS en de NVWA bezien op dit moment hoe het kan worden ingevuld. We doen dat langs een soort drietrapsroute, waarbij we eerst kijken naar efficiency, dus: wat is het maximale wat daarmee te behalen valt? Ten tweede kijken we naar modernisering van het toezicht, ook conform het interruptiedebat van net met het lid Den Hollander. Ten derde: als je dan keuzes moet maken in het toezicht, welke keuzes zal je dan maken? Zo maak je overzichtelijker waarom je besluiten neemt. Ik wil uw Kamer per brief informeren over de gevolgen van de taakstellingen op de NVWA. Zodra wij dus die drie stappen hebben uitgewerkt, kunnen wij het voorstel naar uw Kamer sturen over welke keuzes wij als kabinet daarbinnen willen maken.

De **voorzitter**:
Was dat uw onderdeel toezicht en handhaving?

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja.

De **voorzitter**:
Eerst meneer Goudzwaard, dan mevrouw Bromet, en dan vervolgt u met de wolf.

De heer **Goudzwaard** (JA21):
Ik had het ook al in mijn betoog aangegeven: een paar weken geleden was ik op een werkbezoek bij een kleine slachterij. Die hebben maar een heel beperkt aantal slachtdagen in de week. Als dan een toegezegde keuringsafspraak door overmacht niet door kan gaan, heeft dat een enorm effect op de hele bedrijfsvoering. Dan komt het dus voor dat je 20, 30 man personeel niet aan het werk kunt zetten en dat de ondernemer voor die kosten opdraait. Dan hoor ik de staatssecretaris zeggen: dien maar een claim in, dan gaan we er objectief naar kijken. Dat komt niet heel erg ondernemersvriendelijk over.

Staatssecretaris **Erkens**:
De vraag ging over de middelgrote slachterijen. Tenminste, zo had ik hem beantwoord. Kleine slachterijen vervullen een belangrijke functie in het slachtsysteem in Nederland, omdat je ook ziet dat sommige dieren niet naar de grootschalige slachthuizen kunnen. Deze kleine slachthuizen zijn ook nodig in het totaalsysteem. Ik snap dat voor hen de impact van het afzeggen van toezichtcapaciteit groter is dan voor grote slachterijen die elke dag open zijn. Ik ben bereid om in dat verbetertraject met de slachtsector, waarin ik ook met hen om tafel ga, ook te kijken naar de rol van kleine slachterijen en hoe die behouden kunnen worden. Ze hebben namelijk wel degelijk een systeemfunctie. Het kan niet zo zijn dat die daarbinnen kwijtraakt. Alleen, de aanwijzingen die wij op dit moment hebben, wijzen er niet op dat dit komt door de toezichtkosten, dat zij daardoor onder

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

druk staan. Er spelen ook nog een aantal andere discussies daarbinnen die ik zou willen meenemen.

De heer **Goudzwaard** (JA21):
De staatssecretaris geeft aan dat hij best met die partijen een gesprek wil voeren. Dat vind ik een prima initiatief, maar wat betekent dat concreet? Is de intentie van deze staatssecretaris om te zeggen: luister jongens, als er een kleine slachterij is, moet die er gewoon van op aankunnen dat wanneer er een afspraak staat met de NVWA, die ook honderd procent wordt nageleefd, dat er altijd een achtervang is? Is dat de inzet van deze staatssecretaris?

Staatssecretaris **Erkens**:
Je kunt niet honderd procent garanderen dat er altijd een toezichthouder aanwezig zal zijn. Mensen kunnen ook ziek raken, kunnen last minute moeten afzeggen of er kan iets spelen in de persoonlijke omstandigheden. Het is een zware inspanningsverplichting. Je wilt dus voorkomen dat het te vaak plaatsvindt. Daar werkt de NVWA aan. Daarnaast heb ik gezegd dat ik bereid ben om te kijken hoe we kleine slachterijen in het systeem in Nederland kunnen behouden, want ze vervullen een belangrijke functie. Als zij wegvallen, heeft dat sowieso ook consequenties voor het dierenwelzijn en misschien zelfs voor de transporttijden voor bepaalde dieren die niet in andere slachterijen terecht kunnen komen. Ik wil het dus breder meenemen in de discussie dan dat het enkel gaat om de garantie dat er een toezichthouder aanwezig kan zijn, want honderdprocentgaranties kun je niet krijgen. We proberen wel dicht op die honderd procent te zitten.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Goudzwaard** (JA21):
Ik ben het natuurlijk met de staatssecretaris eens dat je nooit een honderdprocentgarantie kan geven, voor wat dan ook. Ik zou juist wel voor het volgende willen pleiten. De staatssecretaris zei zelf ook al: die kleine slachterijen zijn heel erg belangrijk voor de sector. Als er geen opvolging is voor die afspraak, toon je als overheid dan ten minste als solide partner en kom tegemoet aan de geleden schade. Kan de staatssecretaris dan de toezegging doen dat dat de insteek van de gesprekken gaat worden? Dat vroeg ik eigenlijk ook. Die vraag is niet beantwoord.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik kan niet toezeggen dat we automatisch gaan compenseren als er geen toezichtscapaciteit beschikbaar is. Ik kan toezeggen dat we gaan kijken hoe we ervoor kunnen zorgen dat het geen groot probleem voor kleine slachterijen is en dat zij hun functie kunnen blijven uitoefenen in het Nederlandse systeem. Andere oplossingen zouden bijvoorbeeld kunnen zijn dat je kijkt of je de slacht op een ander moment van de dag of een dag erna zou kunnen laten plaatsvinden. Dat kan ook een onderdeel van het gesprek zijn. Ik hoor het probleem en ben bereid ernaar te kijken, maar een toezegging om te gaan compenseren, gaat voor mij nu te ver.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Nog even over de taakstelling. Uit de beantwoording van de staatssecretaris blijkt namelijk wel waar wij als fractie van PRO grote bezwaren tegen hebben, namelijk dat je

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

eerst zegt dat er een taakstelling komt en daarna gaat bedenken waar je gaat bezuinigen. Als de handhavingscapaciteit nu al penibel is, is het dan verstandig om te gaan bezuinigen op handhaving?

Staatssecretaris **Erkens**:
Dat ligt eraan waar die besparing plaatsvindt. Ik denk dat er meer speelt dan enkel een capaciteitstekort. We willen meer bewegen naar risicogebaseerd toezicht. Als we dat met elkaar veel beter scherp kunnen krijgen, kan de toezichthouder effectiever ingezet worden. Daarnaast vind ik dat de consequenties die verbonden worden aan het overtreden van de regels, een stuk zwaarder en afschrikwekkender moeten gaan worden, waardoor je misschien met meer risicogebaseerd meer effect kan sorteren. Daar werkt het kabinet ook aan. Het is dus niet per definitie zo dat je met minder geld minder effectief toezicht krijgt als je de andere randvoorwaarden beter op orde krijgt. Ik zie wel het spanningsveld; ik snap dat de vraag daarvandaan komt. Daarom heb ik ook de toezegging gedaan om de Kamer te informeren zodra wij een conceptrichting met elkaar hebben uitgewerkt voor hoe we dit willen doen. Daar zullen we uw Kamer over informeren, zodat we ook met elkaar van gedachten kunnen wisselen over de vraag wat het zou betekenen.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dat zogenaamde risicogerichte toezicht is eigenlijk wat de NVWA al die jaren al doet. Dat gaan we nu nog meer doen, maar dat deden we al, dus ik zie daarin eigenlijk geen nieuwe werkwijze. Ik geloof wel dat strenger straffen misschien een afschrikkend effect heeft, dus daar hopen we dan maar even op. Maar in tegenstelling tot de toezeggingen die de staatssecretaris net deed over de handhaving in slachthuizen, vind ik dit toch een beetje te wiebelig, dus ik kom straks met een motie hierover.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik zie de motie tegemoet, maar nogmaals, voor ons is het ook van belang dat toezicht en handhaving goed functioneren, dus wij willen dit zorgvuldig doen. Ik doorloop het proces op de manier die ik net noemde. Ik zal uw Kamer te zijner tijd informeren. Hopelijk overtuig ik mevrouw Bromet dan van ons verhaal.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Ik wil daar ook een vraag over stellen. Risicogericht toezicht klinkt goed en effectief, maar als dat in de praktijk betekent dat de NVWA eigenlijk niet op de plekken kan komen waar de risico's heel groot zijn, dan denk ik dat we te veel bezuinigd hebben. Ik wil bijvoorbeeld vragen naar de beelden die we hebben gezien van het vangen van konijnen. We wisten al dat de dierenwelzijnsrisico's in de konijnensector heel groot zijn. Toen kwamen er beelden naar buiten van hoe deze dieren worden gevangen voor de slacht.

De **voorzitter**:
Komt u tot uw vraag.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
De NVWA was daar, als ik het goed begrepen heb, twee jaar niet wezen kijken, dus die beelden waren ook voor de NVWA nieuw. Dan denk ik: "Risicogericht toezicht? We weten dat dit een sector is waar de risico's groot zijn, maar de NVWA is twee jaar niet geweest." Hoe moet dat dan gaan als we nog verder gaan bezuinigen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik snap die vraag. Tegelijkertijd wordt daar natuurlijk wel lering uit getrokken voor hoe we capaciteit inzetten vanuit het Rijk en de toezichthouder. We kunnen ook steeds meer met data. We kunnen op basis van kunstmatige intelligentie berekenen waar de risico's zitten en waar de capaciteit het beste kan worden ingezet. Minder middelen betekent dus niet per definitie dat we in de toekomst een minder effectief toezicht zullen hebben. Zoals ik net aangaf, wil ik echt met elkaar die drie stappen doorlopen: wat kunnen we doen om het toezicht effectiever, efficiënter en afschrikwekkender te krijgen? Ik zal uw Kamer dan ook voorleggen welke politieke keuzes hierbij mogelijk noodzakelijk zijn, zodat ik ook met u daarover het debat kan voeren en u kan bepalen of u dat een overtuigend verhaal vindt of niet.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Ik zou dat debat dan wel willen voeren aan de hand van concrete situaties. Daarom noem ik het vangen van konijnen. We hebben gezien dat er met dieren wordt gegooid. Ze worden aan de oren opgetild. Ze werden in winkelwagentjes gepropt. Aan de beelden kon je zien dat dit de gangbare werkwijze was. Ik zou heel graag willen weten of de staatssecretaris, als hij ons over dat toezicht gaat informeren, dat dan wil illustreren aan de hand van concrete situaties.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik wil hier grotendeels ja op zeggen. Volgens mij is het logisch om dat te doen aan de hand van de voorstellen die we met elkaar gaan bespreken, of dat nou de initiatiefwet van mevrouw Ouwehand is of de AMvB Dierwaardige veehouderij. Als wij daarover gaan spreken is het, denk ik, goed om uitgebreid met elkaar stil te staan bij de vraag hoe handhaving en toezicht eruit zullen zien, zodat we kunnen nagaan of de regels die wij met elkaar bedenken en op papier zetten daadwerkelijk gehandhaafd kunnen worden. Ik zal daar vanuit mijn kant extra aandacht aan spenderen. Ik snap waar de vraag vandaan komt en ik deel de zorg ook.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Oké, dat is fijn. Wij zijn bezorgd, maar we kijken uit naar de uitwerking van de voorstellen. Kan de staatssecretaris de Kamer al informeren over de opvolging die de NVWA heeft gegeven aan de beelden van de konijnenhouderij die bij de NVWA terecht zijn gekomen? Ze zouden ermee aan de slag gaan, maar ik ben zo benieuwd wat de stand van zaken is.

Staatssecretaris **Erkens**:
Daar zal ik in de tweede termijn op terugkomen.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw beantwoording over de wolf.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja, voorzitter. Sinds de start van het kabinet word ik bijna dagelijks aangesproken over de wolf. Mensen maken zich grote zorgen en passen hun gedrag aan. Er bestaat angst voor het welzijn van hun dieren, maar er zijn ook kinderen die van hun ouders niet naar

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

school mogen fietsen, boeren die bang zijn dat schapen of runderen worden gedood en mensen die een wolf door hun woonwijk zien lopen. Dat er wolven in ons land zijn en dat er wolven in ons land zullen blijven, is voor mij een gegeven. Tegelijkertijd zien we dat het draagvlak steeds verder verdwijnt, ook omdat wij als overheid — ik zeg het in alle eerlijkheid — op dit vlak onvoldoende kaders hebben gesteld om incidenten te voorkomen.

De stappen die ik de afgelopen negen maanden heb gezet en de maatregelen die ik heb genomen gaan wat mij betreft helpen om dat draagvlak weer op te bouwen en om de polarisatie op dit thema uiteindelijk af te laten nemen. Dat hoop ik, maar daar zal tijd overheen moeten gaan. Ik heb daarom een aantal maatregelen genomen die zullen helpen om incidenten tussen wolven en mensen en dieren te verminderen. Zo heb ik deze zomer regels ingevoerd die kunnen helpen om wolven schuwer te maken. In Nederland gaan we de wolf ook beheren, maar dan wel in de context van een populatie die een gunstige staat van instandhouding heeft en houdt.

Voorzitter. Dit brengt mij bij de beantwoording van de vragen.

De heer Flach vroeg mij of ik gesprekken voer met provincies en met buurlanden over beheermaatregelen rondom de wolf. Het is belangrijk dat provincies het beheer kunnen uitvoeren. Daar hebben zij ook steeds om gevraagd. Uit recent wetenschappelijk onderzoek blijkt dat er nu sprake is van een gunstige staat van instandhouding. Daardoor is het beheer van wolven in beginsel mogelijk. Ik ben mij ervan bewust dat voor het duurzaam behouden van de gunstige staat van instandhouding de samenwerking met buurlanden moet worden gezocht. Daarom ben ik hierover in gesprek met Duitsland, België en Luxemburg. Uiteraard zullen ook goede wolvenbeheerplannen moeten worden gemaakt die zodanig zijn dat de gunstige staat van instandhouding niet in gevaar komt. Samen met de provincies zal ik deze verder uitwerken. Ik heb de ambitie die voor de zomer te hebben afgerond.

Mevrouw Vellinga-Beemsterboer vroeg naar de juridische houdbaarheid, de kritiek op mijn besluit om te gaan beheren en naar het effect op medeoverheden. Ik begin met die laatste vraag. Veel gedeputeerden en burgemeesters vragen mij al langer om beheer van wolven mogelijk te maken, omdat de problemen groot zijn en actie nodig is. Met deze maatregelen kom ik aan die vraag tegemoet. De juridische houdbaarheid daarvan is voor mij heel belangrijk. Daarom zet ik deze stap op basis van een wetenschappelijke onderbouwing van de staat van instandhouding. De juridische houdbaarheid van het voorgenomen wolvenbeheer vraagt om een duurzame borging van de gunstige staat van instandhouding volgens de eisen van de Habitatrichtlijn, zoals ook uitgelegd door het Europees Hof. Dit betekent dat de wolf onderdeel blijft van de zogeheten natuurlijke habitats, dat het verspreidingsgebied intact blijft en dat er een voldoende geschikt leefgebied is, ook in Nederland, waarin voldoende prooidieren aanwezig zijn. Zoals zojuist aangegeven richting de heer Flach, mogen daarbij grensoverschrijdende uitwisselingen tussen populaties worden meegewogen. Dat vraagt om afspraken met andere landen en met provincies over de inrichting en het beheer van voldoende geschikt leefgebied in Nederland. Daarom gaan we de komende tijd door met de uitwerking van de aanbevelingen uit het rapport van prof. Apollonio. We blijven inzetten op het delen van de populatie wolven met Duitsland en we gaan met de provincies om de tafel om te werken aan een haalbare wijze van beheer.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw Vellinga-Beemsterboer vroeg mij hoe ik de verschillen tussen de adviezen van de WUR en het onderzoek van Apollonio duid. Het rapport van prof. Apollonio is een vervolg op het rapport van de WUR. Waar de WUR zich, zoals verzocht, heeft gericht op een ecologische beoordeling, heeft de professor een bredere insteek gekozen. Apollonio heeft aanbevelingen gedaan over gebieden waar wolven hun ecologische functie het best vervullen, heeft gekeken naar een mogelijke uitbreiding van veebeschermingsmaatregelen, betere bewustwordingsmaatregelen, monitoring en een snelle aanpak van probleemwolven. Die aanbevelingen sluiten voor een groot deel aan bij beleid dat al in gang is gezet of waar we nog verder aan moeten werken. Met de rest zullen we dat ook gaan doen.

Zal ik de interruptie pakken, voorzitter, of het blokje afronden?

De **voorzitter**:
Ik weet niet of u de vraag van mevrouw Vellinga-Beemsterboer al normaal heeft behandeld. Misschien helpt dat voor haar interruptie.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja.

De **voorzitter**:
Ga uw gang, mevrouw Vellinga-Beemsterboer.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Dat stelt me wat gerust. Zoals de heer Grinwis het gisteren ook heel mooi verwoordde: er is een kloof tussen dingen die we zeggen en dingen die we doen. Ik merk dat mijn buikpijn echt nog zit bij dat lokaal bestuur, want wat wij hier instellen, moet daar houdbaar zijn. Hoe gaat de staatssecretaris dat lokaal en provinciaal bestuur nu meenemen in de stappen die hij de komende tijd gaat zetten?

Staatssecretaris **Erkens**:
Wat ik wil gaan doen, is dit. De provincies zijn het bevoegd gezag hierin, maar ik wil een regierol nemen om dit gezamenlijk met hen te coördineren, zodat we voor de provincies gewoon een consistente lijn uitwerken voor hoe een houdbare beheerstrategie eruit kan zien. Wat ik wil voorkomen, is dat provincies daarvoor eigen paden inslaan en dat daarmee die gunstige staat van instandhouding onder druk komt te staan, waardoor je op termijn ook gaat zien dat dat geen stand kan houden bij de rechter. Dus mijn insteek is om die partijen bij elkaar te brengen en dit de komende maanden samen met IPO uit te werken, en met name om vanuit onze juridische afdeling te kunnen meekijken op de zaken, zodat ze dit op de goede manier uitwerken.

De **voorzitter**:
U vervolgt.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dank, voorzitter. Mevrouw Mathijsen vroeg mij ook nog of ik bereid ben om een officiële reactie te vragen. Laat ik dit vooropstellen. De kwalificatie "gebrekkig" kwam langs. Die herken ik niet. Deze Italiaanse professor heeft onderzoek gedaan naar de wolf in Nederland en dit rapport helpt ons gewoon met nieuwe inzichten over dit dier in ons

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

land. Het geeft een goede basis om de maatregelen te nemen die nodig zijn om problemen met de wolven aan te pakken. Denk dan aan preventie en monitoring. Het beheer trekt altijd het meeste debat, maar al die andere stappen daarvóór zijn net zo belangrijk en zullen we als kabinet verder uitwerken. Al met al zie ik daarom geen aanleiding om een officiële reactie van de wetenschappers te vragen op dit rapport.

Mevrouw Den Hollander vroeg mij of de 7,1 miljoen euro uit de begroting voldoende is om én vee te beschermen én het aangekondigde beheer uit te voeren, en of ik bereid ben om in gesprek met de provincies te gaan over wat zijzelf kunnen bijdragen aangaande het beheer van de wolf. Het beschermen van vee is primair een taak van de provincies. Tegelijkertijd vind ik het belangrijk dat het Rijk veehouders ondersteunt bij het plaatsen van rasters. Daarom hebben we voor het wolvenbeleid 7,1 miljoen euro in 2027 beschikbaar gesteld, aanvullend op wat er al in de provincies gebeurt. Met de beleidsregel die wij gaan vaststellen voor veebescherming kunnen we die maatregelen bovendien veel gerichter gaan treffen. Dus als we met elkaar uiteindelijk weten in welke gebieden de wolf in het wild leeft, en weten voor welke gebieden we met onze maatregelen proberen te voorkomen dat deze inderdaad permanente leefgebieden worden, dan kunnen we heel gericht in bepaalde gebieden en daaromheen veehouders gaan vragen om die maatregelen te treffen, de middelen die we hebben, gericht in te zetten en op die manier het aantal incidenten fors omlaag krijgen. Dat moet gewoon de insteek van het beleid blijven.

De heer Grinwis en mevrouw Van der Plas vroegen nog naar de uitvoeringskracht. Ik wil dat de provincies de slagkracht hebben om wolvenoverlast te voorkomen en om op te treden als die overlast toch heeft plaatsgevonden. Ik heb net al aangegeven wat we als Rijk bereid zijn om in het kader van preventie daaraan te doen. Ik gaf net al aan richting D66 dat ik voor de start van de zomer gezamenlijk met de provincies wil uitwerken hoe een houdbare beheerstrategie eruit kan zien, zodat zij daar ook volgend jaar mee aan de slag kunnen.

Dan nog enkele, twee à drie, vragen. Mevrouw Ten Hove vroeg mij of ik kan toezeggen of ik medeoverheden actief blijf ondersteunen bij de uitvoering van het wolvenbeleid. Mijn antwoord daarop is ja. Het Rijk en de provincies werken al langere tijd nauw samen aan wolvenbeleid. We zijn daarbij ondersteunend. Denk bijvoorbeeld aan veebescherming, het Landelijk Informatiepunt Wolven, maar ook aan de juridische kaders die zij kunnen gebruiken om verdere maatregelen te treffen. Ik noem de algemene maatregel van bestuur en het toestaan van beheer. Ik heb net aangegeven dat ik in het kader van het ontwikkelen van juridisch houdbare kaders ga samenwerken met de provincies om dat met hen gezamenlijk, want zij zijn het bevoegd gezag, in goede banen te kunnen leiden.

De heer Grinwis vroeg mij wanneer het mogelijk is om paintballgeweren in te zetten voor het verjagen of afschrikken van wolven. Dat was een terechte vraag en ik kan daarbij niet ontkennen dat ik ook een bepaalde frustratie heb over hoelang dit al duurt, aangezien we de AMvB voor de zomer hebben ingevoerd en het lokaal gezag dit nog steeds niet kan doen. De minister van Justitie deelt dit ongeduld gelukkig. Wij zetten alles op alles om dit voor het einde van het jaar mogelijk te maken. Ik zie dat de heer Grinwis niet opstaat. Kijk.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Niet uitdagen.

Staatssecretaris **Erkens**:
Nee, nee, nee, nee. De heer Graus vroeg nog om meer voorlichting. Dat vinden wij ook belangrijk. Ik gaf net aan dat we het vaak over trappetjes hebben in deze debatten. Hetzelfde geldt voor de wolf. Het gaat om voorlichting. Het gaat om preventie. Het gaat ook om voorkomen dat mensen gedrag vertonen waardoor wolven minder schuw worden en een incident meer op de loer ligt. Een voorbeeld daarvan zijn zogeheten influencers die stukjes vlees neerleggen om daar leuke foto's van te maken. Dat zorgt er vaak voor dat het misgaat. Dat soort gedrag willen we voorkomen met elkaar.

De **voorzitter**:
U vervolgt met dierenwelzijn.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dan dierenwelzijn, voorzitter. Dieren in de veehouderij verdienen goede zorg en de mogelijkheid om hun natuurlijke gedrag zo veel mogelijk te vertonen. Als kabinet vinden we dierenwelzijn belangrijk. Daarom heb ik een ontwerp-AMvB naar uw Kamer gestuurd, waarin we de stap zetten naar een dierwaardige veehouderij. Hier zullen wij in januari met elkaar over debatteren. De AMvB is wat het kabinet betreft ambitieus en stelt minimumeisen, waar alle veehouders aan moeten voldoen. De AMvB houdt daarbij rekening met de praktijk en de haalbaarheid voor de individuele vee-ondernemer.

Deze ambitieuze stap zetten we in een complexe omgeving. De Nederlandse veehouderij is een mondiale speler en heeft daarbij dus te maken met veel verschillende markten, eisen en wensen. De belangrijkste afzetmarkt voor onze veehouderij is Europa, met name Noordwest-Europa. Met de landen daar trek ik dan ook op in Europees verband om die dierenwelzijnseisen ook in Europees verband op een hoger niveau te krijgen. Tegelijkertijd vormt Nederland met enkele andere landen een positieve uitzondering. We zien dat veel landen, ook in Europa, de aanscherping van dierenwelzijnsregels niet steunen en dat er zelfs op veel vlakken gekeken wordt naar afzwakking. Dat proberen we als Nederland te voorkomen. Daarom trekken we op met Denemarken en Duitsland, die ook concretere stappen willen zetten op dit vlak. Ik wil daarmee benadrukken dat de stappen die wij zetten ook wel uniek zijn.

Met de AMvB zet ik concrete en haalbare stappen naar een dierwaardige veehouderij, in lijn met de afspraken die we in het convenant Dierwaardige veehouderij met elkaar hebben gemaakt. Gelijktijdig met de start van de voorhang van de ontwerp-AMvB van het lid Ouwehand zullen we dus een debat daarover gaan voeren met uw Kamer. Net als de initiatiefnemer vindt het kabinet dat dieren op een dierwaardige manier gehouden moeten worden. Dieren in de veehouderij verdienen goede zorg en de mogelijkheid om natuurlijk gedrag te vertonen. Ook moeten niet-noodzakelijke lichamelijke ingrepen worden beëindigd. Volgens mij verschillen we van mening over de manier waarop dat bewerkstelligd moet worden. Ik denk dat het de komende weken en maanden een goed debat met uw Kamer zal zijn, omdat er best wel een grote keuze voorligt. Het kabinet kiest ervoor om binnen het bestaande systeem het dierenwelzijn te verbeteren. Lid Ouwehand stelt daar een andere route in voor. Volgens mij is dat gewoon een politieke keuze, waarover we het debat zullen voeren met elkaar.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Omdat misschien soms het beeld bestaat, ook in de buitenwereld, dat de AMvB niet ambitieus is, wil ik een aantal zaken opnoemen die we als kabinet nu willen veranderen. Dat zijn zaken waar de Kamer wellicht toch jarenlang om gevraagd heeft. Dieren krijgen meer ruimte. Alle dieren krijgen toegang tot daglicht. Alle dieren krijgen toegang tot voldoende voer en water. Er komen thermoregulatieplannen voor veehouders om hitte- en koudestress te voorkomen. Kooien voor kippen worden verboden. Er komen functiegebieden voor kippen, zoals zitstokken en plateaus, waar ze beter uitvoering kunnen geven aan gedragsbehoeftes. Er komt voldoende strooisel. Er komt omgevingsverrijking voor kippen. Het wordt verplicht om enkel vleeskuikens van robuuste rassen te houden. Het wordt verboden runderen aan te binden. Het wordt verboden om runderen te onthoornen. Kalveren worden sneller in de groep geplaatst. De minimumtransportleeftijd voor kalveren wordt verhoogd. Runderen worden op een geschikte ondergrond gehouden. Runderen krijgen minimaal één ligplaats. Volwassen runderen krijgen de mogelijkheid van vachtverzorging. Kalveren krijgen minimaal zes weken melk via de speen. Er komen voldoende eetplaatsen voor runderen en ze krijgen permanente toegang tot ruwvoer. Zo kan ik nog even doorgaan, maar u snapt mijn punt wel, denk ik.

Het beeld dat het kabinet niet naar een dierwaardige veehouderij wil, werp ik dus verre van mij. We zetten ambitieuze, grote stappen die uniek zijn in Europa en in de wereld. Ik zie uit naar het debat met de Kamer om te bezien op welke punten u van mij nog meer ambitie of een verandering verwacht. Ik denk dat we hier als kabinet echt een mooie stap mee zetten en dat we gewoon een goed, fundamenteel debat te voeren hebben over de richting die we kiezen, met hetzelfde doel voor ogen: het verbeteren van dierenwelzijn in de veehouderij.

Mevrouw Bromet vroeg naar de borging van het dierenwelzijn in de vleessector. Ik zie dat er een aantal mensen naar voren komen.

De **voorzitter**:
Heeft u nog heel veel in de beantwoording over dierenwelzijn?

Staatssecretaris **Erkens**:
Eigenlijk wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dan geef ik het woord aan mevrouw Ouwehand voor een interruptie.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Dank aan de staatssecretaris voor de beantwoording. Het klopt dat we nog het debat gaan voeren over de vraag of het de AMvB van de staatssecretaris of mijn wetsvoorstel wordt, maar het doel is een dierwaardige veehouderij. Dat debat ga ik nu niet voeren, maar ik wil wel de opmerking maken dat de Adviescommissie Stelseltoezicht Vleesketen heeft gezegd: de AMvB die er ligt, is onvoldoende om de problemen die wij signaleren, namelijk dat dierenwelzijn onvoldoende is geborgd, op te lossen. Die opmerking wil ik vandaag nog meegeven in het debat. Het debat over de vraag welke keuze de Kamer moet maken, zetten we dan volgende week voort.

Staatssecretaris **Erkens**:
De vraag van mevrouw Bromet ging over het stelseltoezicht vleesketen. Daar ga ik nog

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

op in, want u heeft gelijk: daar is meer voor nodig dan enkel de AMvB. Dat kan ik alvast als teaser meegeven.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Dan ben ik misschien voortijdig. Ik had ook nog een andere vraag gesteld over iets waar we het later over hebben. Er staan nog open normen in de AMvB. Er gebeuren een heleboel goede dingen, maar er zitten ook nog open normen in. Dat baart me gewoon zorgen, want dan krijg je weer een niet-handhaafbare situatie. Komt de staatssecretaris daar zo meteen nog op terug?

Staatssecretaris **Erkens**:
In de beantwoording zou ik daar niet meer op terugkomen, maar ik kan het nu ter plekke doen. We hebben aan de hand van onder andere de HUF-toets en een check van de NVWA gekeken of de normen handhaafbaar zijn. Er waren veel problemen in de vorige versie. Daar hebben we ons rekenschap van gegeven. We hebben aanpassingen doorgevoerd in de laatste versie. De inschatting van de NVWA is dat heel veel normen na verloop van tijd beter handhaafbaar worden. We gaan bijvoorbeeld een gids van goede praktijken uitwerken. Ik kan, gezien de vragen vanuit meerdere smaldelen voorafgaand aan de plenaire behandeling, daarover nog het een en ander naar de Kamer sturen. Het is namelijk wel een belangrijke vraag of de maatregelen handhaafbaar zijn of niet. Daar komt de vraag bij of ze uitvoerbaar zijn of juist te verstikkend zijn voor de ondernemer.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Ik zie het als een toezegging dat de staatssecretaris de informatie over de handhaafbaarheid nog naar de Kamer stuurt. Ik had ook nog specifiek gevraagd of de staatssecretaris voor 2027 en daarna in beeld kan brengen wat er in de begroting eventueel beschikbaar is voor de investeringsmaatregelen die bedrijven moeten doen om deze doelen te gaan halen.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dat zat in de schriftelijke set.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Stuur het dan drie dagen eerder.

De **voorzitter**:
Nee, mevrouw Den Hollander. Zo werkt het ritme van begrotingsbehandelingen niet.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik wilde op het einde de ambtelijke ondersteuning nog bedanken. Ze hebben tot na 3.00 uur 's nachts gewerkt aan de beantwoording. Dat wil ik wel benoemd hebben.

De **voorzitter**:
Hier moet ik de staatssecretaris gelijk in geven, mevrouw Den Hollander. U vervolgt.

Staatssecretaris **Erkens**:
Het lid Bromet had nog een vraag over de Commissie Stelseltoezicht Vleesteken. Die laat zien dat de borging van dierenwelzijn in de vleesketen beter moet. In mijn reactie hierop heb ik aangegeven dat ik de aanbevelingen heel serieus neem. De AMvB

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Dierwaardige veehouderij gaat kijken naar een stukje primaire productie, maar we willen de hele keten verbeteren op het gebied van dierenwelzijn, omdat de stelseltoezichtcommissie aangeeft dat die onvoldoende geborgd is. Ik kijk met de NVWA samen naar de handhaving op dat vlak. Ik gaf aan dat ik ook wil gaan werken aan een verbeterprogramma specifiek voor de slachtsector, omdat we daar onvoldoende beweging in zien. Daar is meer nodig. Op het gebied van transport hebben we een aantal maanden geleden de maximumtemperatuur verlaagd voor de komende zomer. Dat is de eerste zomer waarin we daarmee ervaring zullen opdoen. Daarnaast deel ik de conclusie van de stelseltoezichtcommissie dat veel zaken te veel ad hoc worden aangepakt en dat we te weinig kijken naar de keten als geheel, van boerderij tot slachthuis. Ik wil bezien hoe we al deze verbeteringen kunnen samenbrengen in één programma. Het is goed voor de aansturing vanuit mijn kant om te zien of die verbetering integraal over de hele keten plaatsvindt. Het wordt ook voor de Kamer een stuk overzichtelijker als we daarmee het hele proces inzichtelijk hebben met daarbij alle stappen die wij als kabinet zetten. Ik kan de Kamer begin 2027 informeren over de verdere uitwerking van de integrale ketenaanpak en hoe we daarin de aanbevelen van de adviescommissie verwerken.

Het lid Podt vroeg hoe dierwaardigheid wordt meegenomen in de UKV. De UKV richt zich primair op het vergroten van de afzet van duurzaam geproduceerde producten. Hiervoor wordt in eerste instantie gekeken naar het voedselaanbod van supermarkten. Daarnaast zetten we breder in op de verduurzaming van de keten. Een voorbeeld hiervan is de inzet op dierwaardigheid, zoals afgesproken in het convenant Stappen naar een dierwaardige veehouderij. Deze inzet maakt inderdaad onderdeel uit van de bredere ketenaanpak. In de gesprekken die de minister en ik hebben, zowel met de supermarkten als met de horeca, zijn we aan het bezien hoe dierwaardigheid meer een rol kan krijgen in de aanpak.

Mevrouw Podt vroeg hoe ik kijk naar initiatieven als Kalverliefde. Ze vroeg of ik die als standaard kan nemen voor de dierwaardigheid in de veehouderij. Kalverliefde is net als verschillende andere initiatieven in de veehouderij een mooi initiatief dat ik aanmoedig. Ik heb in een AMvB de minimumeisen vastgesteld waar alle ondernemers aan moeten voldoen. Met de AMvB zetten we grote stappen op dierenwelzijn, maar wel op een realistische wijze. Doordat we de minimumeisen vastleggen blijft er ruimte voor initiatieven als Kalverliefde om bovenwettelijke stappen te zetten en daar een meerprijs aan te verdienen. Op die manier kun je koplopers natuurlijk belonen.

Mevrouw **Podt** (D66):
Het probleem waar koplopers vaak tegen aanlopen, of dat nu in dierenwelzijn is of in andere vormen van verduurzaming, is dat zij vaak beoordeeld worden volgens het huidige systeem. Dat maakt het vaak ingewikkeld. Als iemand extra veel wil doen op dierwaardige veehouderij — we kennen een aantal mooie voorbeelden van varkenshouderijen in Oost-Nederland — en hij stapt naar RVO om wat hulp te krijgen, dan wordt hij beoordeeld volgens het schema zoals we dat kennen voor de gangbare veehouderij. Daar komt mijn vraag vandaan.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja, dus u bedoelde dat we koplopers de ruimte geven om koploper te blijven en daarbinnen beloond te worden. Dan had ik de vraag anders geïnterpreteerd. Die ruimte

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

wil ik ook meer gaan bieden. Ik zal er in tweede termijn iets uitgebreider op terugkomen hoe het kabinet dat wil gaan doen.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Nog even over Kalverliefde. Ik vertelde vorige keer dat ik gesproken had met de initiatiefneemster. Het is één vrouw die dat allemaal doet en die graag geholpen wordt door mensen die privaat geld daarvoor beschikbaar stellen. Zij zal blij zijn dat het ministerie van Defensie ervoor kiest om de melk af te nemen. Net als bij de biologische sector helpt het heel erg als de overheid ervoor kiest om zo'n product af te nemen en daardoor de afzet te vergroten. Is de staatssecretaris bereid om dit aan andere ministeries voor te stellen? Want dat zou het echt een boost geven.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik ben bereid om ernaar te kijken, vooral in het kader van de bredere ketenaanpak, die ik net noemde. Laat mij in de tweede termijn terugkomen op de termijn waarop wij de Kamer hierover zullen informeren, want ik heb de tijdslijn niet scherp. We willen dierwaardigheid inderdaad zichtbaar kunnen maken en kunnen belonen. Het lijkt me niet gek als je voor koplopers die ruimte biedt.

De heer **Lohman** (CDA):
Is de staatssecretaris het met mij eens dat verduurzamingsinitiatieven zoals Beter voor Natuur & Boer dierenwelzijn al meenemen in hun beoordelingscriteria?

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik snap de vraag niet volledig, voorzitter. Misschien kan de heer Lohman er wat meer woorden aan wijden.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik begreep net dat dierenwelzijn een apart traject is qua ketenaanpak. We hebben net een discussie gehad over middelsturing en doelsturing. Er is een aantal keteninitiatieven en daarin worden verschillende duurzaamheidscriteria meegenomen. Dat is in een aantal gevallen ook dierenwelzijn. Ik begrijp niet zo goed waarom dierenwelzijn een andere aanpak zou moeten hebben dan de andere criteria als je concurrentie op duurzaamheid juist wilt belonen.

Staatssecretaris **Erkens**:
De minister heeft die vraag ook deels beantwoord. De UKV gaat over de wettelijke verplichting en de stok achter de deur. Het is best een stevig instrument wat dat betreft. Dat is daarom een stuk gerichter. Bij de bredere ketenaanpak kijken we inderdaad naar meerdere facetten. Om die reden hebben we binnenkort ook gesprekken met de gezamenlijke supermarkten. Het is dus niet zo dat het aparte trajecten zijn, waarover niet met elkaar wordt nagedacht. Je wilt voorkomen dat je met supermarkten individuele gesprekken voert over minder gewasbescherming, dierwaardigheid, biologisch en nog drie andere facetten. Dat maakt het onnodig complex.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Lohman** (CDA):
Dat was precies mijn punt: zorg ervoor dat het in gezamenlijkheid wordt aangepakt. Fijn dat u samen met de supermarkten in gesprek gaat.

Staatssecretaris **Erkens**:
Zeker. De minister en ik praten er ook samen over, dus we proberen dat in goede banen te leiden.

De **voorzitter**:
Ik stel voor dat u nu eerst dit onderdeel afrondt.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja. Mevrouw Podt en de heer Graus vroegen mij naar de kalverhouderij; de heer Grinwis trouwens ook. In het convenant Dierwaardige veehouderij hebben we afspraken gemaakt tussen de kalverhouderij en de Dierenbescherming. Hierin geeft de kalversector aan in 2028 en uiterlijk in 2030 te stoppen met de import van Ierse kalveren. Het recente besluit van de NVWA om per 2028 te gaan handhaven op het transport sluit hierbij aan. Ook heeft de kalversector afgesproken dat in 2040 alle kalveren op Nederlandse bedrijven geboren zijn in Nederland, België, Luxemburg, Duitsland of Zuid-Denemarken. Ik ben blij met deze afspraken, omdat de kalverhouderij daarmee gaat voldoen aan de wensen die in de motie stonden, maar ook omdat Nederland binnen de Europese regelgeving niet-zelfstandig transport van kalveren tussen EU-landen kan verbieden. Volgens mij was dat ook meermaals in debatten de frustratie van de Kamer. De kalversector werkt aan de uitvoering van deze afspraken. Ik heb met hen gesproken en duidelijk aangegeven dat het kabinet hier groot belang aan hecht, niet alleen voor het dierenwelzijn, maar ook in de brede visie op de toekomst van de kalversector. Daarom is het van belang dat we nieuwe manieren van samenwerking tussen de melkveehouderij en de kalversector vinden. We ondersteunen ook initiatieven die daaraan bijdragen, zoals pilots gezonde kalverketen.

Mevrouw Ouwehand vroeg waarom er niet wordt begonnen met het ontwikkelen van een dierwaardige veehouderij door koeien in de wei te laten en varkens te laten wroeten. De ontwerp-AMvB Besluit dierwaardige veehouderij is opgesteld conform artikel 2.3a van de Wet dieren wat betreft het identificeren van gedragsbehoeften. Ik hoef u allemaal niet te vertellen waar het vandaan komt. De afweging die wij gemaakt hebben, heb ik in mijn inleiding net al grotendeels toegelicht. Wij kiezen een andere route voor het verbeteren van dierenwelzijn, namelijk binnen de bestaande veehouderij. Ik denk dat het lid Ouwehand inderdaad een hele andere uitgangspositie gekozen heeft en dat we daarom tot andere voorstellen zijn gekomen.

Er is ook gevraagd: hoe ga je boeren ondersteunen die zich inzetten voor een dierwaardige veehouderij? De omslag mogelijk maken vergt investeringen en inspanningen van veehouders, banken, financierders, de overheid, de marktketen en consumenten. Daarnaast landen die opgaven op het boerenerf samen met andere opgaven. Daarom werken we dit op een integrale wijze verder uit. Daarbij weten boeren waar ze aan toe zijn en kunnen ze verantwoorde investeringsbeslissingen nemen, onder andere over integraal duurzame stallen. Daar doen we een aantal zaken voor. We hebben middelen beschikbaar voor de onderzoeksprogramma's met betrekking tot die stallen. De minister en ik gaan met de staatssecretaris van IenW aan tafel zitten om te bezien hoe we bij de stalbeoordelingen dierwaardigheid integraal kunnen meenemen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Daarnaast kijken de minister en ik naar het instrumentarium dat we uitwerken. Als boeren één keer de stal vervangen, heb je idealiter dat ze met die investering voldoen aan alle facetten die de overheid van hen vraagt. In de verdere uitwerking nemen we dat ook mee met elkaar.

Voorzitter. Het lid Mathijsen vroeg of ik een tijdlijn kan geven voor maatregelen om het ongezond doorfokken van dieren te stoppen. Ik volg de Europese verordening op het vlak van het welzijn en de traceerbaarheid van honden en katten. De Europese Commissie zal in 2030 komen met de schadelijke uiterlijke kenmerken waarmee niet gefokt mag worden. In 2036 geldt er ook een fokverbod voor dieren met schadelijke erfelijke ziekten. Vooruitlopend op de Europese verordening zet ik samen met de veterinaire professionals in op een goede implementatie van de vrijwillige veterinaire fokscreening voor honden die ik beschikbaar heb gesteld en die kijkt naar de geschiktheid van het individuele ouderdier. Hiermee willen we de gezonde fok stimuleren.

Mevrouw Den Hollander heeft daarnaast een amendement ingediend voor een subsidie om fokkers te ondersteunen bij de keuze voor een combinatie van ouderdieren om erfelijke ziekten en aandoeningen bij pups tegen te gaan en de genetische diversiteit binnen de rassen te behouden. Daar kijken we als kabinet positief naar. Ik zal daar straks bij de appreciaties nog op terugkomen. Daarnaast heb ik het Expertisecentrum Genetica Diergezondheid onlangs subsidie gegeven om eenzelfde fokscreening voor katten te ontwikkelen. Ook heb ik een subsidie gegeven voor het vaststellen van kenmerken voor het fokken met kortsnuitige katten.

Voorzitter, zal ik dit blokje afmaken?

De **voorzitter**:
Ja, dat hadden we gezegd.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dan heb ik even wat water nodig; ik blijf maar praten. Er waren veel vragen, voorzitter.

De **voorzitter**:
Neem uw tijd. Zeker.

Staatssecretaris **Erkens**:
Mevrouw Mathijsen vroeg mij tevens om met een open houding te kijken naar de door de Partij voor de Dieren en 50PLUS ingediende amendementen tegen eenzaamheid bij mens en dier. Vooropstaat dat een huisdier voor veel mensen een maatje is. Het dier biedt gezelschap en gaat eenzaamheid tegen, ook bij ouderen. Beide amendementen doen een voorstel om eenzaamheid tegen te gaan en te borgen dat oudere honden de juiste specialistische zorg krijgen. Ik vind dat een sympathiek idee. Ik vraag me wel af tot welke mate de verantwoordelijkheid van de overheid op dit punt strekt en wat uiteindelijk de verantwoordelijkheid van het individu is. Je moet goed kunnen nadenken over hoelang je goed voor een huisdier kunt zorgen. Ik heb een rapport van de Raad voor Dierenaangelegenheden ontvangen. Beide amendementen spreken daar trouwens ook over. Dat is een belangrijk rapport voor ons om een inhoudelijke reactie te kunnen geven. Die amendementen komen wat mij betreft wat te vroeg. Ik zal daar dadelijk wat langer op ingaan. Ik wil het rapport eerst echt goed bestuderen, ook samen met de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

minister van VWS, om hier daarna een goeie, inhoudelijke reactie op te kunnen geven.

Mevrouw Den Hollander vroeg mij wat ik ga doen om ervoor te zorgen dat dieren niet de dupe worden van zorg mijden als gevolg van hoge zorgkosten. We werken aan bescherming tegen hogere prijzen. Ik vind het ook belangrijk dat minima waar nodig ondersteuning kunnen krijgen bij de zorg voor hun dier. Met de Uitvoeringsagenda Diergeneeskundige zorg tref ik eerst maatregelen om de marktwerking te verbeteren en consumenten te beschermen tegen het risico op overbehandeling en hogere prijzen. Door de maatregelen hebben consumenten straks betere informatie over kosten en behandelingen en kunnen ze prijzen vergelijken en keuzes maken die passen bij hun budget. Dat is de route waarlangs consumenten waar mogelijk kosten kunnen besparen en dat kunnen merken in hun portemonnee.

Mevrouw Den Hollander vroeg ook of ik bijvoorbeeld een mogelijkheid kan bieden voor zorg op maat, via een chip- of castratieservice voor huisdieren van minima. Ik vind het belangrijk dat minima waar nodig die ondersteuning kunnen krijgen. Er zijn veel lokale initiatieven om minima te ondersteunen. Vaak werken dierenartsen hierin goed samen met gemeenten. De verantwoordelijkheid voor regelingen voor minima ligt bij gemeenten. Die wil ik daar ook laten, maar wij zien wel dat an sich beschikbare hulp niet altijd gevonden wordt. Samen met het ministerie van SZW en betrokken hulporganisaties ben ik daarom bereid om de vindbaarheid van initiatieven te helpen vergroten.

Mevrouw Mathijsen vroeg mij wanneer de Kamerbrief over de aanpak van hoge dierenartskosten verwacht kan worden. Ik heb op 17 juni de Uitvoeringsagenda diergeneeskundige zorg naar uw Kamer gestuurd, met vooral een pakket aan maatregelen met acht concrete actielijnen voor onder andere betere bescherming van huisdiereigenaren tegen hogere prijzen en een betere marktwerking. Momenteel werk ik, zoals ik heb toegezegd, aan een routekaart met daarin ook wanneer welke actie in wetgeving omgezet kan worden. Ik streef ernaar die routekaart in het eerste kwartaal 2027 met u te kunnen delen.

Mevrouw Beckerman ging ook in op de richtlijnen voor dierenartsen, onder andere voor transparantie in de spoedzorg. De standaarden die de beroepsgroep heeft gemaakt inzake de verantwoordelijkheid van praktijken voor transparantie en de organisatie van spoedzorg wil ik wettelijk borgen. Daarnaast is van belang dat de professionals de zorg voor het dier centraal stellen, zonder dat ongewenste financiële prikkels de beslissing beïnvloeden welke zorg passend is voor het dier. Dierenartspraktijken hebben een cruciale rol en verantwoordelijkheid in het aanbod van zorg. Ik wil daarom die ongewenste prikkels voor dierenartsen verbieden en dat verbod in regelgeving opnemen, zoals ook toegezegd in het debat over de uitvoeringsagenda. Zo worden mogelijke prikkels voor overbehandeling en daarmee ook overmatige gerelateerde medicijnenverkoop tegengegaan.

Het huidige juridische kader is geënt op de bevoegdheid van de individuele diergeneeskundige en niet op de organisatie waar zij werkzaam zijn. Om de verantwoordelijkheden van dierenartsklinieken juridisch te borgen, zal ik daarom de wetgeving moeten aanpassen. De wettelijke borging vereist best wel fundamentele wijzigingen van het zorgstelsel op dit vlak en ook de aanpassing van de Wet dieren. Ik

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

wil goed bekijken hoe die wettelijke eisen aan praktijken eruit kunnen zien en wat daarbij ook effectief juridisch passend en handhaafbaar is. Dat vergt een zorgvuldige uitwerking. Daar heb ik tijd voor nodig. Een goede afstemming met de stakeholders is daarin cruciaal. Ik zal, zoals ook eerder toegezegd, begin volgend jaar in de routekaart verder toelichten hoe die tijdslijnen eruit zullen zien voor deze maatregelen.

Voorzitter. Dat was dit blokje. En mijn stem is bijna helemaal weg.

De **voorzitter**:
De heer Grinwis, mevrouw Beckerman, meneer Graus.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Een tijdje terug had de staatssecretaris het over de kalverhouderij en de stappen die hij wil zetten om die meer in balans te brengen met de Nederlandse melkveehouderij. Dat bracht mij op het punt van de dierrechten. Die zijn in het coalitieakkoord aangekondigd. Dat moet zorgvuldig en proportioneel gebeuren. Wat is nu de laatste stand van zaken? Ik begreep dat er begin 2027 een concreet voorstel komt, maar hoe staat het daar nu mee?

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik kom er in tweede termijn op terug wanneer dat rechtenstelsel er komt.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Over de hoge kosten voor dierenartsen. Wij vragen hier als SP al een aantal begrotingsbehandelingen en debatten op rij aandacht voor, omdat we zien dat er commercialisering is, dat ketens en private equity praktijken overnemen en de rekening stijgt. Ik hoor de staatssecretaris een aantal dingen toezeggen, bijvoorbeeld dat er in het eerste kwartaal een update komt. Maar tegelijkertijd zegt hij dat wetgeving allemaal veel langer duurt. Wanneer denkt de staatssecretaris daar wel mee te kunnen komen? Hier lopen namelijk echt veel mensen tegenaan.

Staatssecretaris **Erkens**:
Wij komen niet met een update, maar met een tijdslijn waarin we uitwerken wanneer welke wetgeving naar uw Kamer zal komen en waar wij prioriteit aan geven. Het is een heel omvangrijk pakket met acht actielijnen. Sommige zaken vergen best wel grote wetgevingstrajecten om het goed te kunnen borgen. Vandaar dat ik zeg: begin volgend jaar zal ik u informeren over die tijdslijnen en daarin zullen we aangeven wanneer u als Kamer ook wetgeving kan verwachten.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Een van de mooie dingen die de staatssecretaris net zei, was dat hij er eigenlijk voor wil zorgen dat je niet meer de individuele dierenarts aanspreekt, maar juist ook de werkgever. Ik denk dat dat ook wel gevoeld is. Veel dierenartsen zeggen: ik word aangesproken, maar het probleem zit bijvoorbeeld ook bij dat soort ketens. Dat is wel heel urgent, bijvoorbeeld ook met die standaarden, waar de sector zelf mee is gekomen. Dat is supergoed, maar nu kun je daar eigenlijk aan ontkomen. Kan de staatssecretaris nou niet iets meer duidelijkheid geven over wanneer je zoiets wél kan vormgeven?

Staatssecretaris **Erkens**:
De behandelstandaarden worden redelijk geprioriteerd in de aanpak. Volgens mij is dat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

in de loop van '27, begin '28. Als dat niet klopt, kom ik daar in de tweede termijn even op terug. Deze doe ik even uit mijn hoofd. Het is een tweetrapsraket. De sector zelf werkt ze nu al uit, trouwens ook met ondersteuning vanuit onze kant. Het vastleggen ervan kan op een later moment plaatsvinden, maar u heeft daarin gelijk: dat moet niet drie tot vier jaar duren. Ik weet van meerdere de begrotingsbehandelingen dat de SP daar inderdaad op gehamerd heeft.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dan ben ik toch wel benieuwd naar het volgende. We hebben een initiatiefwet gemaakt, omdat we vinden dat het naar Frans voorbeeld moet. Daar zeggen ze eigenlijk: als die rekening echt veel en veel te hoog is, kan er worden ingegrepen. Dat gaat dus niet over normale kosten en normale personeelskosten. Dat wordt getoetst door een commissie waarin dierenartsen zelf zitting hebben. Zo voorkom je echt excessieve rekeningen. We hebben daar een initiatiefwet voor gemaakt. Natuurlijk heeft de staatssecretaris die nog niet helemaal kunnen bekijken, maar ik ben wel benieuwd wat hij vindt van het idee. Je zet hiermee namelijk een extra stok achter de deur om te voorkomen dat baasjes en dieren worden opgezadeld met dit soort problemen.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik vind het riskant om al mijn appreciatie te geven op basis van het wetsvoorstel waarvan u mij gisteren de eerste kopie heeft verleend, wat ik wel een hele eer vind. Het idee erachter vind ik sympathiek. Wij hebben volgens mij pas ook het initiatiefwetsvoorstel van de heer Bushoff aangenomen, over het ingrijpen wat betreft het mededingingsrecht. Ik zou het wel in relatie daartoe met elkaar willen appreciëren: voegt dit daarbinnen iets toe en lossen we daarmee het probleem op dat we willen oplossen? Ik sta wel sympathiek tegenover de gedachte. Ik gaf net zelf ook aan: het schrijven aan een initiatiefwetsvoorstel noopt de bewindspersoon altijd tot een hele serieuze blik erop, want vanuit het Kamerlid in kwestie gaat er heel veel tijd in zitten. Dat waardeer ik.

De heer **Graus** (PVV):
Ik wil nog een beroep doen op mijn provinciegenoot, de staatssecretaris van Dierenwelzijn. Allereerst dank dat de staatssecretaris het Expertisecentrum Genetica Diergeneeskunde laat voortbestaan. Dat is ons allemaal heel veel waard, van links tot rechts. Dokter Hille Fieten en dokter Paul Mandigers — dat zijn twee mensen die dat ook allemaal bestieren — willen niet alleen maar dierenleed voorkomen, maar ook menselijk leed en extreem hoge dierenartskosten door die foute fok. Ik had het volgende gevraagd. Betrek ze bij het opstellen van handhavingscriteria. Dat is ook in het belang van de NVWA, de dierenpolitie en noem allemaal maar op. Dat is ook in het belang van fokkers en alle handhavers. Ik had graag nog de toezegging gehad dat u dat daarin laat meenemen.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik kan toezeggen dat ik daar op bezoek ga, naar aanleiding van de vragen van de heer Graus. Ik zal het in het gesprek sowieso meenemen en dat met hen bespreken.

De heer **Graus** (PVV):
Ik doe dat om die motie achterwege te laten tot na het bezoek. Misschien is die dan ook

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

helemaal niet meer nodig. Dank u wel, meneer de staatssecretaris, zeg ik via de voorzitter.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw beantwoording met het blokje gewasbeschermingsmiddelen.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik kan u troosten, voorzitter: de volgende twee blokjes zijn een heel stuk kleiner. We zijn er dus bijna doorheen.

Mevrouw Bromet vroeg mij nog of het convenant gewasbescherming voldoende garanties biedt, of dat hier meer regie en handhaving op nodig is. Het convenant toekomstgerichte gewasbescherming moet nog gesloten worden, maar ik wil met het convenant zorgen voor een forse verlaging van de milieubelasting van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Er komt een nationaal reductiedoel voor 2040, met tussendoelen voor 2030, 2033 en 2035, en afrekenbare sectorale reductiedoelen. Als borgingsmechanisme geldt dat zodra die doelen niet gehaald worden, het Rijk met de convenantspartijen om tafel gaat en aanvullend beleid treft. Daarnaast komen er door het Rijk aangestuurde afspraken over leefomgeving, water en Natura 2000, die het kabinet na het sluiten van het convenant wettelijk vastlegt. Ik ben het met mevrouw Bromet eens dat handhaving op illegale bestrijdingsmiddelen prioriteit moet hebben. Daarom heeft de NVWA de afgelopen jaren gericht geïnvesteerd in de aanpak van illegale gewasbeschermingsmiddelen, zowel vanuit toezicht als vanuit inlichtingen en opsporingen. Dit heeft geleid tot een groot aantal onderzoeken en een versterking van de informatiepositie. Dit stelt de NVWA in staat om gerichter en informatiegestuurd op te treden tegen zowel de handel in als het gebruik van illegale gewasbeschermingsmiddelen.

Een succesvol voorbeeld van het toezicht op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen is het project "Kwetsbare gebieden: basisscholen" van de NVWA, waarbij 53 risicopercelen binnen 75 meter van een basisschool zijn gecontroleerd; 35 daarvan grenzen zelfs direct aan het schoolterrein. 75% van de bedrijven bleek zich aan de regels te houden. Alle inspectieresultaten zijn ook op bedrijfsniveau op de website gepubliceerd, zodat er ingegrepen kon worden bij de bedrijven die zich niet aan de regels hielden. In 2027 voert de NVWA inspecties uit op percelen langs dichtbevolkte gebieden. Ook die inspectieresultaten worden te zijner tijd openbaar gemaakt. We zien trouwens ook dat waterschappen op dat vlak zaken openbaar maken en publiceren, bijvoorbeeld Delfland.

Mijn eerste werkbezoek als staatssecretaris was bij een glastuinbouwer. Die zei tegen mij: we weten gewoon dat de meeste collega's zich eraan houden, al is het soms complex, maar er zitten er ook altijd een aantal tussen die dat niet doen. Dat is waarom we de sanctionering gaan verhogen, namelijk om die boetes afschrikwekkender te maken en te voorkomen dat het gewin van het illegaal gebruik hoger is dan de boete die ingecalculeerd wordt. Die instrumentele berekening wil je kunnen voorkomen.

De heer Flach vroeg nog waar het praktijkprogramma Plantgezondheid 2.0 blijft. In het eerste praktijkprogramma Plantgezondheid is succesvol gewerkt aan het ontwikkelen en uitdragen van kennis over weerbaar telen en minder gebruik van chemie. Ik ben het met de heer Flach eens dat er geïnvesteerd moet blijven worden in praktijkonderzoek om te

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

werken aan een teeltsysteem dat veel minder gewasbeschermingsmiddelen nodig heeft, maar tegelijkertijd zorgt voor voldoende voedsel en een goed bedrijfsmodel.

Dat sluit ook aan bij de inzet van het convenant. Daar heb ik het net al over gehad. Hierin wordt ook gewerkt aan het opzetten van een meerjarig kennis- en innovatieprogramma voor weerbare planten en teeltsystemen en innovatieve toepassingstechnieken. Daar past praktijkonderzoek om te werken aan een meer weerbare teelt goed bij; dat wordt in de uitwerking van dit programma dus al betrokken. We hebben daarom budget gereserveerd voor een vervolg op dit programma binnen de middelen onder artikel 25.3, zodat we er volgend jaar, in '27, mee kunnen starten en we ook vooruitlopen op de definitieve afspraken uit het convenantprogramma. In de gesprekken die we hebben, verwachten we ook van de sector dat ze ambitieuze pilots voorstellen om het praktijkprogramma goed te kunnen invullen.

Voorzitter. Dan ga ik naar het blokje overig.

De **voorzitter**:
Niet volgens de heer Grinwis, hoor.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
De staatssecretaris gaat er in rap tempo doorheen. Mijn vraag gaat over het volgende. Het convenant zit nog in een soort uitwerkingsfase. In de tussentijd voelen provincies zich eigenlijk gedwongen door rechterlijke uitspraken of door rechtszaken om verdergaande stappen te nemen. Ik zie wel wat spanning ontstaan tussen het convenant en wat sommige provincies aan het doen zijn. Het convenant stuurt erg op de vermindering van milieubelasting en op doelen, terwijl sommige provincies naar het sturen op middelen grijpen. Hoe gaat de staatssecretaris voorkomen dat dat te veel uit elkaar gaat lopen?

Staatssecretaris **Erkens**:
Dat is tweevoudig. Ik heb in mijn eerste Kamerbrief hierover, toen we het convenanttraject startten, aan met name de gemeentes gevraagd om te wachten op het beleidskader van het Rijk op dit vlak, om te voorkomen dat het beleid per gemeente verschilt. Dat maakt het namelijk a complex voor ondernemers, maar b ook juridisch vrij kwetsbaar.

Ten tweede zitten VNG en IPO bij de convenantgesprekken als volwaardige partijen aan tafel. Wij proberen hun inderdaad voldoende tijd te geven zodra we een convenant sluiten om hun achterban te consulteren en om ervoor te zorgen dat het beleid daarna ook via VNG en IPO synchroon getrokken kan worden. De uitkomst moet eigenlijk gewoon een beleidskader zijn dat voor gemeentes en provincies duidelijk is, dat voor ondernemers goed uitlegbaar is en dat tegelijkertijd het resultaat gaat bewerkstelligen dat we met elkaar zoeken.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Daar ben ik het mee eens, maar dat is erg op hoofdlijnen. Laat ik het concreet maken. Een akkerbouwer uit Overijssel doet alles in de geest van het convenant. Denk bijvoorbeeld aan precisietechnieken, spotsprayen en dronebeelden. Daarmee vermindert het gebruik van de hoeveelheid werkzame stoffen met 90% tot 95%, maar kan hij toch — hoe zal ik het zeggen? — intensieve akkerbouwgewassen blijven telen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

met een lage milieubelasting. Dat dreigt wel moeilijker te worden als de provincie Overijssel verdergaande stappen zou zetten om bepaalde teelten onmogelijk te maken. Hoe wil de staatssecretaris hiermee omgaan? Wat gaat hij bijvoorbeeld in de richting van provincies doen?

Staatssecretaris **Erkens**:
Het belangrijkste is dat ik kom met een geloofwaardig beleidskader vanuit het Rijk. Ik vind namelijk niet dat het aan mij is om provincies nu te vertellen dat zij iets anders moeten doen als wij zelf geen verhaal hebben. Het convenant moeten we de komende weken met elkaar afronden. Daar komt een beleidskader uit dat we goed kunnen onderbouwen met elkaar. Ik ga ervan uit dat de gesprekken met het IPO er dan voor zorgen dat ook hun achterban comfort heeft bij de maatregelen die wij treffen, want we willen met een kader komen dat juridisch houdbaar is, met de resultaten op water, Natura 2000, leefomgeving en generieke reductie die we allemaal willen, maar waarmee tegelijkertijd ook die handhavingsverzoeken afgewezen kunnen gaan worden.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Dat ben ik helemaal met de staatssecretaris eens. Kan hij, als hij ons informeert over de afronding van de volgende fase ook ingaan op deze specifieke punten? Want inderdaad, het moet standhouden bij de rechter, maar tegelijkertijd wil je de doelsturingsfilosofie die onder het convenant ligt zo veel mogelijk intact laten, opdat provincies niet een geheel eigen filosofie gaan uitlopen. Wil de staatssecretaris hier specifiek op ingaan in zijn brief t.z.t.?

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja, voorzitter, dat kan ik doen.

De **voorzitter**:
U komt tot een afronding van uw beantwoording.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja, dat is het blokje overig, maar dat is niet heel uitgebreid, dus dat helpt. De heer Lohman zit samen met de heer Meulenkamp vooral in dit blokje.

De **voorzitter**:
Het blokje Lohman. Het blokje Lohman/Meulenkamp.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja. De heer Lohman vroeg wat de doelstellingen van de zogeheten innovatietop zijn. Hij noemde een heel breed scala aan organisaties, zoals Net Positive Network, van alles en nog wat, ontzettend mooie initiatieven. Ook vroeg hij naar het koppelen van de top aan de innovatieagenda. De innovatietop is bedoeld om innovatieve bedrijven, kennisinstellingen en investeerders samen te brengen om de innovatiekracht van de agrifoodsector te laten zien en zo private investeringen te mobiliseren en daarmee het innovatieklimaat te verbeteren. Tijdens de top op 7 december presenteren we de inhoud van de agenda, dus de richting die we kiezen. Zodra die rond is, zal ik die uiteraard met uw Kamer delen. De heer Lohman en anderen zijn ook welkom op de top als zij die

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

maandag niets te doen hebben. Ik denk dat het heel leuk kan zijn om die mee te krijgen, heel positief; laat het dus vooral weten na het debat als u dat wil, meneer Lohman en anderen.

Voorzitter. We hebben deze agenda samen met stakeholders opgesteld. Daarbij kijken we ook expliciet naar bestaande initiatieven. Ik heb bijvoorbeeld gesproken met Food24 in het traject en ook met vertegenwoordigers van heel veel andere initiatieven, want ik wil inderdaad voorkomen dat wij nu vanuit het Rijk iets nieuws bedenken terwijl er al ontzettend veel bedacht is. Het hele idee van de agenda is om de richting verder te kiezen, duidelijkheid te verschaffen en echt te consolideren waar we goed in zijn, in plaats van dat ik vanaf de tekentafel iets nieuws bedenk. Al deze initiatieven nemen we hierin mee. De partijen die de heer Lohman noemde, dragen om die reden ook bij aan de agenda.

De heer Meulenkamp vroeg mij of ik mijn best ga doen voor een goede uitvoering van de NGT-verordening. Ik deelde zijn blijdschap dat die eindelijk rond was. Het is een vrij technisch punt, maar het kan echt een doorbraak betekenen op veel belangrijke dossiers hier in Nederland en het is ook iets waar onze sector ontzettend goed in gaat zijn, dat weten we nu natuurlijk al. Dus ja, dat ga ik doen. Per juli 2028 treedt het in werking. Dat is nog bijna twee jaar. Ik vind dat nog steeds best wel lang duren, maar we hebben als Nederlandse inzet zowel bepaald dat we in die Europese uitwerking erbovenop zitten alsook dat we in Nederland toewerken naar het moment dat we op 1 juli 2028 als eerste Europese land meteen de loketjes kunnen openen en die zo ondernemersvriendelijk mogelijk kunnen opzetten.

De heer Meulenkamp vroeg ook hoe ik ervoor zorg dat Nederlandse vissers kunnen blijven ondernemen en niet op achterstand komen ten opzichte van Europese concurrenten. Dat doen we op verschillende manieren. Allereerst zetten we ons in Brussel in voor eenvoudige en uitvoerbare regelgeving, zodat de visserijondernemer zich kan richten op de uitoefening van zijn vak. Hierbij trekken we zo veel mogelijk op met andere landen, zodat het gelijke speelveld tussen de verschillende vloten wordt geborgd. Ook ondersteunen we innovatieve en duurzame technieken, onder meer via diverse innovatieregelingen, en ondersteunen we het verhogen van de energie-efficiëntie van de vloot. Op die manier worden visserijondernemers minder kwetsbaar voor schommelende brandstofprijzen en kunnen zij ook werken aan nieuwe en duurzame vangsttechnieken. Zo zal ik op 1 februari de regeling innoveren in de visserij openstellen met een budget van 6 miljoen euro. Daarnaast staat momenteel een regeling open van 25 miljoen euro voor de visserij, voor energie-efficiëntie, en 2 miljoen voor de schelpdiersector. En ik zet me natuurlijk in om nieuwe maar ook bewezen technieken, zoals de FloMo-techniek en andere mooie innovaties waar uw Kamer mij vaak aan herinnert, toegestaan te krijgen in Europa. Daarmee kan een visser met zowel ecologisch als economisch duurzame technieken zijn boterham verdienen.

Voorzitter, volgens mij heb ik nu de laatste vraag te pakken. Die is van de heer Grinwis. Hij vroeg namelijk: welke rol en verantwoordelijkheid zie ik voor mezelf ten aanzien van het afstoten van rotsblokken door Greenpeace? Laat ik ook hierover heel duidelijk zijn: dit is compleet onacceptabel en onverantwoord. Met deze acties breng je echt het leven van vissers in gevaar. Als zo'n rots in een net vast blijft zitten, kan de boot inderdaad kapseizen, zoals u eerder terecht uitwisselde. Ik heb dit deze week maandag besproken

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

met de Europees Commissaris, samen met mijn Belgische collega. Zij zullen ook met de Britten praten. Dit vond plaats in Britse wateren, dus binnen hun jurisdictie. Wij kunnen hier dus niet direct actie op ondernemen. We begrijpen dat de Britse autoriteiten nu onderzoek doen naar een mogelijke overtreding. We wachten de uitkomsten daarvan af. Als wij kunnen bijdragen aan dat onderzoek, doen we dat ook.

De heer **Lohman** (CDA):
Het is heel mooi dat de staatssecretaris de innovatietop ziet als een kans om richting te geven aan dat innovatie-ecosysteem. Mijn vraag zou wel zijn: hoe ziet het eruit op iets langere termijn? Worden daarvoor ook budgetten vrijgemaakt? Komt er misschien een verkenner? Kunt u daar een beetje een schets van geven?

Staatssecretaris **Erkens**:
Dat komt allemaal op 7 december, dus de planning en wat we allemaal gaan doen. Ik denk wel dat het van belang is om te benoemen dat de budgetten vanuit het Rijk beperkt zullen zijn. Dat weten alle partijen die deelnemen aan deze agenda trouwens ook. We hebben met elkaar echt de afspraak gemaakt om ons te richten op het mobiliseren en lostrekken van privaat kapitaal. Er is namelijk veel privaat kapitaal beschikbaar. Er is ook veel privaat kapitaal dat wil investeren in innovatie en onze agrisector. Vanuit het Rijk heb ik de verantwoordelijkheid om duidelijkheid te verschaffen en de knelpunten weg te halen die nu in de weg staan van het lostrekken van dat private kapitaal. We verwachten dat we met deze route mogelijk meer investeringen kunnen lostrekken dan met een extra subsidieregeling hierop.

De heer **Lohman** (CDA):
Er ligt natuurlijk ook een SER-advies over het in beweging zetten van en bouwen aan een publiek-private samenwerking. Er wordt ook gezegd dat het misschien goed zou zijn als er tafels worden georganiseerd waar de hele sector bij elkaar komt. Hoe kan ik dat in dit verband zien? Zijn dat aparte trajecten of verbindt u dat ook aan elkaar?

Staatssecretaris **Erkens**:
Op dit moment zijn dat aparte trajecten. Het lijkt me wel logisch dat we de haken slaan waar ze geslagen moeten worden, om te voorkomen dat er dubbel werk plaatsvindt. Tegelijkertijd hebben we hier een groot deel van de sector om tafel. Op de innovatietop van 7 december hebben we meer dan 200 leiders uit kennisinstellingen, overheidsorganisaties en de private sector, van zowel start-ups als volwassen bedrijven, uitgenodigd om bij elkaar te komen en samen te komen met — dit zijn allemaal lelijke Engelse woorden — roadmaps, voor de planning om in de komende tien jaar in die vier domeinen gewoon de beste van de wereld te worden. Partijen vanuit de sector zitten daarvoor aan tafel.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Lohman** (CDA):
Ja, de laatste vraag. Misschien kunt u heel kort nog toelichten wat de stand van zaken is rondom de uitwerking van het SER-advies.

Staatssecretaris **Erkens**:
De appreciatie komt spoedig naar uw Kamer toe, hoor ik men aan de zijlijn zeggen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik dank de staatssecretaris voor zijn krachtige reactie op de rotsblokken die in zee zijn geworpen. Dat is inderdaad verwerpelijk. Ik kijk uit naar wat eruit gaat komen.

Ik heb een vraag gesteld die nog niet is beantwoord, volgens mij ook niet in de schriftelijke set. Die ging over wat een poosje terug heel actueel was, met Amerikaanse navigatiesystemen. Onze vissers gaan bij nacht en ontij de zee op en zijn daarbij afhankelijk van navigatie. Die systemen zijn vaak in handen van Amerikaanse aanbieders. Hun back-upsystemen zijn vaak al sinds begin jaren negentig verlopen en zijn gevoelig voor cybercriminaliteit. Wat kan de staatssecretaris doen nu deze back-upsystemen zijn verlopen en ze voor hun navigatiesystemen eigenlijk helemaal afhankelijk zijn van Amerikaanse aanbieders?

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik kan daar in de tweede termijn op terugkomen. Volgens mij zat het antwoord in de schriftelijke set. Mocht dat zo zijn, zal ik het antwoord eruit pikken. Mocht dat niet zo zijn, dan zal ik het alsnog in de tweede termijn vertellen. Ik heb het namelijk wel gewoon voorbij zien komen gisteren.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik zal het nog een keer checken. Misschien stond het antwoord niet onder mijn naam. Ik zal het even checken.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik zal het zelf ook checken.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik heb nog één kleine vraag, die ik nog niet had gesteld. Dat is er wel eentje die bij de staatssecretaris terecht was gekomen. Wat is de inzet van de staatssecretaris inzake het verwijderen van oude windparken op zee? Vissers maken zich er best zorgen over dat er toch een deel van het fundament of de palen achterblijven op zee. Daar is ook gedoe over tussen verschillende belanghebbenden. Welke rol ziet de staatssecretaris voor zichzelf weggelegd? Wat is zijn standpunt hierover?

Staatssecretaris **Erkens**:
Voor mij is het van belang dat we de veiligheid van onze vissers inderdaad goed houden en dat we met elkaar voorkomen dat allerlei partijen naar elkaar wijzen als het gaat om de vraag waar de verantwoordelijkheid ligt. Sta mij dus toe dit eerst met mijn collega van IenW te bespreken en uw Kamer er dan over te informeren in een van de volgende visserijbrieven.

De **voorzitter**:
Daarmee zijn we aan het einde gekomen van de eerste termijn van de zijde van het kabinet en aanbeland bij de tweede termijn van de zijde van de Kamer. Daarvoor geef ik het woord aan mevrouw Bromet namens PRO.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Voorzitter. Ik vond het een inhoudelijk en respectvol debat. Ik heb er echt van genoten. Ik denk dat er een heleboel dingen zijn die wij als Kamer met elkaar delen. Ik vond ook de beantwoording van de staatssecretaris en de minister prima. De zorgen dat het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

stikstofbeleid van deze minister kan leiden tot de intensivering van de landbouw zijn nog niet helemaal weggenomen, maar ik houd vertrouwen en wacht het rustig af.

Ik heb toch een motie gemaakt naar aanleiding van de zorgen over de handhaving en de taakstelling van het kabinet. Als je zegt "we gaan bezuinigen" terwijl het nu al niet goed gaat met de handhaving, dan loop je het gevaar dat al die overtredingen gewoon in stand blijven, vind ik. Wij willen daarvan af. Daarom deze motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat handhaving in de landbouw tekortschiet;

overwegende dat de taakstelling rijksambtenaren ten koste van handhavingscapaciteit dreigt te gaan;

verzoekt de regering om bij de invulling van de taakstelling voor de NVWA toezicht en handhaving zo veel mogelijk te ontzien;

verzoekt de tekorten in handhavingscapaciteit bij de NVWA in kaart te brengen en aanstaande wetsvoorstellen steeds van een toets op de handhaafbaarheid en fraudebestendigheid te voorzien;

verzoekt de regering om bij die toets steeds de borging van de handhaving én de beschikbaarheid van capaciteit bij de NVWA te onderbouwen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Bromet, Podt, Koorevaar, Ouwehand, Beckerman en Grinwis.

Zij krijgt nr. 42 (37020-XIV).

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dat was het dan, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel, mevrouw Bromet. Het woord is aan mevrouw Podt namens D66 in de tweede termijn.

Mevrouw **Podt** (D66):
Voorzitter. Ik deel wel wat mevrouw Bromet net zei. Ik vond het echt een prettig debat; het was mooi inhoudelijk. We hebben de komende tijd nog een paar wetsbehandelingen met elkaar te gaan. Dat is een goed voorteken; dat is heel fijn.

Ik heb drie moties. De eerste is als volgt.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat innovatieve voedselbedrijven voor de toelating van nieuwe producten afhankelijk kunnen zijn van Europese toelatingsprocedures die meerdere jaren in beslag nemen;

overwegende dat gedurende deze procedures nieuwe wetenschappelijke inzichten, productverbeteringen of technologische ontwikkelingen kunnen ontstaan;

overwegende dat het onwenselijk is wanneer bedrijven vanwege dergelijke ontwikkelingen een volledige toelatingsprocedure opnieuw moeten doorlopen;

overwegende dat Europese toelatingsprocedures ruimte moeten bieden voor innovatie, zonder afbreuk te doen aan de eisen voor voedselveiligheid;

verzoekt de regering zich in Europees verband ervoor in te zetten dat lopende toelatingsaanvragen voor innovatieve voedingsmiddelen tussentijds kunnen worden gewijzigd of aangevuld wanneer nieuwe inzichten of ontwikkelingen daartoe aanleiding geven, zonder dat de aanvraag daarvoor onnodig volledig opnieuw hoeft te worden ingediend,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Podt, Meulenkamp en Lohman.

Zij krijgt nr. 43 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de transitie naar een dierwaardige veehouderij investeringen en aanpassingen vraagt van veehouders;

overwegende dat boeren deze omslag alleen duurzaam kunnen maken als ook andere partijen in de voedselketen verantwoordelijkheid nemen voor de kosten en afzet van dierwaardiger geproduceerde producten;

overwegende dat de ketenaanpak bedoeld is om afspraken te maken over de bijdrage van verschillende ketenpartijen aan de verduurzaming van de landbouw;

verzoekt de regering om dierenwelzijn en de transitie naar een dierwaardige veehouderij expliciet onderdeel te maken van de ketenaanpak, en daarbij concrete afspraken te maken over de bijdrage van ketenpartijen aan de afzet en een passende vergoeding voor dierwaardiger geproduceerde producten,

en gaat over tot de orde van de dag.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Podt, Bromet en Lohman.

Zij krijgt nr. 44 (37020-XIV).

Mevrouw **Podt** (D66):
De laatste.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat Nederland de grootste producent van kalfsvlees in Europa is, terwijl meer dan 90% van het kalfsvlees wordt geëxporteerd en jaarlijks meer dan 700.000 kalveren worden geïmporteerd;

overwegende dat deze omvang van de kalversector slechts beperkt samenhangt met de binnenlandse consumptie en economische meerwaarde voor heel Nederland, terwijl zij wel gevolgen heeft voor dierenwelzijn, diergezondheid en milieu;

overwegende dat de Kamer meermaals heeft uitgesproken dat de kalverhouderij beter in balans moet worden gebracht met de omvang van de Nederlandse melkveehouderij, waaronder motie-De Groot/Grinwis (36410-XIV, nr. 53) en de motie-Bromet c.s. (36755, nr. 47);

verzoekt de regering opvolging te geven aan bovengenoemde moties en bij de inrichting van de kalverhouderij te koersen op de omvang en de belangen van de Nederlandse melkveehouderij, rekening houdend met grenseffecten,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Podt, Grinwis, Bromet, Graus en Ouwehand.

Zij krijgt nr. 45 (37020-XIV).

Mevrouw **Podt** (D66):
Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het woord is aan mevrouw Vellinga-Beemsterboer. Zij spreekt eveneens namens D66.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Ik heb nog twee moties. De eerste.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

constaterende dat artikel 8 van de Europese Natuurherstelverordening vraagt om het behoud en de vergroting van groen in stedelijke gebieden;

overwegende dat organisaties zoals Stichting Steenbreek, Trees for All, Samen Klimaatbestendig, IVN Natuureducatie en het NK Tegelwippen al jaren ervaring hebben met het vergroenen van dorpen en steden, samen met gemeenten en inwoners;

overwegende dat het belangrijk is deze waardevolle kennis en ervaring ten volle te benutten om gemeenten te helpen hun eigen leefomgeving te vergroenen;

verzoekt de regering om samen met deze organisaties een praktische handreiking voor gemeenten op te stellen, waarin hun kennis en praktijkervaring worden vertaald naar concrete voorbeelden en maatregelen waarmee iedere gemeente op een eigen manier kan bijdragen aan de uitvoering van artikel 8,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Vellinga-Beemsterboer.

Zij krijgt nr. 46 (37020-XIV).

Twee interrupties in de tweede termijn.

De heer **Flach** (SGP):
Dit was de motie waarvan ik al bang was dat die zou komen. Dit gaat ambtelijke capaciteit kosten. Er wordt gevraagd om een praktische handreiking, maar vervolgens staat er in het dictum: iedere gemeente op haar eigen manier. Dat is met elkaar in tegenspraak. Moeten we dit niet gewoon bij gemeentes laten en hier geen ambtenaren mee opzadelen?

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Ik ben het daar niet mee eens. Ik denk dat het heel nuttig is dat elke gemeente haar eigen weg zoekt, maar ook ondersteuning krijgt op plekken waar al ontzettend veel kennis is vergaard. Ik denk dat we daarmee juist ook heel veel capaciteit gaan besparen, omdat we vragen dat niet iedereen zelf het wiel gaat uitvinden.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Flach** (SGP):
We hebben daar de VNG voor. Er zijn talloze congressen en zelfs een NK Tegelwippen; dat heeft mevrouw Vellinga zelf ook genoemd. Ik vraag me echt af of we met dit soort moties de overheid niet alsmaar verder laten uitdijen en of dit niet haaks staat op onze wens voor een kleinere, meer terughoudende overheid en op het primaat van gemeentes.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Nogmaals, ik ben het er niet mee eens. Ik denk dat we zo juist gebruikmaken van initiatieven die in de maatschappij zijn ontstaan en die juist voorkomen dat we als

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

overheid allemaal zelf het wiel moeten uitvinden. Dat levert dan een soort publiek-private samenwerking op. Daar ben ik alleen maar heel erg voor.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ik denk weleens: hoe zou Nederland nou naar ons kijken? Er zijn zulke grote problemen in Nederland, maar we dienen moties in over het NK Tegelwippen en hoe mensen hun tuin moeten inrichten en zo. Maar goed, dat even terzijde. Heeft mevrouw Vellinga van tevoren wel om een inschatting gevraagd, zo van: ik wil graag deze motie indienen, maar wat zou dat allemaal eigenlijk gaan kosten?

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Die heb ik inderdaad gevraagd. Ik heb overlegd. Dit is ondersteuning die op heel veel plekken gewoon heel erg gewenst is. Het is een aanmoediging van dingen die al gebeuren, maar ook een versterking van een intentie die heel veel mensen al hebben.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Dan spreekt mevrouw Vellinga zichzelf ook weer een beetje tegen. Ze heeft het over een intentie die heel veel mensen al hebben, over een aanmoediging van wat al heel veel gebeurt. Moet je daar dan echt via een motie meer druk op leggen? Daar gaat straks misschien ook weer allemaal regelgeving uit volgen. Dat moeten we toch niet willen? Laat mensen in hun tuin gewoon lekker doen wat ze zelf willen. Er zijn al heel veel mensen die aan het vergroenen zijn. Laat ze gewoon lekker en houd het geld in de zak voor andere dingen die we hier moeten doen.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Net als dat we bij het WK voetbal de voetballers hun eigen gang zouden kunnen laten gaan, maar toch het hele land vol hangen met oranje vlaggetjes om ze aan te moedigen, zie ik dit als een dikke vette aanmoediging. Zo is het ook bedoeld.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Als ik in het weekend een rondje door het dorp loop, word ik aangesproken door mensen die zeggen: kunnen jullie nou niet eens iets doen aan al die betegelde tuinen? Ik zou na al dit gemopper positief mijn steun willen uitspreken.

De **voorzitter**:
Uw tweede motie.

Mevrouw **Vellinga-Beemsterboer** (D66):
Nog één motie om dit toch even goed vast te klikken met elkaar.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de staatssecretaris nieuwe maatregelen in het wolvenbeleid heeft aangekondigd;

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

overwegende dat provincies en gemeenten bij de uitvoering van het wolvenbeleid te maken hebben met complexe juridische kaders;

overwegende dat voldoende juridische kennis en capaciteit nodig zijn om snel duidelijkheid te krijgen over de mogelijkheden om binnen deze kaders te handelen;

verzoekt de regering om medeoverheden te ondersteunen met voldoende juridische kennis en capaciteit om snel duidelijkheid te krijgen over de juridische mogelijkheden binnen het wolvenbeleid en daarmee zorgvuldig te kunnen handelen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Vellinga-Beemsterboer, Lohman en Grinwis.

Zij krijgt nr. 47 (37020-XIV).

Dank u wel. Het woord is aan de heer Graus namens de PVV in tweede termijn.

De heer **Graus** (PVV):
Dank u wel, meneer de voorzitter.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering het afschieten van katten per omgaande te stoppen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Graus en Wilders.

Zij krijgt nr. 48 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering een einde te maken aan het gesleep en de soms extreem lange diertransporten naar het buitenland met dierentuindieren zonder (medische) noodzaak,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Graus.

Zij krijgt nr. 52 (37020-XIV).

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering de risicoassessments door de Universiteit Utrecht na bijtincidenten niet meer met plastic handen of ander bij honden geliefd "bijtmateriaal" te laten plaatsvinden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Graus.

Zij krijgt nr. 53 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering te onderzoeken hoe de rechten van dieren — gelijk wilsonbekwamen — kunnen worden geborgd in de Grondwet,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Graus.

Zij krijgt nr. 54 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering om bij afwegingen en beslissingen inzake nieuw beleid de belangen en het welzijn van dieren boven geloofsovertuigingen en ideologieën te plaatsen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Graus.

Zij krijgt nr. 55 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering om een nieuw Zeehondenakkoord waarbij indien nodig binnen 24 uur noodhulp mag plaatsvinden,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Graus.

Zij krijgt nr. 56 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering ervoor zorg te dragen dat "naar aanleiding van bijtincidenten betrokken overheidsinstanties", waaronder het Openbaar Ministerie en de nationale politie, voor de gewenste risicoassessments de gerechtsdeskundigen van het "nationaal bijtincidentencentrum", de HondenCampus in Tilburg, betrekken alwaar met betere en realistische assessments wordt gewerkt, waardoor honden niet onterecht of door foute diagnose worden geëuthanaseerd,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Graus.

Zij krijgt nr. 57 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering in navolging van de zeer succesvol en effectief gebleken specialistische dierenpolitie en dierenofficieren van justitie, ter zake deskundige dierenrechters op te leiden opererend onder de bestaande strafkamer,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Graus.

Zij krijgt nr. 58 (37020-XIV).

De heer **Graus** (PVV):
Deze is medeondertekend door kattenliefhebber Wilders.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering om een landelijke aanpak inzake de bestrijding van de Aziatische hoornaar,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Graus en Van der Plas.

Zij krijgt nr. 49 (37020-XIV).

De heer **Graus** (PVV):
Deze is medeondertekend door bijenliefhebster Van der Plas.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering om een show- en vertoningsverbod van reeds verboden dieren of dieren waar onlangs een fokverbod voor is gaan gelden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Graus.

Zij krijgt nr. 50 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering om strengere controle en hardere handhaving in de strijd tegen de illegale handel in dieren en/of hun lichaamsdelen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Graus.

Zij krijgt nr. 51 (37020-XIV).

De heer **Graus** (PVV):
De laatste, meneer de voorzitter.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering de richtlijnen van het Openbaar Ministerie inzake dierenmishandeling en -verwaarlozing op te laten nemen in de oriëntatiepunten waar rechters mee werken en hun straffen op baseren (oriëntatiepunten voor straftoemeting en LOVS-afspraken),

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Graus.

Zij krijgt nr. 59 (37020-XIV).

De heer **Graus** (PVV):
Ik verzoek de staatssecretaris om niet te komen met "dat ligt niet bij mij". Het kabinet spreekt met één mond. Ze zitten samen met de minister van Justitie en Veiligheid, ikke niet. De taak is dus aan hem — hoeder van de schapen — en niet aan mij.

Een gezegende avond, meneer de voorzitter. Ciao.

De **voorzitter**:
Voor u hetzelfde. De volgende twaalf moties namens de PVV worden ingediend door de heer Jansen, haha, in tweede termijn. Gaat uw gang.

De heer **Chris Jansen** (PVV):
Voorzitter. De PVV zal niet instemmen met deze begroting. De reden is glashelder. Wij gaan geen tientallen miljarden euro's aan belastinggeld van onze inwoners zomaar over de balk smijten. Het is op geen enkele wijze door de minister aannemelijk gemaakt dan wel te maken dat het slecht gaat met "de natuur in Nederland". We gebruiken modellen die een schijnwerkelijkheid creëren. Daartegenover staan werkelijke metingen in het veld die totaal, maar dan ook totaal, worden genegeerd omdat ze niet passen in het frame van deze minister.

Ik vind het triest dat er een meerderheid is die hier wel in meegaat, want niemand kan met droge ogen beweren dat hier sprake is van een doelmatige besteding van belastinggeld. Het is niet helder wat het effect op de natuur gaat zijn van de miljarden die worden verbrast. Het is niet duidelijk of en wanneer we dan echt weer van het stikstofslot gaan. Wat wel duidelijk is, is dat de landbouwsector hierdoor keihard zal worden geraakt. Gezinnen zien hun toekomst verdampen. De sociale structuren in dorpen en kleinere gemeenten raken volledig ontwricht. Duizenden dieren zullen worden geruimd. Onze voedselzekerheid zal hierdoor worden geraakt.

Voorzitter. Het ergste is dat dit gewoon een doelbewuste aanval van deze coalitie en de linkse kliek is op de boeren. U krijgt uw zin over de rug van mensen en dieren.

Voorzitter. Voordat ik afsluit, wil ik de bewindspersonen danken voor de beantwoording. Ik wens ze nog veel succes in de komende tijd.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Aha. Dank u wel, meneer Jansen. Het woord is aan mevrouw Den Hollander namens de VVD in tweede termijn. Gaat uw gang.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Voorzitter. Laat ik positief beginnen. Hartelijk dank voor de beantwoording van alle vragen. Dank ook zeker aan de ambtelijke collega's die ik net natuurlijk helemaal niet bedoelde te schofferen met mijn driedagentermijn. Dus hartelijk dank voor al het harde werk.

Drie moties.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat verduurzaming van bestaande activiteiten in Nederland vertraging oploopt, omdat het tijd kost om met het pakket van het kabinet en met provinciale aanpakken additionaliteit aan te tonen, terwijl de verduurzaming van deze bestaande activiteiten cruciaal is om de noodzakelijk stikstofreductie te bewerkstelligen;

overwegende dat ondernemers in de agrarische sector en industrie graag duidelijkheid willen hebben en de zekerheid van een vergunning;

verzoekt de regering zich in Brussel actief in te zetten om verduurzaming van bestaande activiteiten te versnellen door in de Europese regelgeving vast te leggen dat een aantoonbare en geborgde daling van de stikstofdepositie door intern salderen weer in de voortoets kan worden meegewogen, met behoud van rechtszekerheid voor ondernemers en het bestaande niveau van natuurbescherming,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Den Hollander, Meulenkamp, Goudzwaard, Grinwis, Flach en Koorevaar.

Zij krijgt nr. 60 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de staatssteunkaders voor sluiting van productiecapaciteit ertoe verplichten dat op veehouderijlocaties die met een vrijwillige beëindigingsregeling zijn gesloten in de toekomst geen vee meer mag worden gehouden;

overwegende dat voor veehouders in de zones die hun bedrijf willen voortzetten, verplaatsing een oplossing kan zijn en dat dat de druk op Natura 2000-gebieden verlicht;

overwegende dat de ruimte voor hervestiging van veehouderijen beperkt is en dat het kan zijn dat locaties die eerder gesloten zijn met een vrijwillige beëindigingsregeling wel perspectief kunnen bieden;

verzoekt het kabinet om met de Europese Commissie in overleg te treden over de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

mogelijkheid om locaties die met een beëindigingsregeling zijn gesloten, in de toekomst toch te kunnen gebruiken voor het houden van vee, bijvoorbeeld onder de voorwaarde van een "netto milieuwinst" en eventueel gekoppeld aan een gebiedsproces,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Den Hollander, Goudzwaard, Flach en Grinwis.

Zij krijgt nr. 61 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat gezelschapsdieren voor veel mensen van grote sociale en maatschappelijke betekenis zijn;

constaterende dat de kosten voor noodzakelijke veterinaire zorg, waaronder castratie, sterilisatie en chippen, voor huishoudens met een minimuminkomen een financiële drempel kunnen vormen;

overwegende dat moet worden voorkomen dat noodzakelijke zorg aan dieren wordt uitgesteld of gemeden vanwege financiële problemen van hun eigenaar;

overwegende dat in verschillende gemeenten reeds regelingen bestaan waarmee minima worden ondersteund bij dierenartskosten en dat er ook projecten bestaan waarbij gemeenten castratie, sterilisatie en chippen voor katten van minima financieren;

verzoekt de regering om in samenwerking met gemeenten, dierenartsen en dierenwelzijnsorganisaties een laagdrempelige voorziening uit te werken waarmee huishoudens met een minimuminkomen ondersteuning kunnen krijgen bij het chippen, castreren of steriliseren van hun huisdier, daarbij zo veel mogelijk aan te sluiten bij reeds bestaande lokale regelingen, en de Kamer hierover voor 1 juli 2027 te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Den Hollander, Beckerman en Grinwis.

Zij krijgt nr. 62 (37020-XIV).

Dank u wel. Het woord is aan de heer Meulenkamp, eveneens namens de VVD.

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Voorzitter.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

overwegende dat de Kamer middels de aangenomen motie-Flach/Grinwis de regering heeft verzocht samen met de sector, energieleveranciers en de Nederlandse Emissieautoriteit te bezien hoe de glastuinbouw buiten ETS2 gehouden kan worden;

overwegende dat hiervoor duidelijkheid nodig is over een eenduidige en juridisch houdbare definitie en afbakening van de doelgroep die verplicht onder ETS2 valt;

overwegende dat wkk-installaties in de glastuinbouw in belangrijke mate worden ingezet voor de productie van warmte ten behoeve van het teeltproces en dat bij de juridische afbakening van ETS2 rekening moet worden gehouden met deze functie van de wkk binnen het energiesysteem van het glastuinbouwbedrijf;

overwegende dat vanuit de sector een concrete uitvoeringsvariant is aangedragen waarbij de beperkte warmtestromen naar onder meer woonhuizen en bedrijfshallen die verplicht binnen de reikwijdte van ETS2 vallen forfaitair kunnen worden vastgesteld en belast, waarmee een praktische route is aangedragen om deze stromen te onderscheiden van het overige energiegebruik van de glastuinbouw;

verzoekt de staatssecretaris van LVVN om, in overleg met de minister van KGG, zich ervoor in te zetten dat er duidelijkheid wordt verkregen over een eenduidige en juridisch houdbare definitie en afbakening van de ETS2-doelgroep;

verzoekt de regering tevens geen onomkeerbare stappen te zetten richting een ETS2-opt-in voor de glastuinbouw voordat hierover duidelijkheid bestaat, en de Kamer hierover te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Meulenkamp, Grinwis en Flach.

Zij krijgt nr. 64 (37020-XIV).

Dank u wel. Het woord is aan de heer Goudzwaard, namens JA21. Ga uw gang.

De heer **Goudzwaard** (JA21):
Voorzitter. Nederland moet van het stikstofslot, maar het pakket spoedwetten dat het kabinet nu voorbereidt, kan JA21 in deze vorm niet steunen. Die gevolgen zijn onacceptabel. Wel is onze partij bereid om met het minderheidskabinet te kijken naar serieuze aanpassingen, zoals ik gisteren ook heb aangeven. Bijvoorbeeld de zoneringen kunnen wat ons betreft prima ingevuld worden door de provincies. Daardoor zouden wellicht ook die generieke kortingen echt omlaag kunnen. Bovendien wordt de gve-norm, zo vaak genoemd, veel te streng neergezet. Die zou je moeten koppelen aan de grondwaterkwaliteit.

Voorzitter. Ik hoop oprecht dat het kabinet de meerwaarde van dat soort aanpassingen inziet, want ook hiermee kunnen kwetsbare natuurgebieden een enorme sprong voorwaarts maken. Helemaal niets doen en alleen maar moord en brand schreeuwen betekent dat het pakket in de huidige vorm via PRO een meerderheid krijgt. Dat is wat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

JA21 betreft funest voor het toekomstperspectief van agrariërs, funest voor het draagvlak van dit beleid en, niet in de laatste plaats, funest voor de doelmatigheid van de miljarden die hiermee gemoeid zijn.

Dat gezegd hebbende wil ik nog graag een motie indienen, voorzitter.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat onzekerheid over de werking en vergunbaarheid van emissiereducerende maatregelen investeringen in innovatie belemmert;

overwegende dat betrouwbare praktijk- en referentiemetingen nodig zijn om emissies en reductiepercentages van huisvestingssystemen en managementmaatregelen vast te stellen;

verzoekt de regering bij de Voorjaarsnota van 2027 voldoende middelen uit de gereserveerde middelen voor stalmaatregelen op artikel 26 te bestemmen voor onafhankelijke praktijkmetingen, validatie, gerichte hermetingen van bepaalde emissiearme stalsystemen en technieken en de actualisatie van referentiemetingen, en de Kamer hierover te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Goudzwaard, Grinwis, Koorevaar en Den Hollander.

Zij krijgt nr. 65 (37020-XIV).

De heer **Goudzwaard** (JA21):
Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het woord is aan meneer Koorevaar namens het CDA in tweede termijn.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Hartelijk dank. Ik heb vier moties. Allereerst een compliment aan de minister en ook aan de ploeg ambtenaren, die weer de hele tijd met ons mee aan het kijken is bij al onze vragen.

Allereerst de moties.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat veel boeren, onder wie biologische en extensieve gangbare boeren, onvoldoende mogelijkheden ervaren om uitsluitend via maatregelen voor stal en

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

mestopslag aan de norm van 0,164 ammoniak per fosfaatrecht te voldoen;

constaterende dat ook bij beweiding, mesttoediening en kunstmestgebruik emissies ontstaan en dat de stikstofaanpak voor veldemissies slechts enkele middelvoorschriften bevat;

overwegende dat de mogelijkheden om ammoniakemissies te reduceren per bedrijf verschillen en dat het betrekken van veldemissies, zoals weidegang en minder bemesting, binnen de bedrijfsspecifieke norm ruimte kan bieden voor meer inzetbare reductiemaatregelen;

verzoekt de regering om zonder dubbeltelling van al verplichte maatregelen en zonder verlies van doelbereik saldering tussen emissies uit stal, mestopslag en het veld binnen het eigen bedrijf uit te werken en mogelijk te maken, waardoor aantoonbare en geborgde reducties van veldemissies kunnen worden ingezet om te voldoen aan de norm van 0,164 kilogram ammoniak per fosfaatrecht,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Koorevaar, Den Hollander, Grinwis en Goudzwaard.

Zij krijgt nr. 66 (37020-XIV).

De heer **Koorevaar** (CDA):
De tweede motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat zowel het Europees Parlement als de Raad een positie heeft ingenomen op de Milieuomnibus en daarmee de triloogfase begint;

constaterende dat het Europees Parlement de Europese Commissie oproept om met een herzieningsvoorstel te komen op basis van de stresstest;

constaterende dat de Europese Commissie de resultaten van de stresstest nog niet heeft gepubliceerd, maar wel een evaluatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn heeft aangekondigd voor het derde kwartaal van 2027;

verzoekt de regering om, in afwachting van de trilogen en resultaten van de stresstest, actief bij te dragen aan de evaluatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn en daarbij in te zetten op het op ecologische gronden kunnen herijken van Natura 2000-begrenzingen en Natura 2000-doelen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Koorevaar en Den Hollander.

Zij krijgt nr. 67 (37020-XIV).

De heer **Koorevaar** (CDA):
De derde motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat in verschillende gebieden, zoals Midden-Delfland, Texel, GEUS, Zuidelijke IJsselvallei en de Alblasserwaard, gebiedsinitiatieven zijn opgestart om samen te werken aan het halen van doelen;

overwegende dat ook buiten de gezoneerde gebieden een integrale gebiedsaanpak kansen biedt om boeren, natuurorganisaties en overheden gezamenlijk te laten werken aan doelen voor stikstof, waterkwaliteit, klimaat en biodiversiteit;

overwegende dat ondernemers daarbij ruimte moeten krijgen om zelf passende maatregelen te kiezen, mits de resultaten aantoonbaar worden gerealiseerd en juridisch zijn geborgd;

verzoekt de regering om initiatiefnemers en medeoverheden ruimte te geven om ook buiten de zones gebiedsprocessen te starten met medeoverheden, ondernemers en natuurorganisaties, waarin wordt samengewerkt aan het realiseren van de diverse opgaves in een gebied,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Koorevaar.

Zij krijgt nr. 69 (37020-XIV).

De heer **Koorevaar** (CDA):
En de laatste.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat boeren in toenemende mate worden benaderd door criminelen die hun schuren willen gebruiken voor ondermijnende activiteiten;

constaterende dat de kosten van sloop en het perspectief op mogelijke herbestemming het voor boeren onaantrekkelijk kunnen maken om een stal te slopen;

overwegende dat beëindigingsregelingen een sloopverplichting kennen, maar dat veel

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

schuren leegstaan waarvan de eigenaren niet aan een dergelijke regeling hebben deelgenomen;

overwegende dat het terugdringen van leegstaande schuren de vestigingsmogelijkheden voor criminelen beperkt en daarmee bijdraagt aan een weerbaarder platteland;

verzoekt de regering een aanpak uit te werken met sloopstimulerende maatregelen voor de sloop van bestaande leegstaande schuren om ondermijning op het platteland tegen te gaan, en daarbij expliciete criteria vast te stellen voor de schuren die hiervoor in aanmerking komen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Koorevaar, Flach, Grinwis, Goudzwaard, Straatman, Podt, Ten Hove en Den Hollander.

Zij krijgt nr. 70 (37020-XIV).

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik dacht dat het CDA ging minderen met moties, maar goed, dat zijn ze even vergeten, denk ik. Ik heb een vraag over de motie over het Omnibusvoorstel. Wat bedoelt de heer Koorevaar met het "herijken van Natura 2000-gebieden"?

De heer **Koorevaar** (CDA):
Ik was nog niet aan mijn motiequotum voor dit jaar, en dat ben ik nu wel. Het is ook bijna december, dus dat zal de reden zijn. Dat in reactie op uw eerste opmerking.

Er is iets gebeurd in Europa met de Vogel- en Habitatrichtlijn. Met deze motie beogen we een oproep aan het kabinet: blijf niet zitten wachten, maar neem actief deel aan de dialoog. Er wordt ook gesproken … Ik bedoel niet "neem actief deel in Europa", maar ik bedoel: lever een bijdrage aan de discussie en wacht niet af, want dit komt wel op ons af, dus bereid je daar ook op voor. Dat is wat ik met de motie beoog.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Maar dat staat niet in de tekst. Daar staat: herijken. Dat vraagt volgens mij iets meer dan betrokken blijven. Ik ga ervan uit dat …

De heer **Koorevaar** (CDA):
Nou, we moeten …

De **voorzitter**:
Ho, ho, ho. Mevrouw Bromet is nog aan het woord.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik ga ervan uit dat de minister altijd zijn best doet om betrokken te blijven bij Europese regelgeving.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Het begin van het dictum is als volgt. Ik heb het wat snel uitgesproken, maar het dictum begint ermee dat we de triloog en de stresstest moeten afwachten en dat we op basis daarvan, op ecologische gronden en op basis van wetenschappelijke inzichten, nadenken over hoe dat eruitziet, ook voor de Vogel- en Habitatrichtlijn. Er zitten voldoende waarborgen in, volgens mij.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Deze triloog was eigenlijk een dialoog. De heer Koorevaar was vergeten te vermelden dat de motie mede namens mij is ingediend. Ik zou dat willen laten toevoegen aan de Handelingen.

De **voorzitter**:
Ja, bij dezen.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Excuses, mevrouw Den Hollander. Medeondertekend door mevrouw Den Hollander.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik heb een vraag over de motie die ik niet mede heb ingediend. Dat is namelijk de motie over de gebiedssamenwerking. Wat staat daar nou precies? Het beleid van het kabinet is: er komt gewoon een bedrijfsspecifieke norm. In beginsel wil de minister daar niet van afwijken. In tweede instantie zei hij: nou ja, ik wil toch gaan nadenken over gebiedsplafonds en gaan kijken of we kunnen differentiëren. Wat is precies de betekenis van de motie van de heer Koorevaar, ook in het licht van deze discussie? In dit licht staat ze namelijk.

De heer **Koorevaar** (CDA):
Ik denk dat het geen geheim is dat het CDA enorm fan is van gebiedsgericht werken. De heer Grinwis heeft in de brief van 26 juni en in de brief van 3 november kunnen zien dat het kabinet dit ook ziet. Die gebiedsgerichte optie is nu dus ook echt het uitgangspunt bij de omgang met de gezoneerde gebieden. Dan een antwoord op uw vraag: ik wil hier graag een streep onder zetten. Gebiedsgericht werken is op dit moment al mogelijk. Dat beoogt deze motie. Door samen op te trekken in een gebied en samen te werken aan gebiedsdoelen, haal je makkelijker biodiversiteitsdoelen en waterkwaliteitsdoelen.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
De motie ziet dus niet op ammoniak? Dat is namelijk wel de vraag die bij mij rijst. De heer Koorevaar noemt hier gebieden die niet per definitie samenvallen met gezoneerde gebieden dicht in de buurt van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Hij noemt heel bewust andere gebieden. Mag ik de motie ook zo lezen dat de heer Koorevaar bedoelt dat in een gebied kan worden afgestemd hoeveel ammoniakreductie de een doet en hoeveel de ander, zodat er op gebiedsniveau voldaan wordt aan de generieke opgave?

De heer **Koorevaar** (CDA):
Dat is niet wat je in het dictum kan lezen. Ik hoor de minister zeggen dat hij daar het gesprek over aangaat met een aantal organisaties. Dat zei hij in antwoord op een vraag

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

van de heer Flach. Ik denk dat het belangrijk is dat we dat gesprek blijven voeren. De heer Grinwis zal van mij verwachten dat ik daar met heel veel belangstelling naar ga kijken, maar deze motie gaat dat niet regelen. Deze motie zet wel een streep onder de mogelijkheid om samen op te trekken om doelen te halen. Ik kijk zeer uit naar het vervolg en de vervolguitwerking.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het woord is aan meneer Lohman, die eveneens het woord voert namens het CDA.

De heer **Lohman** (CDA):
Voorzitter. Dank voor het debat en de beantwoording van de vragen. Het mag en kan geen geheim meer zijn dat het CDA het van groot belang acht dat er met net zo'n voortvarendheid met de ketentransitie aan de slag wordt gegaan als met het stikstofpakket. Ik blijf dat nauwgezet volgen. Als aanmoediging de volgende motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de minister ketendeals wil sluiten om de verantwoordelijkheid voor verduurzaming breder in de voedselketen te leggen;

overwegende dat regeneratieve landbouw voedselproductie kan combineren met bodemverbetering en natuurherstel en dat boeren, onderzoekers en ketenpartijen binnen het programma ReGeNL werken aan een rendabele toepassing op het boerenbedrijf;

overwegende dat verwerkers, supermarkten en cateraars met hun inkoop de vraag naar regeneratief geteelde producten kunnen vergroten en boeren daarmee de afzetzekerheid kunnen bieden die nodig is om te investeren;

verzoekt de regering zich in te spannen voor een ketendeal voor regeneratieve landbouw, voortbouwend op de kennis en ervaring van ReGeNL, waarin deelnemende verwerkers, supermarkten en cateraars zich voor meerdere jaren vastleggen op concrete, oplopende afnamevolumes en met boeren afspraken maken over een passende vergoeding,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Lohman, Podt, Bromet en Grinwis.

Zij krijgt nr. 71 (37020-XIV).

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het woord is aan meneer Flach namens de Staatkundig Gereformeerde Partij in tweede termijn.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Flach** (SGP):
Voorzitter, dank u wel. Ik mag in deze weken een zestal begrotingen doen, maar dit is met afstand de meest levendige. Het er ook een die veel boerengezinnen volgen en hen ook bezighoudt. Het raakt hen in het dagelijks leven. Dank dus aan de beide bewindslieden voor de beantwoording. Wat de minister betreft, ben ik het op een heel aantal beleidsvlakken met hem oneens. Maar ik put wel moed uit het feit dat er in ieder geval een deur op een kiertje staat om na te denken over "generiek is generiek", namelijk dat het ook betekenis kan hebben in de zin van een gebiedsplafond. De minister wil er in ieder geval verder over nadenken. Hoewel ik de hoogte van de generieke norm nog steeds ter discussie stel, beschouw ik dit als een opbrengst van het debat, waar ik graag op verderga.

Ik heb in mijn eerste termijn een drietal amendementen aangekondigd. Twee daarvan zijn inmiddels ingediend. De ene gaat over de boomsingels en de andere over grasraffinage. Over de derde ben ik nog in overleg, dus die volgt een dezer dagen.

Tot slot had ik nog één motie. Ook daarover vindt vooraf overleg plaats. Op basis daarvan beperk ik me tot een oproep. Ik ga de motie niet helemaal voorlezen, maar mijn bedoeling was om met provincies te komen tot een integraal bestuursakkoord over de invulling en uitvoering van het programma Landbouw, Natuur en Stikstof, de langetermijnfinanciering van de stikstofaanpak en het daarmee samenhangende beleid. Daartoe roep ik het kabinet bij dezen op.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Flach. Het woord is aan mevrouw Ouwehand, namens de Partij voor de Dieren, in tweede termijn.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Voorzitter, dank u wel. Veel dank aan de bewindspersonen voor de uitgebreide en goede beantwoording en aan alle ambtenaren die daar hard aan hebben meegewerkt. Dank aan iedereen voor de vriendelijke woorden over het 20-jarig jubileum van Partij voor de Dieren in het Nederlandse parlement. Ik hoop dat het taartje heeft gesmaakt. Dat kan dus ook gewoon plantaardig: lekker taart eten.

Iemand fluisterde mij in dat het de laatste begrotingsbehandeling is van agrarisch journalist Jan Braakman en dat hij precies 20 jaar als agrarisch journalist aan de slag was toen de Partij voor de Dieren de Kamer in kwam. Hij maakt nu bijna de 40 jaar vol en mag binnenkort gaan genieten van zijn pensioen. Ik wilde ook hem nog even bedanken.

Wij namen meteen een abonnement op het Agrarisch Dagblad, waar hij toen voor schreef. Later is dat Boerderij Vandaag geworden. Wij hebben zijn stukken, en die van zijn collega's, altijd met veel belangstelling gelezen. Het hielp ons enorm om de bewindspersonen kritisch te bevragen over ontwikkelingen in de sector, waarover de minister ons nog niet had geïnformeerd. Het Agrarisch Dagblad wist het allemaal wel. Jan Braakman heeft ons ook gewoon geholpen om onze rol als lekker felle oppositiepartij goed te kunnen vervullen. Ik weet niet of dat helemaal zijn bedoeling was, maar ik wil er toch even bij stilstaan. Beste Jan, geniet van je pensioen!

(Geroffel op bankjes)

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Zonder het Agrarisch Dagblad en Boerderij Vandaag had ik een stuk minder geweten dan ik vandaag weet. Het heeft me echt geholpen.

Voorzitter. Nogmaals dank aan de bewindspersonen. Ik heb geen moties, omdat ik een heel wetsvoorstel heb, waarover we volgende week gaan spreken. Dat wetsvoorstel regelt wat we eigenlijk al hebben afgesproken met elkaar, namelijk dat we de omslag gaan maken naar een dierwaardige veehouderij. Dat is belangrijk om het grootschalige lijden van dieren, wat inherent is aan het huidige systeem en waar de Commissie Stelseltoezicht Vleesketen terecht op wijst, te gaan aanpakken. Ik hoop dat we een mooi debat tegemoet gaan.

De staatssecretaris heeft een AMvB opgesteld. Ook daar is hard aan gewerkt. Ik wil mijn waardering uitspreken voor de ambtenaren die daar hard aan hebben gewerkt. De Kamer krijgt de keuze: wordt het onze wet of wordt het de AMvB van de staatssecretaris? Ik kijk uit naar dat debat.

Ik denk dat we het afgelopen jaar weer beelden hebben gezien, die aantonen dat het echt nodig is dat we nu een duidelijke keuze maken als politiek, zoals de beelden uit de varkenshouderij die naar buiten zijn gekomen. Dank aan de minister dat hij daarop wilde reageren en dat hij heel helder zegt: dit wil ik niet zien in Nederland. We willen het niet alleen niet zien, maar ik neem aan dat hij bedoelde: we willen niet dat dit voorkomt in Nederland. Eerder dit jaar hebben we beelden uit de konijnenhouderij gezien. Daar gaat mijn vraag over. We hebben gezien hoe konijnen werden gevangen voor de slacht. Bij meer dan de helft van de Nederlandse konijnenbedrijven is gefilmd en die beelden waren afschuwelijk. Dieren werden aan hun oren opgetild, in kratten gesmeten, in winkelwagentjes gepropt. Aan alles kon je zien dat dit de normale manier van werken is.

Ik heb de staatssecretaris daarnet al gevraagd naar de plannen die het kabinet heeft. Het noemt het "een taakstelling op de NVWA", maar ik lees het als: er wordt bezuinigd op de toezichtcapaciteit van de NVWA. Dan zie je deze beelden, in een sector waarvan we wisten dat de dierenwelzijnsrisico's er heel groot zijn, terwijl de NVWA daar twee jaar niet was gaan kijken. Ik denk niet dat dat onwil is van de NVWA; ik denk dat dat ligt aan een gebrek aan capaciteit. Ik zou heel graag met de staatssecretaris willen doorspreken hoe we ervoor gaan zorgen dat de NVWA ook echt kan gaan kijken daar waar de risico's groot zijn. Ik kijk uit naar de toezegging van de staatssecretaris om in tweede termijn nog even de stand van zaken op dit punt te geven. De NVWA heeft de beelden gekregen en doet er onderzoek naar. Ik zou graag horen wat de stand van zaken is. Volgens mij moeten deze bedrijven echt aangepakt worden, want wat we zagen, daar lusten de honden geen brood van.

Voorzitter. Het allerbelangrijkste is dat we de keuze gaan maken om het structurele dierenleed bij de bron aan te pakken. Daarom kijk ik uit naar het debat dat volgende week hier in de Kamer begint. Ik hoop dat het kabinet ook uitkijkt naar dat debat en dat we als Kamer een open keuze kunnen maken in hoe we recht kunnen doen aan de belofte om in Nederland dieren weer dier te laten zijn, ook in de veehouderij.

Dank u wel.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het woord is aan mevrouw Mathijsen namens de Partij voor de Dieren in tweede termijn. Gaat uw gang.

Mevrouw **Mathijsen** (PvdD):
Dank, voorzitter. Ook namens mij hartelijk dank aan de bewindspersonen en de ambtenaren voor de beantwoording van de vragen. Ook dank voor de felicitaties voor zowel het 20-jarig jubileum van de Partij voor de Dieren als mijn maidenspeech gisteren. Ik voel mij zeer welkom.

Ik zei gisteren al dat ik wil opkomen voor alles wat kwetsbaar is en dat wat kwetsbaar is, bescherming verdient. Daarom heb ik vanavond drie moties.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de provincie Fryslân toestaat dat katten worden afgeschoten en er daar in drie jaar tijd meer dan 700 katten zijn doodgeschoten;

constaterende dat andere provincies nu ook overwegen om het afschieten van katten toe te gaan staan;

overwegende dat een huiskat in het veld vaak niet te onderscheiden is van een verwilderde kat, waardoor het risico enorm is dat huisdieren worden doodgeschoten, wat ook wordt bevestigd door onderzoek;

constaterende dat er bewezen diervriendelijke alternatieven zijn voor het beheer van verwilderde katten, zoals TNRC;

verzoekt de regering het afschieten van katten te verbieden in de Omgevingswet of dit op een andere manier onmogelijk te maken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Mathijsen, Den Hollander en Vellinga-Beemsterboer.

Zij krijgt nr. 72 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het grootste beschermde natuurgebied van Nederland, de Doggersbank in het Noordzeegebied, onder enorme druk staat;

constaterende dat volgens de Europese Rekenkamer de bescherming van mariene gebieden achterloopt en aanwijzing als beschermd gebied niet automatisch leidt tot

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

daadwerkelijke actieve bescherming;

overwegende dat dit natuurgebied een Nederlands, Duits, Deens en Brits deel heeft met verschillende maten van bescherming, en dat de effectiviteit en kosten van Nederlandse herstelmaatregelen mede afhankelijk zijn van beschermingsactiviteiten in de aangrenzende delen;

verzoekt de regering om samen met andere Noordzeelanden te onderzoeken hoe in de beheerplannen voor deze beschermde zeegebieden grote aaneengesloten gebieden expliciet op de kaart kunnen worden aangewezen voor natuurherstel, met een mate van bescherming die effectief natuurherstel waarborgt, en zich in te zetten voor grensoverschrijdende samenwerking bij natuurherstel in grensoverschrijdende beschermde zeegebieden in de Noordzee,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Mathijsen.

Zij krijgt nr. 73 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Europese Natuurherstelverordening lidstaten verplicht om de natuur te herstellen en de biodiversiteit te versterken, en het kabinet zich hiervoor wil inzetten;

overwegende dat de mogelijke effecten op waterkwaliteit, natuur en biodiversiteit op voorhand, en niet pas in latere projectfasen mogen worden meegewogen;

verzoekt de regering:

- de plannen voor het energiesysteem, waaronder de locatiekeuze en ontwikkeling van energie-infrastructuur, in lijn te brengen met de verplichtingen uit de Natuurherstelverordening;
- bij de beoordeling en vergunningverlening van energieprojecten in of nabij kwetsbare natuurgebieden, waaronder Natura 2000-gebieden en het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee, de verplichtingen uit de Natuurherstelverordening volwaardig en expliciet mee te wegen middels toetsing voorafgaand aan goedkeuring;
- te borgen dat schade aan natuur en biodiversiteit een weigeringsgrond vormt voor de locatiekeuze en ontwikkeling van energieprojecten,

en gaat over tot de orde van de dag.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Mathijsen en Beckerman.

Zij krijgt nr. 74 (37020-XIV).

Dank u wel. Het woord is aan meneer Grinwis namens de ChristenUnie.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Voorzitter, dank u wel. Eerst maar eens een motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat er met de verlaging van de beschermde status van de wolf meer ruimte is gekomen voor het verstoren van wolven om de natuurlijke schuwheid te herstellen — zogenoemde aversieve conditionering — en daarmee escalatie en risicovolle situaties te voorkomen;

overwegende dat onder andere de provincie Gelderland vastgestelde kaders heeft voor het toepassen van aversieve conditionering van de wolf, maar dat zij ook over geschikte instrumenten moeten kunnen beschikken;

overwegende dat daarbij onder meer gebruik kan worden gemaakt van een paintballgeweer, maar dat voor het dragen daarvan op de openbare weg een draagverlof op grond van de Wet wapens en munitie nodig is en deze verloven momenteel nog niet worden afgegeven;

verzoekt de regering aversieve conditionering van wolven door het verstoren van de wolf met een paintballgeweer mogelijk te maken door draagverloven te verstrekken aan de bevoegde instanties, en de Kamer hierover eind 2026 te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Grinwis, Boomsma, Den Hollander, Lohman, Van der Plas en Flach.

Zij krijgt nr. 75 (37020-XIV).

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Voorzitter. De staatssecretaris zei iets veelbelovends. Tegelijkertijd ligt het al een poosje te verstoffen op het bureau van zijn collega van JenV. Die acht criminelen zeker belangrijk, maar de wolf moet niet worden vergeten.

Voorzitter. Dank aan beide bewindspersonen en dank ook aan de heer Braakman voor zijn jarenlange trouwe dienst. Ik heb met veel plezier altijd zijn stukken gelezen. Dank.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het woord is aan mevrouw Beckerman namens de SP in tweede termijn.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Goedenavond. Ik heb enkel tijd voor drie moties.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat volgens de tussentijdse evaluatie van de Agenda voor het Waddengebied 2050 een substantiële bijstelling van het beleid nodig is;

overwegende dat het Waddengebied haar UNESCO-status dreigt te verliezen;

verzoekt de regering het natuurbeleid voor het Waddengebied aan te scherpen om te voorkomen dat de Waddenzee op de lijst van bedreigd werelderfgoed komt;

verzoekt de regering voorts om te onderzoeken of een Waddenwet kan helpen, versnippering van beleid tegen te gaan,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Beckerman.

Zij krijgt nr. 76 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de ACM in haar onderzoek naar de medische zorg van huisdieren opgemerkt heeft dat de prijzen van medicijnen na de overname van dierenartspraktijken door ketens sterk stijgen en dat hier in 2027 verder onderzoek naar plaatsvindt;

overwegende dat indien nodig zo spoedig mogelijk ingrijpen in de prijzen van diergeneeskundige medicijnen van belang is;

verzoekt de regering om al terwijl het onderzoek loopt, voorstellen uit te werken voor maatregelen tegen te dure medicijnen voor huisdieren, en de Kamer hier uiterlijk in het vierde kwartaal van 2027 over te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Beckerman.

Zij krijgt nr. 77 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

constaterende dat de veterinaire sector een risico ziet dat na de vaststelling van professionele standaarden de daadwerkelijke implementatie achterblijft;

constaterende dat de sector aangeeft dat een wettelijk kader voor dierenartspraktijken nog ontbreekt maar wel van belang is voor de implementatie van deze standaarden;

verzoekt de regering uiterlijk voor de zomer van 2027 een voorstel uit te werken voor de wettelijke borging van professionele standaarden in de diergeneeskundige zorg inclusief een wettelijk kader voor dierenartspraktijken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Beckerman.

Zij krijgt nr. 78 (37020-XIV).

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het woord is aan mevrouw Van der Plas namens de BBB in tweede termijn. Gaat uw gang.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Voorzitter. Ik ga gelijk van start.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het Europees Parlement op 25 november 2026 heeft uitgesproken dat de Vogel- en Habitatrichtlijn opnieuw moet worden bekeken en waar nodig aangepast;

overwegende dat Nederland al jarenlang problemen heeft met vergunningverlening door de manier waarop Europese natuurregels, Nederlandse regels en uitspraken van rechters op elkaar ingrijpen;

overwegende dat hierdoor niet alleen boeren, tuinders en vissers, maar ook woningbouw, infrastructuur en andere noodzakelijke economische en maatschappelijke activiteiten kunnen vastlopen;

overwegende dat natuur belangrijk is, maar dat de regels wel werkbaar moeten zijn en niet mogen leiden tot het op slot zetten van een land;

verzoekt de regering zich in Europa actief in te zetten voor aanpassing van de Vogel- en Habitatrichtlijn en daarbij samen te werken met andere lidstaten die ook tegen problemen met deze regels aanlopen;

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

verzoekt de regering bij deze herziening in te zetten op:

- meer ruimte om rekening te houden met verschillen tussen landen en gebieden;
- duidelijkere en beter werkbare regels voor vergunningverlening;
- het voorkomen dat zeer kleine effecten automatisch grote ontwikkelingen blokkeren;
- een betere balans tussen voedselproductie, woningbouw, infrastructuur, economie, natuur en leefbaarheid;

en verzoekt de regering de Kamer binnen drie maanden te informeren over de Nederlandse inzet en de stappen die hiervoor in Europa zijn gezet,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Plas en Ten Hove.

Zij krijgt nr. 79 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de staatssecretaris het principebesluit heeft genomen om over te gaan tot beheer van de wolvenpopulatie in Nederland;

overwegende dat mensen en dieren niet nog langer kunnen wachten op effectief wolvenbeheer;

verzoekt de regering de uitwerking van het wolvenbeheer in samenwerking met de provincies te versnellen, en de Kamer uiterlijk in januari 2027 te informeren over de voorgenomen beheersplannen, inclusief de beoogde aanwijzing van wolfvrije gebieden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Plas, Grinwis, Ten Hove en Flach.

Zij krijgt nr. 80 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat ondernemers voor diverse wettelijk verplichte keuringen en certificeringen uitsluitend zijn aangewezen op de dienstverlening van de NVWA;

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

constaterende dat Europese regelgeving onder voorwaarden ruimte biedt om officiële controletaken bij private partijen te beleggen en dat Nederland hiervan zowel in het verleden, met KDS, als in het heden, met COKZ, gebruik heeft gemaakt;

overwegende dat het beleggen van taken bij andere gekwalificeerde partijen kan bijdragen aan een grotere beschikbaarheid van dienstverlening, lagere kosten en een verminderde afhankelijkheid van de NVWA;

verzoekt de regering te onderzoeken welke momenteel door de NVWA uitgevoerde taken, waaronder keurings- en exportcertificeringswerkzaamheden, geheel of gedeeltelijk bij andere gekwalificeerde partijen zouden kunnen worden belegd, met behoud van de noodzakelijke publieke waarborgen, en daarbij ook de effecten op capaciteit, kosten en keuzevrijheid voor ondernemers in kaart te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Van der Plas.

Zij krijgt nr. 81 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het subsidiebudget voor de brede weersverzekering al jaren op 17,5 miljoen euro staat, waardoor het subsidiepercentage voor boeren en tuinders steeds verder onder druk komt te staan;

overwegende dat uit de evaluatie van de brede weersverzekering blijkt dat structurele subsidie noodzakelijk blijft en wordt aanbevolen het budget aan te passen om het subsidiepercentage stabiel te houden;

verzoekt de regering om met een voorstel te komen om het beschikbare subsidiebudget voor de brede weersverzekering vanaf 2028 jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de verzekeringspremies, met als doel het subsidiepercentage voor boeren en tuinders op peil te houden, en de Kamer daarover spoedig te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Van der Plas.

Zij krijgt nr. 82 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat bij de oprichting van de autoriteit dierwaardige veehouderij wordt

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

uitgegaan van onafhankelijke wetenschappelijke deskundigen en praktijkdeskundigen;

overwegende dat de onafhankelijkheid van de autoriteit ook vraagt om concrete waarborgen tegen belangenverstrengeling;

verzoekt de regering bij de inrichting van de autoriteit dierwaardige veehouderij statutair te borgen dat bestuursleden en leden van de expertpanels worden geselecteerd op basis van aantoonbare relevante kennis en kunde en geen functies bekleden bij activistische ngo's,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Van der Plas.

Zij krijgt nr. 83 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat door sterk stijgende brandstofprijzen een deel van de garnalenvisserij stilligt;

overwegende dat de regeling de-minimissteun en het steunkader METSAF ruimte bieden voor crisissteun;

verzoekt de regering om met de vissersbonden in gesprek te gaan over de aanhoudende gevolgen van de hoge brandstofkosten en te bezien wat de mogelijkheden zijn voor gebruik van de regeling de-minimissteun en het steunkader METSAF, en de Kamer hierover binnen een maand te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Plas, Flach en Grinwis.

Zij krijgt nr. 84 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de beroepsbinnenvisserij een kleine en vergrijzende beroepsgroep is;

overwegende dat waterschappen ook in de toekomst voldoende beroepsvissers moeten kunnen inschakelen voor het wegvangen van uitheemse rivierkreeften;

verzoekt de regering met de waterschappen en de beroepsrivierkreeftvissers in gesprek te gaan over hoe de instroom van nieuwe beroepsrivierkreeftvissers kan worden

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

verbeterd,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Van der Plas en Flach.

Zij krijgt nr. 85 (37020-XIV).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de visserij en aquacultuur behoefte hebben aan extra gerichte ondersteuning voor innovatie;

constaterende dat de Community of Practice Noordzee een overlegorgaan is en dat het Visserij Innovatie Netwerk concrete innovatieprojecten in de sector ondersteunt;

overwegende dat de evaluatie van de CoP aanleiding biedt om de inzet van het beschikbare budget te heroverwegen;

verzoekt de regering om bij de evaluatie van de CoP te bezien welk deel van het CoP-budget kan worden overgeheveld naar het VIN om innovatieprojecten in de visserij en aquacultuur te ondersteunen, en de Kamer hierover bij de eerstvolgende Voorjaarsnota te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Van der Plas.

Zij krijgt nr. 86 (37020-XIV).

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ik laat het hierbij, want anders worden mijn collega-Kamerleden boos omdat ik hun tijd opmaak.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het woord is ...

(Hilariteit)

De **voorzitter**:
Meneer Graus, wat is dit?

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Sweet Caroline!

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Nee! Het woord is aan mevrouw Ten Hove. Orde in de zaal! Order! Order! Uw tweede termijn namens de Groep Markuszower, mevrouw Ten Hove.

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Dank, voorzitter. Ik vond de beantwoording van mijn vragen door de minister zeer teleurstellend, maar vooral onbegrijpelijk. In het verleden werd er continu naar Brussel gewezen: dit kan niet en dat kan niet. Nu kan er mogelijk wel iets, maar geeft de minister niet thuis. Het is een politieke keuze die hier gemaakt wordt, maar wees daar dan eerlijk over.

Ten aanzien van een eerdere Kamerbreed aangenomen motie van mij, de motie op stuk nr. 1471, vraag ik me af of de staatssecretaris samen met de diergeneeskundige sector expliciet zou willen kijken of de uitbreiding van de bevoegdheden van paraveterinairen een mogelijke positieve bijdrage kan leveren aan de capaciteit bij de NVWA. Misschien kan de staatssecretaris daar in de tweede termijn nog iets over zeggen.

Voorzitter. Dan rest mij nog een tweetal moties.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Europese Commissie de Vogel- en Habitatrichtlijn tegen het licht houdt;

overwegende dat de uitkomst daarvan van belang kan zijn voor de wijze waarop Nederland het stikstofbeleid vormgeeft;

overwegende dat besluiten over de definitieve beëindiging van landbouwbedrijven of het blijvend uit productie nemen van landbouwgrond ingrijpende en onomkeerbare gevolgen hebben voor boerengezinnen en het platteland;

verzoekt de regering om, totdat de Europese Commissie de uitkomsten van haar beoordeling bekend heeft gemaakt, besluiten over stikstofmaatregelen met dergelijke onomkeerbare gevolgen aan te houden, en de Kamer te informeren over de maatregelen die het betreft,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Ten Hove, Keijzer en Van der Plas.

Zij krijgt nr. 87 (37020-XIV).

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
De tweede motie.

De Kamer,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de grutto maar de helft van het jaar in Nederland verblijft;

constaterende dat er signalen zijn dat grutto's buiten Nederland bejaagd worden om onder meer rijstvelden te beschermen;

constaterende dat er een Europese inbreukprocedure tegen Nederland loopt vanwege het teruglopende aantal broedparen in ons land;

verzoekt de regering onderzoek te doen naar de omvang en oorzaken van de sterfte van grutto's in landen buiten Nederland en het aandeel hiervan op de totale gruttopopulatie te onderzoeken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Ten Hove.

Zij krijgt nr. 88 (37020-XIV).

Dank u wel. U heeft nog een interruptie van mevrouw Den Hollander.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Deze motie lijkt op te roepen om in een ander land dan Nederland bepaalde maatregelen te gaan doorvoeren om de grutto te beschermen. Begrijp ik dat dan goed?

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Ik roep op om te kijken hoe het in andere landen met de grutto gaat. Ik heb begrepen dat de minister tijdens de VN-Biodiversiteitstop in Armenië onder andere de Senegalese delegatie heeft aangesproken; dat zal hij niet voor niks hebben gedaan. Die vogel is niet het hele jaar in Nederland. Wij besteden er heel veel tijd, energie en geld aan om ze hier te behouden. Ik ben dan benieuwd hoe het de rest van het jaar met die vogel gaat. Ik vind dat we dat mee moeten nemen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Den Hollander, tot slot.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Stel nou dat de conclusie is dat de grutto in Senegal, begrijp ik dan, last heeft van een ander dier. Heeft mevrouw Ten Hove dan ook een voorstel hoe we dat dan vervolgens gaan aanpakken in Senegal?

Mevrouw **Ten Hove** (Groep Markuszower):
Ik zie dan niet zozeer een aanpak in Senegal, maar dat betekent misschien wel dat wij kunnen herzien hoe we hier omgaan met en kijken naar de grutto.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Ik schors een kwartier voor de beantwoording van het kabinet.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De vergadering wordt van 21.26 uur tot 21.40 uur geschorst.

De **voorzitter**:
ik heropen de vergadering. Aan de orde is de tweede termijn van de zijde van de regering, met de appreciatie van de ingediende moties en de beantwoording van de resterende vragen. Ik geef daarvoor het woord aan de minister.

Minister **Van Essen**:
Dank u wel, voorzitter. Ik begin met dat laatste, de beantwoording in tweede termijn van de nog openstaande vragen.

De eerste vraag is die van mevrouw Van der Plas over de rapportage van UNESCO. In de schriftelijke beantwoording heb ik daar inderdaad naar verwezen en ze is online beschikbaar, maar ik ben bereid om deze alsnog schriftelijk met de Kamer te delen.

De heer Koorevaar vroeg of we bereid zijn om naar een landelijk bodemmeetnetwerk te gaan, bijvoorbeeld gebaseerd op wat er in het onderzoek van Eurofins aan de orde komt, of daaraan willen werken. Het antwoord daarop is "ja". Samen met WUR ben ik bezig met het verkennen en in de praktijk testen van een zorgvuldig en doelgericht monitorings- en beoordelingssysteem voor bodem- en natuurkwaliteit in natuurgebieden. Er worden ook aanbevelingen uit dat genoemde onderzoek opgevolgd, zoals het onderzoeken van geschikte streefwaardes en het integreren van indicatoren in natuurbeheer. We stemmen dit ook af op de Europese Bodemmonitoringsrichtlijn.

Dan de vraag van de heer Grinwis of we nog invulling gaan geven aan de aanbevelingen van de commissie-Hordijk. Bij de beoordeling van een project voor vergunningverlening is het van belang om de maximale bijdrage in beeld te hebben. Bij de verdere doorontwikkeling van de rekensystematiek sta ik er wel voor open om die clustering nog eens te verkennen, uiteraard mits dat niet ten koste gaat van de juridische houdbaarheid van vergunningen.

Dan een vraag van de heer Lohman over de voedselbrief van mevrouw Hermans. De inzet op een gezonde voedselomgeving is onderdeel van de preventiestrategie van de minister van VWS. Zij zal de Tweede Kamer informeren voor het commissiedebat Leefstijl, dat gepland staat voor 3 februari.

De vraag over gemeentelijk aanbod hoort ook bij VWS. Dat punt zou ook aan de orde kunnen komen tijdens dat debat op 3 februari.

Voorzitter. Voordat ik begin aan de moties en amendementen, vind ik het toch wel mooi om de Kamerleden te bedanken voor het goede en ook inhoudelijke debat dat we hebben gevoerd over de begroting; enkele Kamerleden hadden het ook opgemerkt. We gaan graag samen aan de slag met de grote voornemens die wij in die begroting hebben gezet.

Ik denk dat het heel belangrijk is om ook de mensen die achter de schermen al het werk hebben verzet, in het bijzonder de ambtenaren, te bedanken voor hun bijdrage aan dit debat; enkele Kamerleden deden dat ook al.

(Geroffel op bankjes)

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
En dan inderdaad, zoals mevrouw Ouwehand zei, Jan Braakman. Gisteren zat hij volgens mij wel op de tribune, vandaag is Mariska er om verslag te doen voor Boerderij. Dit is zijn laatste begrotingsbehandeling. Ook dank aan hem.

Voorzitter. Dan kom ik bij de amendementen.

De **voorzitter**:
Wilt u daar het nummer helder bij noemen?

Minister **Van Essen**:
Ja, dat zal ik doen. Het amendement op stuk nr. 31 gaat over het stimuleren van hagelnetten in de fruitteelt. Dit amendement zou ik willen ontraden. Klimaatverandering wordt steeds zichtbaarder en de gevolgen van de impact ervan worden steeds groter. Extreme weersomstandigheden stellen boeren en telers steeds vaker voor uitdagingen. Daarom onderschrijf ik het belang van het nemen van preventieve maatregelen. Alleen staan hagelnetten voor fruitteelt al op de MIA/VAMIL-lijst. Dat betekent dat fruittelers in aanmerking komen voor Milieu-investeringsaftrek voor de aanschaf van die hagelnetten. Het stapelen van subsidies en die fiscale voordelen is niet doelmatig. Daarom ontraad ik dit amendement.

Het amendement op stuk nr. 32 gaat over een brede weersverzekering. Die brede weersverzekering is ook een vangnet voor agrariërs in de open teelt voor risico's ten gevolge van extreem weer. Nationale middelen die als cofinanciering voor deze regeling nodig zijn, zijn aan het begin van de periode bepaald en mede door Brussel goedgekeurd. Het voor 2027 in de begroting opgenomen budget is hiermee ook in lijn. Voor het nieuwe Nationaal en Regionaal Partnerschap Plan, NRPP, in het nieuwe GLB zal opnieuw worden bekeken wat het nationaal benodigde budget is voor het behoud van een voldoende aantrekkelijke brede weersverzekering. Ik hecht eraan dat de regeling dan ook daadwerkelijk de vangnetfunctie kan blijven vervullen, maar voor nu, ook al omdat we nog niet dat nieuwe GLB hebben, ontraad ik dit amendement.

De **voorzitter**:
Dat is het amendement op stuk nr. 32.

Minister **Van Essen**:
Dan het amendement op stuk nr. 37, over predatiebeheer. De indiener wenst 12 miljoen vrij te maken. De provincies stellen een faunabeheerplan op dat zij met provinciale middelen uitvoeren. Voor de uitvoering van het predatiebeheer van het Aanvalsplan Grutto wordt vanuit agrarisch natuurbeheer jaarlijks 1,5 miljoen euro begroot. Daarnaast worden er middelen uitgegeven voor preventieve investeringen die predatie op kwetsbare soorten tegengaan. Op dit moment ben ik bezig met het opstellen van een kennisagenda met als doel predatiebeheer verder vorm te geven. Die agenda wordt nog dit jaar afgerond. Gezien die acties wil ik dit amendement op dit moment ontraden.

Dan het amendement-Flach op stuk nr. 63 over de boomsingels. De middelen voor beëindiging die worden aangewend als dekking voor dit amendement zijn bedoeld voor stikstofreductie. Die kunnen we daarom niet zomaar inzetten voor onderzoek. Specifiek voor de dekkingsbron Sem geldt dat die regeling nog openstaat en ik dus niet vooruit kan lopen op een alternatief. Daarom moet ik dit amendement ontraden.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Hetzelfde geldt eigenlijk voor het amendement op stuk nr. 68, dat hetzelfde dekkingsvoorstel heeft, namelijk de Sem. Ik kan daar niet op vooruitlopen.

De **voorzitter**:
De moties.

Minister **Van Essen**:
Dan de moties. Dat is een mooi pakket. De eerste motie is de motie over tegelwippen. Die zou ik oordeel Kamer willen geven.

De **voorzitter**:
Zou u het nummer erbij willen noemen?

Minister **Van Essen**:
Dat is de motie op stuk nr. 46.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 42 is dus voor de staatssecretaris.

Minister **Van Essen**:
Ja. De motie op stuk nr. 46: oordeel Kamer.

De motie-Graus/Wilders op stuk nr. 48 gaat over het afschieten van katten. Die zou ik "oordeel Kamer, mits interpretatie" willen geven. Ook ik vind het bejagen van verwilderde katten ongewenst. Dat heb ik al aangegeven. De provincie zet verschillende diervriendelijke mogelijkheden in om verwilderde katten te beheren, zoals vangen en herplaatsen onder zorg. Daarnaast zal de aangekondigde chip- en registratieplicht ervoor zorgen dat katten eenvoudiger met hun baasjes kunnen worden herenigd. Sommige dieren zijn simpelweg te schuw om te vangen, dus dat is niet altijd mogelijk. Soms is bejagen dus de laatste optie die rest in het belang van natuurbescherming. Uiteraard dient dit, ook bij provincies, als sluitstuk op de gehele aanpak te worden ingezet. Als ik de motie zo mag interpreteren dat ik met de provincies zal bespreken dat zij het afschieten van katten beperken, het liefst tot nul, kan ik 'm oordeel Kamer geven.

De **voorzitter**:
Ik kijk of dat mag. Dat mag van meneer Graus. Daarmee wordt de motie op stuk nr. 48 aan het oordeel van de Kamer gelaten.

Minister **Van Essen**:
Dan de motie op stuk nr. 49 over de geelpoothoornaar, voorheen de Aziatische hoornaar. In januari van dit jaar is het Landelijk aanvalsplan invasieve exoten met de Kamer gedeeld. Daarin zijn al landelijke afspraken gemaakt met provincies over de aanpak van exoten, ook over de aanpak van de geelpoothoornaar. Daarom geef ik deze motie het oordeel "overbodig".

Dan de motie op stuk nr. 56 over het Zeehondenakkoord. Het Zeehondenakkoord voorziet in de zorg voor zeehonden in hun natuurlijke omgeving. Als zij hulp nodig hebben, dan wordt daarin voorzien met afspraken uit het Zeehondenakkoord en is er een observatietermijn van 24 uur om te voorkomen dat de pups onnodig worden

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

verweesd. Uit het aanvullende onderzoek dat is uitgevoerd naar aanleiding van de motie over die 24 uurstermijn, is gebleken dat bijna een kwart van de dieren binnen de gestelde 24 uur werd geobserveerd en opgevangen. Het huidige Zeehondenakkoord voorziet wat ons betreft dus al in wat de motie vraagt. Daarmee zou ik 'm willen ontraden.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 56 wordt ontraden.

De heer **Graus** (PVV):
Ik wil nog iets zeggen over die hoornaar. De minister zegt "er is al beleid, dus de motie is overbodig", maar dat is niet zo. Onze nationale imker, Pim Lemmers, heeft tientallen hoornaars weggehaald. Ik heb dat nog aan mevrouw Van der Plas laten zien. Gemeenten en provincies doen er helemaal niets aan. Ik krijg ook berichten van mensen. Zij melden het en dan zeggen de gemeenten en provincies: we gaan er niks aan doen. Het klopt echt niet. Dat is waarom mevrouw Van der Plas en ik die motie hebben ingediend. Er gebeurt nu dus niks.

Minister **Van Essen**:
Provincies focussen hun inspanningen met name op Natura 2000-gebieden en kwetsbare plekken vanuit natuuropzicht. Gemeenten hebben inderdaad een rol in het weghalen van nesten als die een gevaar vormen. Dat geldt ook voor particulieren. De rol die wij hierin nemen, is zorgen voor meer deskundigheid over hoe je ze veilig kunt bestrijden. We communiceren er ook over, samen met provincies. Maar het is wel heel fair om te vermelden dat deze soort gewoon wijdverbreid is in Nederland, waardoor we ze niet helemaal kunnen bestrijden, maar wel kunnen beheersen. Dat is waar het aanvalsplan op toeziet.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Graus** (PVV):
Tot slot, meneer de voorzitter. Ik vind dat de Kamer op dit moment verkeerd wordt voorgelicht. Een oud-Kamerlid deed een melding midden in Utrecht, in een woonwijk met kinderen, van een nest dat ik-weet-niet-hoe-groot was. Ik heb de foto laten zien aan een paar Kamerleden. Het kan toch niet zo zijn dat dat Kamerlid een melding doet en dan het bericht krijgt van de gemeente dat ze er niks aan gaan doen? Dat is echt schandelijk. Dan gebeurt het niet landelijk. De Kamerleden behoren wel te weten dat er echt niets gebeurt. Ze kunnen contact opnemen met Pim Lemmers. Hij is de imker des vaderlands. Daar kunnen alle Kamerleden contact mee opnemen. Het klopt echt niet en er moet echt iets aan gebeuren. Onze motie moet dus eigenlijk het advies oordeel Kamer krijgen.

Minister **Van Essen**:
Het klopt dat de inzet van provincies primair is gefocust op natuurgebieden waar overlast voor biodiversiteit is. Dat zijn ook de afspraken waar het in januari gedeelde Landelijk aanvalsplan invasieve exoten in voorziet.

De **voorzitter**:
U vervolgt.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Ja. Dan heb ik de motie van de VVD op stuk nr. 50 over het mogelijk maken van het intern salderen.

De **voorzitter**:
Het gaat om stuk nr. 60.

Minister **Van Essen**:
De motie op stuk nr. 60, excuses. Ik deel het belang van het versnellen van verduurzaming van bestaande activiteiten. Dat is ook nodig om de stikstofreductie te bewerkstelligen die nodig is voor natuurherstel en vergunningverlening. Om vergunningverlening voor verduurzaming te versnellen, werkt het kabinet aan verschillende oplossingsrichtingen, zowel op nationaal als op Europees niveau. Dat kaart ik ook aan bij de Europese Commissie. Inhoudelijk zie ik zowel kansen als uitdagingen als intern salderen weer onderdeel wordt van de voortoets. Liever zou ik zien dat projecten die verduurzamen via een passende beoordeling een vergunning krijgen voor een activiteit. Dat geeft namelijk meer rechtszekerheid, want dan krijg je een vergunning. Die voorkeur hoor ik ook terug vanuit het bedrijfsleven. Daarom zoek ik bij intern salderen liever naar ruimte op een manier die ook voldoende rechtszekerheid voor ondernemers borgt. Met die interpretatie kan ik dit oordeel Kamer geven.

De **voorzitter**:
Ik zie een knik van mevrouw Den Hollander, dus daarmee laat u de motie aan het oordeel van de Kamer.

Minister **Van Essen**:
Fijn. Dan ben ik bij de motie op stuk nr. 61 over de verplaatsings- en beëindigingsregeling. Die zou ik oordeel Kamer willen geven.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 61: oordeel Kamer.

Minister **Van Essen**:
De motie op stuk nr. 65 over de middelen voor praktijkmetingen van emissiearme stalsystemen zou ik ook oordeel Kamer willen geven.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 65 krijgt oordeel Kamer.

Minister **Van Essen**:
De motie op stuk nr. 66 over saldering van veldemissies zou ik ook oordeel Kamer willen geven.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 66 krijgt oordeel Kamer.

Minister **Van Essen**:
De motie op stuk nr. 67 over de EU-evaluatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn zou ik ook oordeel Kamer willen geven.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 67 krijgt oordeel Kamer.

Minister **Van Essen**:
De motie op stuk nr. 69 over gebiedsprocessen buiten de zones zou ik oordeel Kamer willen geven mits ik er een interpretatie aan mag geven. Dat ondernemers, medeoverheden en natuurorganisaties samenwerken in de realisatie van diverse opgaven in een gebied kan ik namelijk heel goed begrijpen; er is immers veel te doen. Ik moedig het ook aan dat partijen via een gebiedsproces aan de slag gaan, ook buiten de zones. Dat dat tot mooie resultaten kan leiden, hebben we ook gezien in onder andere Rotterdam en op Texel. Hierbij geldt wel dat dat niet in de plaats komt van bedrijfsspecifieke emissienormen voor bedrijven in die gebieden. Dat debatje was net ook al even gaande en daarin gaf de heer Koorevaar ook antwoord. Generiek is daarbij generiek; dat betekent dat ik niet zal variëren in bedrijfsspecifieke emissienormen als we deze motie inderdaad aannemen. Ik was ook blij dat de heer Grinwis dat ook zei: generiek is generiek, maar de minister staat er wel voor open om verder te spreken over gebiedsplafonds. Zo moeten we het ook met elkaar duiden en verder spreken daarover.

De **voorzitter**:
Ik kijk naar de heer Koorevaar. Zullen we het zo maar doen? De motie op stuk nr. 69 krijgt oordeel Kamer.

Minister **Van Essen**:
Dan hebben we de motie op stuk nr. 70 over sloopstimulerende maatregelen. Die zou ik ook oordeel Kamer willen geven met interpretatie. De sloop van leegstaande stallen kan inderdaad bijdragen aan het tegengaan van ondermijning. Of een aanpak bestaande uit sloopstimulerende maatregelen voldoende doelmatig en doeltreffend kan worden ingericht, is nog de vraag. Ik weet ook dat veel gemeenten, ook in de agrarische gemeenten waar ik eerder zelf wethouder was, hier ook rood-voor-roodbeleid voor hebben, waarin al stimulerend beleid wordt gevoerd. Maar als ik de motie zo mag interpreteren dat ik ga onderzoeken of een doeltreffende en doelmatige opzet van sloopstimulerende maatregelen mogelijk is, kan ik de motie oordeel Kamer geven.

De **voorzitter**:
Ik zie dat dat mag. De motie op stuk nr. 70 wordt aan het oordeel van de Kamer gelaten.

Minister **Van Essen**:
Ja. De motie op stuk nr. 71 zou ik ook oordeel Kamer willen geven.

De motie op stuk nr. 72, over het afschot, zou ik eigenlijk oordeel Kamer willen geven met dezelfde interpretatie als ik bij de motie van de heer Graus heb gegeven.

De **voorzitter**:
Ik zie een knik van mevrouw Mathijsen. Daarmee wordt de motie op stuk nr. 72 aan het oordeel van de Kamer gelaten.

Minister **Van Essen**:
Fijn. De motie op stuk nr. 73, over beschermde natuurgebieden op de Noordzee, zou ik ook oordeel Kamer willen geven.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 73: oordeel Kamer.

Minister **Van Essen**:
De motie op stuk nr. 74, over de NHV, zou ik willen ontraden. Vooropgesteld staat dat het kabinet de natuur in UNESCO Werelderfgoed en Natura 2000 buitengewoon koestert. Het weigeren van locatiekeuzen op basis van natuurwaarden buiten Natura 2000 vereist echter een vergunningplicht. Op een vergunningplicht buiten Natura 2000 zet ik niet in. Voor Natura 2000 wordt al getoetst aan de instandhoudingsdoelen van de Natura 2000-gebieden. De NHV voegt daar niets aan toe. Buiten Natura 2000 gelden er aanvullende verplichtingen vanuit de NHV. Dat geef ik primair vorm met het versterken van Natuurnetwerk Nederland. De motie zou ik daarom willen ontraden.

De motie op stuk nr. 75, van de SP, over de Waddenwet, zou ik willen ontraden, met verwijzing naar het debat.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 75: ontraden.

Minister **Van Essen**:
Ja, dan kom ik bij de motie op stuk nr. 76, over de VHR. Die zou ik willen ontraden. We hebben hier ook een debat over gehad. Ik zet mij actief in en wil mij actief inzetten voor de evaluatie van de VHR. Deze motie vraagt echter al direct om inzet op aanpassing van de richtlijn. Dat gaat te snel. De trilogen moeten nog starten. De Commissie komt nog met evaluatie van de VHR.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 76 is ontraden. Mevrouw Van der Plas heeft een vraag. Het is fijn als u het nummer erbij vermeldt.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ja, dit gaat over een eerdere motie. Dat is de motie van mevrouw Mathijsen, op stuk nr. 72. Heb ik goed begrepen dat de minister daarbij dezelfde interpretatie hanteert als bij de motie die de heer Graus indiende over het katten afschieten?

Minister **Van Essen**:
Ja.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Heb ik dan ook goed begrepen dat de Partij voor de Dieren ermee akkoord gaat dat het mogelijk moet blijven, maar onder allerlei omstandigheden? Dat was namelijk de interpretatie.

Minister **Van Essen**:
De interpretatie was een minimalisatie.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ja, dus het moet als een sluitstuk, als een laatste optie, kunnen blijven gelden. Dan wil ik wel even kijken naar ...

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Neenee, ik heb het zojuist bevestigd. Mevrouw Mathijsen knikte bij de interpretatie van de minister. Daarmee wordt die motie met de interpretatie van de minister aan het oordeel van de Kamer gelaten.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Het moet dus als laatste optie mogelijk blijven. Oké, duidelijk.

Minister **Van Essen**:
De motie op stuk nr. 82, over de brede weersverzekering, zou ik willen ontraden, omdat het een instrument binnen het NSP van het GLB is. In het nieuwe NRPP, om nog maar met meer termen te strooien, moeten we nog kijken welk nationaal budget er benodigd is voor de cofinancieringen. Die budgetten worden voor de nieuwe periode vastgesteld. Deze motie loopt daarop vooruit. Daarom is die ongedekt en zou ik 'm willen ontraden.

De motie op stuk nr. 87, over de VHR, zou ik ook willen ontraden. Nederland moet zo snel mogelijk van het stikstofslot. Dat vragen boeren, bouwers en ondernemers aan ons. Daarom vind ik het onwenselijk om af te zien van het zetten van stappen.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 87: ontraden. Tot slot.

Minister **Van Essen**:
De motie op stuk nr. 88, over de grutto, zou ik "overbodig" willen geven. Ik onderschrijf het belang van de bescherming van de grutto buiten het broedseizoen. De motie is overbodig, omdat we goed op de hoogte zijn van de leefomstandigheden. We weten dat broedsucces in Nederland de belangrijkste factor vormt voor de populatie.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Over de motie op stuk nr. 82 zegt de minister: die is ongedekt. Maar ik verzoek de regering om met een voorstel te komen. We moeten het kabinet niet ontslaan van de plicht om zelf ook met een voorstel te komen. "Ongedekt" is mij iets te makkelijk, want ik vraag: kom met een voorstel.

Minister **Van Essen**:
Wat ik hier problematisch aan vind, is dat we allerlei onderhandelingen over het nieuwe GLB hebben, zowel in de LVR als in Europa, waar de premier op dit moment is, dat we nog geen zicht hebben op de budgetten, dat we nog niet weten hoe de cofinanciering eruit moet zien en hoeveel procent we moeten cofinancieren, maar dat we al wel aangeven welke verplichtingen we hebben. Ik wil dat als totaalpakket kunnen wegen en daarna naar de Kamer komen.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Dat kan dan een interpretatie zijn waardoor de motie oordeel Kamer krijgt. Ik zeg nu "en de Kamer daarover spoedig te informeren", maar ik kan het woordje "spoedig" weghalen en vragen de Kamer te informeren zodra dat hele ...

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Als we met elkaar eens zijn dat het nog van heel veel zaken afhankelijk is en dat we wel een brede weersverzekering willen, maar dat ik nu nog niet kan zeggen om hoeveel geld en hoeveel cofinanciering het gaat en wanneer dat komt, maar dat dat in het brede pakket naar uw Kamer toe gaat, dan wil ik die motie gerust die interpretatie geven.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Met die interpretatie krijgt de motie dan oordeel Kamer. Klopt dat?

De **voorzitter**:
Dat zegt de minister. De appreciatie op de motie op stuk nr. 82 verandert in oordeel Kamer. Voor de interpretatie verwijs ik u naar de Handelingen.

Minister **Van Essen**:
Dat is heel verstandig.

De **voorzitter**:
Bent u daarmee aan het einde van uw beantwoording?

Minister **Van Essen**:
Jazeker, maar ik heb nog één ding openstaan van de heer Flach. Dat had ik er eigenlijk meteen bij moeten betrekken. Dat was een oproep tot een bestuursakkoord met medeoverheden, met provincies. Het is goed om te zeggen dat ik al intensief in gesprek ben met medeoverheden over het hele pakket. In het kader van de verplaatsing van bedrijven dicht bij Natura 2000 en de beschikbare hervestigingslocaties worden er bestuurlijke afspraken gemaakt. Dat heb ik ook in de brief van 3 november verwoord met medeoverheden. Mogelijk denken we daarbij aan de vorm van een bestuursakkoord, maar het gaat me te ver om alles in de vorm van een bestuursakkoord te gieten, want ik vind juist het tempo in dezen en het intensieve contact dat ik al heb met de medeoverheden, afdoende.

De heer **Flach** (SGP):
Ik heb me in de voorbereiding op een eventuele motie door deze argumenten laten overtuigen om de motie niet in te dienen. Ik zit dus niet strikt vast aan de vorm van een bestuursakkoord. Daarom heb ik het omgezet in een vraag om op verschillende onderdelen goede afspraken te maken. De vorm waarin de minister dat doet, vind ik daaraan ondergeschikt.

Minister **Van Essen**:
Ik vind het fijn hoe de heer Flach dat zegt, want dat biedt ons ruimte om de snelheid erin te houden.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
De motie op stuk nr. 67 krijgt oordeel Kamer van de minister. Ik had daar net ook al een vraag over gesteld aan de heer Koorevaar. Daarin wordt gevraagd om "actief bij te dragen aan de evaluatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn en daarbij in te zetten op het (...) herijken van Natura 2000-begrenzingen en Natura 2000-doelen". Wat gaat de minister doen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat het altijd goed is om bij te dragen aan een evaluatie. Dit gaat nadrukkelijk niet over een herziening, maar over een evaluatie. Daar hebben wij in het kader van de stresstest ook aan bijgedragen. We zien nu ook al, bijvoorbeeld bij de Mariapeel en de Deurnsche Peel, dat we bepaalde habitattypen of bepaalde grenzen hebben veranderd, zodat de instandhoudingsdoelen eigenlijk veel makkelijker worden om te realiseren. Ik zie deze motie dus als aanmoediging om in de evaluatie actief in te zetten op de punten uit de motie en de punten die ik net hier in het debat heb gewisseld. Zelfs natuurorganisaties geven af en toe aan dat er in de VHR kronkels zitten die eigenlijk aan het doel in de weg staan.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Mag ik dan concluderen dat het de minister te doen is om een versterking van Natura 2000 en niet om een afzwakking?

Minister **Van Essen**:
Ik denk dat ik net in het debat wat voorbeelden heb gegeven van hoe bij flexibilisering uiteindelijk natuurbehoud en minder administratieve lasten heel goed te verenigen zijn. Ik zie deze motie als een aanmoediging.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Voorzitter, ik was er niet. Is de minister in tweede termijn nog teruggekomen op de vraag over AERIUS? Of heeft hij dat niet meer gedaan? Ik hoor een "ja". Oké, dan ga ik dat terugluisteren.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het woord is aan de staatssecretaris voor zijn tweede termijn. Gaat uw gang.

Staatssecretaris **Erkens**:
Voorzitter. Ik begin met de amendementen.

Het amendement op stuk nr. 29 over de initiatieven voor contact tussen ouderen en oudere honden in opvanglocaties ontraad ik onder verwijzing naar het debat. Het kabinet moet nog een inhoudelijke reactie geven op het RDA-rapport. Het amendement komt wat dat betreft te vroeg. Wij zullen wel serieus kijken naar het rapport, maar het amendement is ontraden.

Hetzelfde geldt voor het amendement op stuk nr. 30. Daarbij merk ik op dat het juridisch gezien niet kan om alleen steun te geven aan twee opvangorganisaties, terwijl ook andere organisaties daarop aanspraak zouden kunnen maken.

Het amendement op stuk nr. 33 van mevrouw Van der Plas over een autoriteit dierwaardige veehouderij moet ik ook ontraden. De afspraak is een publiek-private inrichting van de autoriteit. Als het Rijk die voor honderd procent zou financieren, zou het een volledig publiek orgaan worden. Ik weet ook niet of dat per se de wens is van de desbetreffende sector.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Het amendement op stuk nr. 24 moet ik …

De **voorzitter**:
34.

Staatssecretaris **Erkens**:
34 alweer! Het gaat snel. Het amendement op stuk nr. 34 moet ik ook ontraden. Het Nederlandse voedselsysteem is sterk internationaal verweven. Schokken in de voedselsystemen van andere landen hebben doorwerking in Nederland. Het is daarom onwenselijk om alleen binnen ons land te kijken naar voedselzekerheid, want we hebben die samenwerking juist nodig.

Het amendement op stuk nr. 35 wil ik ook ontraden. Dit debat heb ik al vaker met mevrouw Van der Plas gevoerd. Alle nertsenhouders zijn gecompenseerd voor het drie jaar niet in gebruik hebben van de beschikbare productiecapaciteit. Dat was toentertijd een eerlijke compensatie. De bezwaarmakers zijn inderdaad aanvullend gecompenseerd. Ja, zo werkt het met veel compensaties: als je akkoord gaat met een bedrag in eerste instantie en geen bezwaar maakt, kun je niet achteraf alsnog meer krijgen. Daarom raad ik het af in lijn met de eerdere debatten die wij daarover hadden.

Het amendement op stuk nr. 39 van de heer Grinwis c.s. over de teeltvoorschriften krijgt oordeel Kamer. Het gaat over de handhavingscapaciteit op dat vlak, die we kunnen versterken.

Het amendement op stuk nr. 40 over de DNA-screening en fokbegeleiding is van de leden Den Hollander en Graus. En van het lid Bromet. Haar naam staat er bij mij nog niet op, maar bij dezen voor de Handelingen. Dit amendement krijgt oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 40 krijgt oordeel Kamer. Mevrouw Bromet weet van niets.

Staatssecretaris **Erkens**:
Zij blijkt zelf van niks te weten, mevrouw Den Hollander.

De **voorzitter**:
Oké, maar mevrouw Van der Plas heeft daar toch een vraag over.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ik heb een vraag over het amendement op stuk nr. 35 over de vergoeding voor de nertsenhouders. Ik wil het gewoon nog een keertje zeggen. Er waren mensen die geen bezwaar hebben gemaakt omdat ze helemaal kapot waren, omdat ze gewoon helemaal op waren. Zij konden dat gewoon letterlijk niet meer. Heel kort geleden ben ik nog bij een ex-pelsdierhouder geweest. Die meneer was inmiddels dik in de 70. Ik heb hem slachtofferhulp aangeraden, zó psychisch helemaal kapot was hij van wat er vijf jaar geleden is gebeurd. Bij het eerste woord barstte hij in huilen uit. Dat zijn ook mensen die geen bezwaar hebben kunnen maken. Ik wil voor die mensen opkomen, omdat de rechter heeft geoordeeld dat die compensatie niet voldoende was en er onterecht kortingen zijn geweest. Ik vind dan dat een hele sector die dit in de coronatijd — daar

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

praten we over; van de ene op de andere dag moesten alle nertsen weg — is aangedaan, is overkomen, gewoon compensatie moet hebben.

Staatssecretaris **Erkens**:
Wij hebben dit debat eerder met elkaar gevoerd. Nogmaals, in individuele gevallen kan het schrijnend zijn. Ik geloof mevrouw Van der Plas volledig als zij dat aangeeft. Tegelijkertijd heb ik twee dingen aangegeven. De compensatie werd toentertijd door veel ondernemers redelijk gevonden. Veel ondernemers kregen ook best forse bedragen. De uitfasering van een sector die al op het pad van uitfasering zat, is daarmee naar voren gehaald. Verder zou het tot een hele brede precedentwerking leiden als we altijd achteraf aan de hand van nieuwe rechterlijke uitspraken iedereen alsnog moeten gaan compenseren. Dat heeft een prijskaartje dat ik op dit moment niet zou kunnen overzien. Ik blijf dus bij ontraden, maar het is aan uw Kamer om te bepalen hoe zij over het amendement stemt.

De **voorzitter**:
Heel kort, mevrouw Van der Plas.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ja, heel kort. Kijk, er wordt gezegd dat ze forse bedragen krijgen. Dat weegt niet op tegen hoe dat in die tijd is gegaan. Ik snap het, er was in de coronatijd paniek en daar kunnen we nu van alles van vinden, maar bij die mensen stonden er gewoon van de ene op de andere dag vrachtwagens, wagens en mannen in pakken op de stoep. Bedrijven die al tientallen jaren bestonden, zagen hun kooien gewoon leeggehaald worden. Die hebben zich daar verder niet op kunnen voorbereiden. Want in de periode dat het al liep, dat ze zouden stoppen, kan je er afscheid van nemen. Dus wat mensen ook van pelsdierhouderijen vinden, dit is zo'n onmenselijke situatie geweest ... En dan ook nog niet voldoende korting. Geld maakt dat allemaal niet goed, al krijgen ze 100 miljoen. Daar gaat het niet om.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik blijf bij de appreciatie. Wat ik al aangaf, we hebben toentertijd de sector uitgefaseerd. Dat is toen naar voren gehaald en dat was inderdaad abrupt voor die ondernemers; dat begrijp ik volledig. Die impact wás groot. Daarom is toentertijd ook besloten tot de compensatie voor drie jaar. U gaf zelf aan dat geld daar niet alles van wegneemt, maar het was toentertijd in de ogen van het kabinet een redelijke compensatie. Ik blijf dus bij mijn appreciatie.

De **voorzitter**:
De moties.

Staatssecretaris **Erkens**:
De moties, voorzitter.

De eerste motie, die van het lid Bromet op stuk nr. 42, geef ik oordeel Kamer, met daarbij de kanttekening dat dan wel een groot deel van die toets op de handhaving via de HUF-toets loopt. Omdat ik een nieuwe toets volledig ga uitwerken en we ook NVWA-capaciteit gaan inzetten om een extra toets uit te voeren ... We willen juist die capaciteit goed inzetten.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Mevrouw Bromet knikt. Daarmee wordt deze motie op stuk nr. 42 aan het oordeel van de Kamer gelaten.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 43: oordeel Kamer, mits ik daarbij een onderzoek mag uitvoeren naar de momenten dat de procedure nog gewijzigd kan worden, in afstemming met VWS, aangezien dit deels dat beleidsterrein raakt.

De **voorzitter**:
En mevrouw Podt geeft aan dat dat mag.

Staatssecretaris **Erkens**:
Kijk, coulant.

Dan de motie op stuk nr. 44 over dierenwelzijn in de ketenaanpak. Die geef ik oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
Nu de vierde motie, die op stuk nr. 45?

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik verwachtte nog een bevestiging voordat ik doorging, maar prima.

De motie op stuk nr. 45 krijgt oordeel Kamer, waarbij ik wel de opmerking maak dat dit voor mij specifiek gericht is op het verminderen van die langeafstandstransporten. Het lijkt mij dat het bij deze motie gaat om dierenwelzijn.

De **voorzitter**:
Nu de zesde motie, die op stuk nr. 47. O, mevrouw Podt.

Mevrouw **Podt** (D66):
Voorzitter. Dat gaat iets te kort door de bocht, want het idee is natuurlijk ook dat we er gewoon balans in gaan brengen. En ja, die diertransporten zijn veel te lang en daar willen we allemaal iets aan doen, maar dat is natuurlijk niet het enige.

Staatssecretaris **Erkens**:
Nee, dat is niet het enige; daar ben ik het mee eens. Waar ik op aansla in de motie is dat het ook gaat over de exportkant. Volgens mij heb je ook de export van de verwaarding, het product dat eruit komt. Ik zie er niet een probleem in als dat over heel Europa is. Maar ik ben het ermee eens dat het gesleep met dieren vanuit die exportkant ongewenst is. Daarnaast, het in balans brengen op ook andere facetten, met name dierenwelzijn zoals u aangaf, dat deel ik inderdaad. Dus voor mij gaat het om het stukje dat de export van producten zelf niet per se iets is wat we vreemd vinden in de sector. Maar dat over het slepen van dieren over heel Europa, dat deel ik met u.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Podt** (D66):
Ja, dat delen we sowieso met elkaar. Waar het mij natuurlijk om gaat, is dat er op zich niks mis is met export, maar de hoeveelheid keren ... Nee, nog een keertje. Het waren twee lange dagen, voorzitter. Die grote hoeveelheid dieren die speciaal naar Nederland komt om hier gemest te worden en vanhier vervolgens weer wordt geëxporteerd, dat is niet wat we beogen.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dat delen we dan. Hoe mevrouw Podt de motie leest, verandert mijn interpretatie volgens mij niet. We hebben daarin dezelfde invalshoek.

De **voorzitter**:
En dat betrof een gedachtewisseling over de vierde motie, die op stuk nr. 45.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ja.

Dan de motie op stuk nr. 47: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
Nu de negende motie, die op stuk nr. 50.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 50 kan oordeel Kamer krijgen, met een korte interpretatie. Voor katten met vouworen en naaktkatten geldt al een verbod van deelname aan wedstrijden, tentoonstellingen en keuringen. Voor honden en katten met overige schadelijke kenmerken volg ik de EU-verordening. Uiterlijk op 30 juni 2030 zal duidelijk worden voor welke kenmerken het verbod zal gelden. Dieren met die kenmerken mogen dus niet meedoen aan zulke tentoonstellingen en wedstrijden. Als ik daarin de Europese aanpak kan volgen, krijgt deze oordeel Kamer. Ik zie dat dat mag.

Dan de motie op stuk nr. 51. Die moet ik ontraden. Het kabinet erkent het belang van adequate handhaving, ook in de strijd tegen de illegale handel in dieren. Op dit moment houdt de NVWA daar toezicht op. In het geval van overtredingen wordt al handhavend opgetreden middels het bestuurs- of strafrecht. Wij zijn van mening dat er op toezicht en handhaving op dit punt nu al stevig wordt ingezet.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 52.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 52 moet ik ook ontraden. Transporten van dierentuindieren zijn noodzakelijk voor het behouden van een genetisch gezonde populatie, ook ten behoeve van conservatiedoelen. Ook voor het borgen van dierenwelzijn kan uitwisseling soms noodzakelijk zijn, bijvoorbeeld wanneer een dier van groep moet wisselen vanwege onrust of gevechten.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 53.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 53 moet ik ontraden. De risicoassessments door de Universiteit Utrecht worden uitgevoerd door deskundigen. Het is aan hen om de juiste middelen daarvoor te kiezen.

De heer **Graus** (PVV):
Voorzitter, we hebben nota bene met uw steun ervoor gezorgd dat er een nationaal bijtincidentencentrum in Tilburg komt, ook met steun van D66, van iedereen. Die werken met hele nieuwe assessments. Mijn hond was onlangs hier en heeft met iedereen gespeeld, ook met Kamerbodes, met iedereen. Als je die met een plastic handje in zijn zij gaat porren, bijt hij in dat plastic handje, want dat is voor hem geliefd bijtmateriaal. Het is dus oneerlijk dat een hond op basis daarvan … Hij bijt daarin, in dat plastic handje, maar zal nooit in een echte hand of in een kinderhand bijten. Ik heb daar laatst gelijk in gekregen van een rechter. Ik was bij een rechtszitting en die rechter zei: u heeft een punt, ga maar naar Tilburg toe. Daar is nota bene ook een getuige-deskundige van de rechtbank. Die werken niet met die plastic handjes. Nu worden er dus honden geëuthanaseerd die in een plastic handje bijten, terwijl ze niet in een echte hand bijten. Dat is toch oneerlijk? Die testmethode van Utrecht moet weg. Weg met dat plastic. Dat is bijtmateriaal voor een hond.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik ben echt wel bereid om mijn departement te vragen een keer met de Universiteit Utrecht hierover te spreken. Tegelijkertijd is anekdotisch bewijs van één hond die dit niet zou doen, niet per se geldend voor alle andere honden en vind ik het ook wel ver gaan om per motie die deskundigen meteen opzij te zetten. Daarom is de motie dus ontraden.

De **voorzitter**:
Meneer Graus, u heeft een toezegging.

De heer **Graus** (PVV):
Als de staatssecretaris dat wil doen, daarover wil gaan praten, en als ze de methodes van Tilburg overnemen — dat kan — dan hou ik de motie in ieder geval aan als stok achter de deur. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Daarmee is de motie op stuk nr. 53 aangehouden.

Op verzoek van de heer Graus stel ik voor zijn motie (37020-XIV, nr. 53) aan te houden.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**:
We gaan naar de motie op stuk nr. 54.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 54 ontraad ik. Ik zie geen aanleiding om te onderzoeken of de rechten van dieren in de Grondwet moeten. In artikel 1.3 van de Wet dieren is de intrinsieke waarde van dieren al vastgelegd. Wij zijn dus van mening dat het bestaande wettelijke kader een voldoende basis biedt.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 55.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 55 moet ik ontraden. Die is te breed en zorgt voor een botsing tussen grondrechten.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 57.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 57 moet ik ontraden, aangezien die assessments echt plaatsvinden in opdracht van het Openbaar Ministerie en zij daarover gaan.

De heer **Graus** (PVV):
Ik ben dus naar die rechtszitting gegaan, omdat een hond die in een gezin woont met vier kinderen en vijf andere honden en nooit die kinderen of die honden heeft gebeten, buiten betrokken is geweest bij een bijtincident. Dat kan gebeuren. Het OM stuurt alles door naar Utrecht, waar ze met die klote plastic handjes zitten te pesten. Zo'n hond komt er in Tilburg wel vaak goed van af, in de HondenCampus van Maartje Horvers. Zij is ook een getuige-deskundige van de rechtbank. Waarom gaat het Openbaar Ministerie daarmee dus enkel naar Utrecht toe? Waarom heeft Utrecht het monopolie, terwijl wij als hele Kamer een nationaal bijtincidentencentrum, nota bene geïnitieerd door D66, in het leven hebben geroepen? Het OM maakt daar vervolgens geen gebruik van, gewoon omdat het een politiek spelletje betreft.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik gaf al aan dat die assessments echt aan het Openbaar Ministerie zijn. Tegelijkertijd, als het wederom om Utrecht draait, heb ik net toegezegd daarover in gesprek te gaan. Wat dat betreft gaat die motie ook in die golf mee.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Graus** (PVV):
De staatssecretaris snapt het niet. Het Openbaar Ministerie stuurt honden na een bijtincident alleen maar naar Utrecht, waar ze met die tering plastic handjes werken.

De **voorzitter**:
Nou zeg, meneer Graus! U kunt echt beter dan dit.

De heer **Graus** (PVV):
Ik vraag waarom dat nationaal bijtincidentencentrum … Een meerderheid van de Kamer heeft dat gewild. Wij zijn hier de baas! Wij bepalen dat. Het Openbaar Ministerie weigert om die dieren naar die nationale HondenCampus te sturen, waar de Kamer om heeft gevraagd. Wij bepalen dat die dieren naar dat bijtincidentencentum moeten, waar ze niet met die domme plastic handjes werken. Dat is geliefd bijtmateriaal voor een hond. Je gaat toch niet een hond testen met een plastic handje? Dat is toch geen test? Wat is dat nou voor een onzin? Ik vraag alleen: zorg dat het OM ook dieren doorstuurt naar Tilburg.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Staatssecretaris **Erkens**:
Twee opmerkingen hierover. U bent als Kamer de baas over mij, in dit geval, want u geeft mij opdrachten mee en stuurt mij bij. Dat erken ik. Tegelijkertijd hebben we een scheiding der machten en kan ik geen instructies geven aan het Openbaar Ministerie op dit vlak. Zo is het stelsel ingericht. Ik heb net aangegeven dat ik met Utrecht ga kijken.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 58.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 58 moet ik ook ontraden. Ik ben bang dat ik de heer Graus zo weer aan de microfoon heb. Er zijn al specifieke opleidingen op het gebied van dierenwelzijn die rechters kunnen volgen. De verdere invulling van opleidingen is aan de rechtspraak zelf. Er zijn opleidingen op het gebied van dierenwelzijn die ze kunnen volgen.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 59.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 59 moet ik ook ontraden. Het OM beschikt sinds 1 januari 2024 over een specifieke richtlijn voor de strafvordering bij dierenmishandeling, dierendoding en dierenverwaarlozing. Dat helpt. De oriëntatiepunten worden daarna opgesteld door rechters zelf. Zij gaan er dus zelf over. Uiteindelijk is het, conform mijn toelichting net, echt aan de rechter om daar onafhankelijk van het OM over te besluiten. Ik ga niet over wat de rechters doen.

De heer **Graus** (PVV):
De Kamer heeft ervoor gezorgd dat er dierenofficieren zijn. Die hebben hogere strafvorderingseisen tegen dierenbeulen. Maar nu zijn het de rechters die daar niet in meegaan. Het enige wat ik vraag is dat er meer genivelleerd moet worden door rechters. Nu zie je vaak dat het OM hogere strafvorderingen heeft en dat de straftoemeting door rechters achterwege blijft. Dat is gewoon niet juist. Wij kaderen hier. Uiteraard weet iedereen wat de trias politica is, maar het gaat erom dat wij hier de kaders bepalen. Wij zijn hier de baas. We moeten niet met onze voeten laten spelen. Als een Kamer dat wil, hebben ze zich aan die kaders te houden. Dat is wat ik vraag.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dat volg ik. Ik gaf net aan dat er sinds 1 januari bij het OM een richtlijn is voor strafvordering bij dierenmishandeling en dat die ook helpt. Laat ik het volgende zeggen. De motie blijft ontraden, maar in een volgende brief kan ik met mijn collega van JenV kijken of we de cijfers hebben van sinds die richtlijn er is. Dan kunnen we die cijfers vergelijken met de cijfers van voor 2024. Dan zien we of de richtlijn daadwerkelijk helpt. Dan kan de heer Graus daarna beslissen of de situatie inderdaad niet verbeterd is.

De **voorzitter**:
De heer Graus geeft buiten de microfoon aan dat dat afdoende is. Hij houdt de motie op stuk nr. 59 aan.

De **voorzitter**:
Op verzoek van de heer Graus stel ik voor zijn motie (37020-XIV, nr. 59) aan te houden.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 62.

Staatssecretaris **Erkens**:
Oké. Dat is een druppel op een gloeiende plaat met alle moties die ik nog moet doen, maar we gaan door. De motie op stuk nr. 63: oordeel Kamer, met een interpretatie, als ik de motie zo mag lezen dat u met "een laagdrempelige voorziening" de vindbaarheid van de hulp die er al is, bedoelt.

De **voorzitter**:
Ik zie mevrouw Den Hollander knikken.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 64: ook oordeel Kamer. Het is mijn inzet om dit in goed overleg met de minister van KGG te doen. Wij gaan de komende weken en maanden met de sector samen kijken naar de mogelijkheden van dit voorstel. We zullen de Kamer daarover informeren voordat er een besluit genomen wordt. We doorlopen dit traject, dus de motie krijgt oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
Meneer Grinwis, over deze motie?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Heel kort. De discussie kennen we natuurlijk al wat langer. De bezwaren op sommige departementen wisselen, die gaan van uitvoerbaarheid naar juridisch. We weten allemaal dat er juridische interpretatieruimte is wat betreft Europese regelgeving. Ik wil de staatssecretaris oproepen om hier de ruimte te pakken die er is.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dat neem ik mee.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 75.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 75 gaat over het draagverlof van paintballen. Ik geef deze motie oordeel Kamer met een kleine interpretatie, verwijzend naar het debat. Dit is namelijk niet mijn bevoegdheid. Ik zal dit doorgeleiden en met mijn collega bij JenV oppakken. Met de interpretatie dat ik het doorgeleid, ook naar JenV, krijgt de motie oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De heer Grinwis knikt.

Staatssecretaris **Erkens**:
Dan de motie op stuk nr. 77. Die kan ik oordeel Kamer geven met een interpretatie erbij. Ik begrijp de wens van mevrouw Beckerman om niet stil te zetten. Dat doen we trouwens gelukkig niet. Eind 2027 verwachten wij de resultaten van het onderzoek naar

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

belemmeringen en verbeteringen voor meer concurrentie en keuzevrijheid bij de aankoop. Dat onderzoek start begin '27. Er loopt nog een juridische analyse van de belemmeringen die hiervoor zijn. Als ik de motie zo mag interpreteren dat ik de Kamer in de eerste helft van '27 informeer over de analyse en aan het einde van '27 over de resultaten van het onderzoek en met die voorstellen kom, dan kan ik de motie oordeel Kamer geven.

De **voorzitter**:
Ik zie dat dat mag.

Staatssecretaris **Erkens**:
Bij de motie op stuk nr. 78 ga ik hetzelfde proberen met mevrouw Beckerman. De motie gaat over de wettelijke borging van de standaarden en het wettelijke kader. De motie sluit aan bij wat we van plan zijn. Ook wij vinden het van groot belang dat standaarden effectief zijn en breed werken in de praktijk. Daarom werken we aan die wettelijke borging. Als ik de motie zo mag interpreteren dat ik voor de zomer van 2027 de Kamer informeer over wat er in het wetsvoorstel komt, dan kan deze oordeel Kamer krijgen. Het wetsvoorstel zelf zal nog niet af zijn, maar ik kan dan wel de inhoud en de richting ervan met u delen, zodat we erover in debat kunnen gaan en u mij kunt vertellen of dat goed is of niet.

De **voorzitter**:
Ook dit keer mag dat van mevrouw Beckerman.

Staatssecretaris **Erkens**:
Met de motie op stuk nr. 80 kan ik twee kanten op. Ik kan de motie oordeel Kamer geven, maar dan lees ik deze wel zo dat ik de Kamer eind januari informeer over hoe ik dit met de provincies uitwerk en wat de aanpak is. Als u verwacht dat we het beheer al helemaal provinciaal vastgelegd hebben … Dat is niet de bedoeling? Oké, dan kan de motie oordeel Kamer krijgen.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 80 krijgt met die interpretatie oordeel Kamer.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 81 krijgt oordeel Kamer met een interpretatie. In het kader van modernisering van het toezicht wil ik meer ruimte geven voor zelfregulering, maar dat doen we in de breedte. Daarbij kijken we specifiek naar sectoren die de zaken zelf op orde hebben. In het convenant gewasbescherming spreken we bijvoorbeeld over een nieuwe autoriteit. Op die manier kun je kijken naar dit soort toezichtmodellen. Als ik het in de breedte kan bekijken, krijgt de motie oordeel Kamer. Gaat het heel specifiek over de KDS terugbrengen in de slachtsector, dan moet ik de motie ontraden. Ik kijk even of mijn interpretatie akkoord is.

De **voorzitter**:
Ik zie dat het mag.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 83 gaat over de onafhankelijkheid van de Autoriteit Dierwaardige Veehouderij. Ik zie deze motie als een oproep aan de convenantspartijen om te zorgen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

voor een goede borging van de onafhankelijkheid. De motie kan ik als oproep meenemen. Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Het is niet alleen aan mij om dat uit te voeren. Volgens mij wil je dat er mensen in zitten van het hele spectrum, die tegelijkertijd niet ter discussie staan en onafhankelijk zijn van de politieke invalshoek waar ze vandaan komen.

De **voorzitter**:
Dat leidt tot de appreciatie?

Staatssecretaris **Erkens**:
Oordeel Kamer, mits de interpretatie akkoord is dat ik het signaal doorgeef om tot een onafhankelijke inrichting te komen en het meeneem om het goed te borgen. Volgens mij willen we dat allemaal.

Mevrouw **Podt** (D66):
Ik sloeg heel even aan op de laatste zin van het verzoek. Op zich kan ik met de rest prima leven, maar "relevante kennis en kunde" en "geen functies bekleden bij activistische ngo's". Hoe leest de staatssecretaris dat?

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik zou ervan uitgaan dat in de autoriteit mensen zitten, van wie niet vanuit de ene kant of de andere kant van de Kamer ter discussie wordt gesteld of zij onafhankelijk zijn. Als mensen een heel uitgesproken profiel hebben, waardoor discussie ontstaat over de adviezen van de autoriteit, dan vind ik dat onwenselijk.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):
Is het niet beter om de motie ontijdig te verklaren? We moeten het debat nog voeren over de vraag of het wetsvoorstel of de AMvB wordt aangenomen en wat precies de invulling gaat worden. We weten nog niet wat het mandaat wordt van de autoriteit. Ik zie dat andere fracties daar vragen over hebben gesteld. Is het niet beter om het debat af te wachten en te kijken waar we staan, om daarna te bepalen hoe deze motie al dan niet beoordeeld moet worden?

Staatssecretaris **Erkens**:
Voor mij is deze motie langs deze lijn te volgen. Het is aan de Kamer om erover te stemmen. We gaan het debat nog voeren, voordat de autoriteit ingevoerd wordt, dus u kunt zich er nog een mening over vormen en in het debat inbrengen. Het is geen onomkeerbaar besluit.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Het is natuurlijk aan de staatssecretaris, maar "activistische ngo's" roept wel iets op. Ik vind het onverstandig, want wat is activistisch en wie beoordeelt of iets wel of niet activistisch is? Woorden doen ertoe. Volgens mij gaat het er gewoon om dat er onafhankelijke mensen in de autoriteit komen te zitten. Ik vind dat je dit als staatssecretaris niet zomaar kunt accepteren en oordeel Kamer kunt geven.

Staatssecretaris **Erkens**:
Nee, maar ik heb er een interpretatie aan gegeven. Het signaal dat ik afgeef, is dat ik wil dat de onafhankelijkheid goed geborgd wordt. De woorden die gekozen zijn, zijn niet de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

woorden die ik zou kiezen. Ik ga ervan uit dat uw Kamer onafhankelijkheid ook van belang vindt.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik wil daar ook wat over zeggen, want het is toch stemmingmakerij. Ik ben het eens met mevrouw Den Hollander. Kan de staatssecretaris voorbeelden noemen van activistische organisaties? Ik weet namelijk niet waar we het over hebben. De staatssecretaris zegt "die kant van de Kamer" en "die kant van de Kamer". Het lijkt mij dat wij geen organisaties zijn en al helemaal geen activistische, maar misschien ziet de staatssecretaris dat anders.

Staatssecretaris **Erkens**:
Nee, u allen in deze Kamer bent niet activistisch. Laat ik het expliciteren. Ik wil voorkomen dat vanuit de dierenwelzijnskant de adviezen van de autoriteit ter discussie gesteld worden, omdat het beeld ontstaat dat die in handen van de sector is en dat die belangen prevaleren. Andersom wil je volgens mij dat de sector de adviezen accepteert, omdat men niet het idee heeft dat de andere agenda de toon zet daarbinnen. We willen gewoon een onafhankelijke autoriteit die gerespecteerd wordt door alle partijen die deelnemen. Daarbij kan ik zeggen dat het daarbinnen niet mijn woordkeuze zou zijn.

De **voorzitter**:
We ronden deze discussie af met de indiener van de motie.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Laat ik maar niet zeggen wat ik wil zeggen, want dan krijgen we weer een hele rij hier bij de interruptiemicrofoon. Activistische ngo's kun je beschouwen als ... Neem bijvoorbeeld iemand van Animal Rights. Ik ken iemand bij Animal Rights die gewoon veroordeeld is voor het insluipen in stallen. Dat soort mensen. Deze persoon was ooit een gesprekspartner op het ministerie van LVVN, bij mevrouw Schouten. Dat is later hersteld, omdat ik, toen nog in een andere hoedanigheid, daar een column over had geschreven. Dat is waar ik op doel, maar laat ik de discussie voor nu even laten.

Ik houd de motie op stuk nr. 83 heel even aan. Ik ga even kijken of ik 'm zo, met deze interpretatie, gewoon blijf indienen. Ik wil er heel eventjes over nadenken. Als alle gedachten hier nu alle kanten op schieten en er daardoor niet met de motie wordt meegestemd, dan heb ik er ook niks aan. Ik wil hier wel even verduidelijken wat ik daar precies mee bedoel.

De **voorzitter**:
Op verzoek van mevrouw Van der Plas stel ik voor haar motie (37020-XIV, nr. 83) aan te houden.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**:
Dan de motie op stuk nr. 84.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 84 kan ik oordeel Kamer geven, met de volgende interpretatie. We blijven in gesprek met de visserijsector. Ik ben bereid dat wederom te doen. Daarbij

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

heeft er inderdaad een redelijke ondersteuning voor de hoge brandstofprijzen gelopen. De afwikkeling van deze regeling vindt nog plaats, dus die wil ik afwachten. De evaluatie kan ik bespreken met de sector. Daarbij loop ik dus niet vooruit op toezeggen dat er additionele steun zal komen, maar ik wil wel met hen bespreken wat de verdere impact is.

De **voorzitter**:
Ik zie mevrouw Van der Plas knikken. Daarmee wordt de motie op stuk nr. 84 aan het oordeel van de Kamer gelaten. Dan de motie op stuk nr. 85.

Staatssecretaris **Erkens**:
De motie op stuk nr. 85 kan ik oordeel Kamer geven. ABDTOPConsult heeft een onafhankelijk advies opgesteld over de aanpak van de rivierkreeft. Dat wil ik daarbij ook betrekken. Dat verwacht ik aan het eind van het eerste kwartaal. Mevrouw Beckerman, ik snap waarom u glimlacht.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 86, de allerlaatste motie van de avond.

Staatssecretaris **Erkens**:
De allerlaatste motie van de avond, voorzitter. De motie op stuk nr. 86 krijgt oordeel Kamer, met een stukje interpretatie. Innovatie is cruciaal voor de toekomst van de visserij. Daarom steun ik de oproep om onder andere via het Visserij Innovatie Netwerk hierop in te zetten. Daarbij benoem ik wel dat de Community of Practice waardevol werk verricht voor het stimuleren van een duurzame blauwe economie. We willen voorkomen dat een extra inzet voor het VIN onnodig ten koste gaat van deze werkzaamheden. We gaan dus breder kijken naar de mogelijkheden om het Visserij Innovatie Netwerk te versterken, zonder dat dat ten koste gaat van een aantal zaken die in de motie genoemd worden, want daar zien wij de waarde van in.

De **voorzitter**:
Kunt u leven met die interpretatie, mevrouw Van der Plas? Dat is het geval. Daarmee wordt de motie op stuk nr. 86 aan het oordeel van de Kamer gelaten.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Voorzitter, zou ik de staatssecretaris nog één vraag mogen stellen?

De **voorzitter**:
Zeker weten, als u dat kort en bondig doet.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Ja, ik heb het even kort en bondig op een papiertje gezet, om binnen de tijd te blijven. Er is voor 2027 voor 1,3 miljoen begroot voor de kustvisserij en de binnenvisserij. Een deel daarvan is bestemd voor de uitvoering van de eventuele nadeelcompensatie voor vissers die straks niet meer mogen vissen in die visserijzones. Dan komt uitkoop in beeld. Onder de vorige staatssecretaris lag er met NetVISwerk al een akkoord over een alternatief plan voor die zones. Dat was mede bedoeld om uitkoop te voorkomen. Ik zou graag een toezegging van de staatssecretaris willen om met NetVISwerk in gesprek te gaan over de uitvoering van dat akkoord, en om de in het verleden aangenomen moties daarbij te betrekken.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Staatssecretaris **Erkens**:
Ik weet in alle eerlijkheid niet wat ik dan toezeg, dus laat ik toezeggen dat ik mij hierover laat informeren en erop terugkom in de volgende brief die u over de Landbouw- en Visserijraad krijgt. Die komt vrij snel en daarin gaat het ook over de visserij.

Voorzitter. Dan heb ik nog een aantal vragen voorliggen die de Kamerleden hadden. Daarna ben ik klaar. Mevrouw Ouwehand had een vraag over de konijnenfokkers, waarvan er beelden te zien waren. Volgens goed gebruik doet de NVWA geen mededelingen over lopend onderzoek. Ik kan wel bevestigen dat er opvolging gegeven wordt aan die beelden en dat passende maatregelen getroffen zullen worden als de onderzoeken leiden tot bewijs dat deze overtredingen plaats hebben gevonden. Afhankelijk daarvan zal dat bestuursrechtelijk of strafrechtelijk zijn. Daarover is de NVWA in overleg met het Openbaar Ministerie. Voor 2027 staan er ook naleefmetingen gepland en de inspecties zullen opgevoerd worden om te bezien of de overtredingen gestopt zijn, in combinatie met de lopende onderzoeken.

Mevrouw Beckerman had een vraag over de tijdlijn van de wetgeving voor dierenartsen. Het streven is eind 2027. Mijn gok dan wel herinnering in dit debat was dus correct.

Voorzitter. Dan had het lid Podt nog een vraag over de koplopers. Koplopers zijn belangrijk om van te leren. Daarom zal bij de introductie van elke nieuwe norm goed worden gekeken wat die nieuwe norm in de praktijk betekent voor deze bedrijven. Caring Farmers heb ik hierover trouwens ook gesproken. Die zijn ook onderdeel van het convenant, waarin afspraken zijn gemaakt over het wegnemen van belemmeringen voor koplopers en over het zorgen dat subsidies en stimuleringsmaatregelen ook voor koplopers toegankelijk zijn. We hebben recent ook een regeling opengesteld voor ketendeals, waarbij partijen dus samenwerken aan nieuwe concepten en nieuwe verdienmodellen ook ondersteuning kunnen krijgen.

Voorzitter. De heer Grinwis had een vraag over de navigatie, over Amerikaanse systemen en back-ups. Dat betreft scheepvaartveiligheid en zit bij de minister van IenW. De veiligheid aan boord is cruciaal en het is goed dat vissers zich bewust zijn van de risico's en zich daarop voorbereiden. We hebben wat dat betreft nog geen standpunt bepaald, maar ik ben bereid dit ook met de sector te bespreken.

Voorzitter. Het lid Podt vroeg ook nog hoe het zit met de dierrechten in de kalversector. Daar wordt de Kamer begin 2027 over geïnformeerd.

Mevrouw Ten Hove had nog een vraag over paraveterinairen. De Europese regelgeving schrijft voor hoe de officiële controles door de competente autoriteit moeten plaatsvinden, namelijk door de dierenarts. Paraveterinairen hebben niet dezelfde bevoegdheden. De NVWA verkent echter op dit moment alle mogelijkheden om die capaciteit te kunnen vergroten, dus die verkenning loopt op dit moment.

Voorzitter. Dan resteert mij niets anders dan te zeggen: dank ook aan Jan Braakman inderdaad — de minister gaf het zelf ook aan — voor alle verslaggeving. Dank aan alle ambtenaren die, zoals ik al aangaf, tot later dan 3.00 uur 's nachts gewerkt hebben, zodat wij met de juiste feiten onder de arm dit debat hier konden voeren. In het bijzonder

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

dank aan Lisa Gorter, die vier jaar lang bij de begroting heeft geholpen en vanavond voor de laatste keer aanwezig is achter in de zaal.

(Geroffel op bankjes)

Staatssecretaris **Erkens**:
Dank, voorzitter, en ik zie uit naar twee avonddiensten met uw Kamer volgende week, om woensdagavond de traditie gewoon voort te zetten.

De **voorzitter**:
Ik dank u wel. Daarmee zijn we aan het einde gekomen van de tweede termijn van de zijde van de regering.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**:
De stemmingen over de moties vinden plaats aanstaande dinsdag 1 december, de stemmingen over de begroting en de amendementen op donderdag 10 december.

Ik dank de minister, ik dank de staatssecretaris, ik dank de leden voor het gevoerde debat en ik sluit de vergadering van donderdag 26 november.

Sluiting

Sluiting 22.31 uur.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.